

Универзитет у Београду – Правни факултет

БЕОГРАД 2023 • ГОДИНА IV • БРОЈ 1 • стр. 1–191

ВЕСНИК ПРАВНЕ ИСТОРИЈЕ

HERALD OF LEGAL HISTORY

UDC 34(091)

ISSN (Штампано изд.) 2738-0955

ISSN (Online) 2738-0963

Назив часописа:

Весник љравне историје

Часопис излази два пута годишње

Главни уредник:

доц. др Нина Кршљанин

Заменик главној уредника:

Ђорђе Степић

Студентска редакција:

Ђорђе Гојковић, Симо Илић, Реља Јарковачки, Душан Јовић, Маша Марковић, Ђурђина Радић

Издавач:

Универзитет у Београду – Правни факултет

Лектура:

Марија Срдновић

Љиљана Јанковић

Технички уредник:

Ирена Ђаковић

Дизајн корица:

Лазар Лапац

Слој и ѿрелом:

Досије студио, Београд

Штампа:

Донат граф, Београд

Journal title:

Herald of Legal History

The journal has two issues per year

Editor-in-chief:

Ass. Prof. Dr Nina Kršljanin

Deputy editor-in-chief:

Đorđe Stepić

Student editorial board:

Đorđe Gojković, Simo Ilić, Relja Jarkovački, Dušan Jović, Maša Marković,
Đurđina Radić

Publisher:

University of Belgrade Faculty of Law

Proofreading:

Marija Srndović

Ljiljana Janković

Technical editor:

Irena Đaković

Cover design:

Lazar Lapac

Prepress:

Dosije Studio, Belgrade

Printing:

Donat graf, Belgrade

САДРЖАЈ

Чланци

Nere Jone INTXAUSTEGI JAUREGI

- Law, Punishments and Sanctions in Basque Law:
An Approach to the Criminal Law of Biscay 9

Филиј НОВАКОВИЋ

- Одмјеравање казне – анализа рјешења у
Казненом закону за Босну и Херцеговину
од 26. јуна 1879. године 20

Jakub NOVAK

- Dishonourable Discharge in the Military Criminal Law of the
Czechoslovak Legion in Russia 43

Simo M. ILIĆ

- Marriage Law in The Kingdom of SCS / Yugoslavia: The State of
Legislation and an Attempt at Reform 64

Прикази књига

Isidora FÜRST

- Andrea Rapini, *A Social History of Administrative Science in Italy: Planning a State of Happiness from Liberalism to Fascism*, Palgrave Macmillan, 2022, 178 113

Симо М. ИЛИЋ

- Маринко Арсић Ивков, *Кривична естетика: Пројон интелектуалаца у комунистичкој Србији*, Аурора / Центар за унапређење правних студија (ЦУПС) / Астимбо–књига, Нови Сад – Београд 2003. 118

Интервјуи

Isidora FÜRST

- Интервју: Професор Др Владимир Симич (Vladimir Simič) ... 131

TABLE OF CONTENTS

Articles

Нере Јоне ИНЂАУШТЕГИ ЈАУРЕГИ

Право, кажњавање и санкције у баскијском праву:
приступ кривичном праву Баскије..... 9

Filip NOVAKOVIĆ

Sentencing – Analysis of Solutions in The Penal Code
of Bosnia And Herzegovina of June 26, 1879..... 20

Јакуб НОВАК

Нечасни отпуст у војном кривичном праву
Чехословачке легије у Русији..... 43

Симо М. ИЛИЋ

Брачно право у Краљевини СХС / Југославији: стање
законодавства и покушај реформе..... 64

Book reviews

Isidora FÜRST

Andrea Rapini, *A Social History of Administrative Science in Italy: Planning a State of Happiness from Liberalism to Fascism*, Palgrave Macmillan, 2022, 178 113

Simo M. ILIĆ

Маринко Арсић Ивков, *Кривична естетика: Пројон интелектуалаца у комунистичкој Србији*, Аурора / Центар за унапређење правних студија (ЦУПС) / Астимбо–књига, Нови Сад – Београд 2003. 118

Interviews

Isidora FÜRST

Interview: Professor Dr. Vladimir Simić 131

Извештаји с дешавања

Симо М. ИЛИЋ, Душан Б. ЈОВИЋ, Ђорђе СТЕПИЋ

Јусторија 2023: Право и казна (23–25. март 2023. године) . . . 145

Кристијина ГАВРИЛОВИЋ

Извештај са научног скупа

„Кнез Михаило Обреновић — Владар, личност и дело” 163

Упутство за ауторе 178

Event reports

Simo M. ILIĆ, Dušan B. JOVIĆ, Đorđe STEPIC

Iustoria 2023: Law and Punishment (March 23-25, 2023) 145

Kristina GAVRILOVIĆ

Report from the scientific conference

“Knez Mihailo Obrenović – Ruler, Life and Work” 163

Instructions for authors 179

UDC: 343.8(460.15)"12/18"

CERIF: H220, H230, H240, H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23101A

Nere Jone INTXAUSTEGI JAUREGI, PhD*

LAW, PUNISHMENTS AND SANCTIONS IN BASQUE LAW: AN APPROACH TO THE CRIMINAL LAW OF BISCAY

This paper is focused on the study of punishments and sanctions in the Basque legal system. Specifically, regarding the territory of Biscay and the various laws, norms and ordinances that were in force from the 13th to the 19th century.

Firstly, there is a presentation of the territory, whose capital city is Bilbao, and the different laws and regulations that were used in that period. All of them are of Basque origin and were used exclusively in this territory. Next, the most common punishments and sanctions are discussed. Moreover, concrete examples, covering trials which took place during those centuries, are given. In order to do so, documents from different archives are used. I consider the latter to be very important as that documentation is the practical reflection of the legal theory.

The objective is to give an overview of Basque criminal law from a theoretical point of view, but also its application in the examples that can be found in the archives.

Keywords: *Basque Law. – Biscay. – Fuero. – Punishment. – Early Modern Age.*

1. A BRIEF HISTORY OF BISCAY AND ITS LEGAL SYSTEM

The Basque territories are situated in the western Pyrenees, straddling the Spanish and French border. It comprises seven parts: Álava, Biscay, Gipuzkoa, Labourd, Lower Navarre, Navarre, and Soule. The population of this region shares a common language (Basque) and customs, but there has never been a political unity among the seven territories nor a legal unity. Therefore, it is necessary to make an individual approach to each

---

* Associate professor at the University of Deusto, nere.intxaustegi@deusto.es. This paper was presented at the International Student Conference on Legal History „Iustoria 2023: Law and Punishment“, Faculty of Law of the University of Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia, 2023.

territory. It has to be pointed out that this paper focuses only on the territory of Biscay, its history, legislation, and judicial institutions.

It is in the *Chronicle* of King Alfonso III (c. 852–910), written around the year 880, that the name *Bizcai* is mentioned for the first time in History.¹ Later references reflect that, circa 1040, the territory was under the feudal control of a noble, the Lord of Biscay. In 1370, *infante* Joan, son of King Enrique II of Castile, was named Lord of Biscay, and, when he was named King of Castile in 1379, Biscay was incorporated into the Crown of Castile.² From that moment on, all the monarchs of Castile and later of Spain have held the titles, among others, of King of Castile and Lord of Biscay. However, Biscay maintained its laws and institutions. This fact shows that King/Lord Joan wanted to maintain the seigniorial character of Biscay, without merging it fully with the kingdom.

This situation lasted until 1876, when, at the end of the Third Carlist War (a civil war that lasted 1872–1876), as a punishment for not fighting on the side of the triumphant monarch Alfonso XII, Biscay not only lost its laws and institutions, but it was integrated into the Spanish legal-administrative regime (maintaining an autonomy that lasts to the present day).

The *Juntas Generales* is the legislature of Biscay. It is an assembly that was held in the town of Guernica, and it had the authority to pass laws, which are listed below. Today the *Juntas Generales* still exists, but it has different functions and a completely different organization.

Biscay had many laws. The following is the list of all the laws that formed part of the Biscayan legal system until 1876.

- Fueros de las villas y ciudad (11–14th centuries)
- Fuero de los Labradores de Durango (13th century)
- Fuero Antiguo de la Merindad de Durango (14th century)
- Cuaderno de Juan Núñez de Lara (1342)
- Ordenanzas de Gonzalo Moro (1394)
- Fuero de Avellaneda (1394)
- Capitulados de Chinchilla (1483 & 1487)
- Fuero de las Encartaciones (1503)
- Fuero del Albedrío (1503)
- Fuero Viejo (1452)
- Reforma del Fuero Viejo (1506)

---

1 *Crónica de Alfonso III. Edición preparada por Zacarías García Villada*, Juntas para ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos, Madrid 1918, 69.

2 Gregorio Monreal, “El Señorío de Vizcaya: origen, naturaleza jurídica. Estructura institucional”, *Anuario de Historia del Derecho Español* 43/1973, 146.

- Fuero Nuevo (1526)
- Escritos de la Unión y Concordia (1630)

Not all of these documents deal with criminal law. The most important law (and the one that was in force the longest) is the *Fuero Nuevo*, which is why it is the focus of this paper. Written in 1526 and approved by emperor Charles V in 1527, the *Fuero Nuevo* is considered the culmination of Biscayan law and it was used until 1876 (some sections on private law are still in force nowadays).

It should be highlighted that the territory of Biscay was divided into four zones:³ three of them were rural whereas the remaining was urban. It is important to point out that the urban area (*villas* and *ciudad*) used Castilian law while the rural area used Biscayan law. The two legal systems are quite different, and the citizenship of each person determined which law they could and should use. Thus, the criminal law presented in this paper only had force in the rural area.

In addition to having its own laws and institutions, Biscay also had a distinct language: Basque. This language is completely different from Spanish in fact, it is a pre-Indo-European language.⁴ However, the language used in writing was Spanish, since Basque was limited to the oral and personal sphere.⁵

2. CRIMINAL LAW IN BISCAY

As Jody Guetta highlighted, the *Fuero Nuevo* had a system of guarantees to protect the population against possible abuses by the judicial system.⁶ The *Fuero Nuevo* is divided into 36 parts (*Título* in Spanish), and throughout these parts, it can be seen that the system of protection was based on three pillars: a set of guarantees, two procedures in the criminal law, and highly qualified judges in the Biscayan Law.

2.1. A set of guarantees

Some parts of the *Fuero Nuevo* collected information on procedural guarantees; it must be said that this protection and immunity crossed borders, since the Biscayans were also protected throughout the Spanish Empire, not only in the territory of Biscay. The most significant are as follows:

- 3 The urban area: *villas* and *ciudad*, and three rural areas: *Vizcaya nuclear*, *Duranguesado*, and *Encartaciones*.
- 4 First written testimonies of Indo-European languages arose during the Bronze Age.
- 5 Peter Burke, *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*, Akal, Madrid 2006, 97.
- 6 Jody Guetta, *No excediendo, sino moderando. Garantías procesales en la normativa vizcaína del Antiguo Régimen*, Academia Vasca del Derecho, Bilbao 2010, 70.

Firstly, we should mention the *habeas corpus*. According to Title XI, Law 26, a person could only be arrested on the order of a judge (*que ninguno sea preso sin mandamiento de Juez*). Therefore, arbitrary detentions were not allowed. Thus, Biscayan law codified *Habeas Corpus* before the *Habeas Corpus Act 1679* of the English Parliament.

Secondly, there was a ban of torture (Title I, Law XII). The *Fuero Nuevo* prohibited the deliberate infliction of extreme and intense pain on a person (*que á Vizcayno alguno no se dé tormento alguno, ni amenaza de Tormento, directe ni indirecte, en Vizcaya ni fuera de élla, en parte alguna*). In addition, the use of torment, that is torturing a suspect against whom there was evidence, material or otherwise, to force them to confess or testify, was prohibited. This means that torture in Biscay had been banned long before the countries of the West banned it in the 19th century.⁷

Among other guarantees, there was also a prohibition of arrest for debts (Title XVI, Law III), inviolability of the home and family property (Title XVI, Law IV, and Title XI, Law XXV), or an appointment of a competent judge (Title VII, Law I and II).

2.2. Procedures

The *Fuero Nuevo* provided two procedures. The first one was the *ex officio* procedure, or in Spanish *procedimiento de oficio*, which is found in the Title VIII. As it can be read in Law I, this procedure was only used in a few specific cases, it could not be used in all criminal legal actions. These were the cases in which it was possible: thefts, forcing oneself on a woman, death of a foreign man who had no relatives in Biscay, begging along the roads, prostitution and pandering, libels, sorcery, heresy, high treason, counterfeiting of coins, and sodomy. Likewise, Law II mentioned bribery, while Law III referenced the blasphemers.

This *procedimiento de oficio* was characterized by a high degree of summarization, i.e., it was brief and the judge enjoyed great freedom of action.

In these cases, the punishment was to be in jail up to 30 days. However, if the judge considered it necessary, upon serving the sentence, the accused could be tried following the guidelines for the other procedure.

The second procedure is called *só el árbol de Guernica*, that is “under the tree of Guernica”. Guernica is a town founded in 1366⁸ and is where the *Juntas Generales* were held. To this day there is a building of the Gen-

---

7 Christopher J. Einolf, “The Fall and Rise of Torture: a Comparative and Historical Analysis”, *Sociological Theory*, Vol. 25, 2/2007), 101.

8 Pablo Picasso’s *Guernica* oil-painting refers to the Bombing of 26 April 1937 suffered by this town.

eral Assembly in Guernica, in front of which an oak tree is always planted, and that is precisely the tree to which this procedure refers. However, it was customary for these trials to be held in Bilbao, simply because the judge (*corregidor*) used to live in this city.

As it can be read throughout the Title IX, this process was carried out following this order. First, a complaint was filed; without a complaint from the victim or someone with knowledge of the crime, no case could be initiated. Once the evidence provided by the complainant had been accepted, and if the judge considered it appropriate, the accused was summoned. If there was more than one person in the accused party, all of them were to be informed. The accused party then had 30 days to take responsibility for the facts and present themselves in jail (there were two, one in Bilbao and the other one in Guernica).

The trial then began, with both parties presenting evidence and their witnesses testifying. In addition, the accused and the accuser also testified. It is important to note that these people came from Biscay, where the majority of the population did not speak Spanish, but Basque;⁹ for this reason, the *Fuero* itself mentions the figure of the interpreter: *los testigos vascongados que no supieren la Lengua Castellana, los examine, y tome con otro Recetor, é Intérprete* (in English: the Basque witnesses who do not know the Castilian language, will be examined by an Interpreter). Finally, after the presentation of evidence and statements of the accuser, accused and witnesses, after 5–15 days, the judge gave out a sentence. The sentence could be appealed, and it was the *Juez Mayor de Vizcaya*, who was in Valladolid, who received the case.

2.3. Qualified Judges in the Biscayan Law

There were three instances in the judicial system of Biscay. The first instance was the local one: the *Alcalde del Fuero* (Mayor of Fuero). This post already existed at the time of the union with Castile in 1379,¹⁰ which is almost 150 years before the *Fuero Nuevo* was written. This judge was the official of the local Administration of Justice, whose main function was to judge local cases, although not exclusively, because he also had governmental and executive functions within the rural councils. As it is reflected

---

9 More information in Nere Jone Intxaustegi Jauregi, “Basque Public Notaries in Early Modern Age: Communication, Translation and Interpreting”, Albrecht Classen, (ed.), *Communication, Translation, and Community in the Middle Ages and Early Modern Period: New Socio-Economic Perspectives*, Fundamentals of Medieval and Early Modern Culture 6, Walter de Gruyter, Berlin y Boston 2022, 379–392.

10 Estanislao Labayru Goicoechea, *Historia General del Señorío de Bizcaya*, Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao 1968, 713.

in the ordinances of the rural localities, the *fieles*, who were officers at the local rural councils (*anteiglesias*), were also in charge of civil cases of first instance in a variety of matters, such as restitution, possession and ownership of property, transfers of property, inventories, or verification of wills.¹¹

The geographic scope of the second instance was all the territory of Biscay, and here the *corregidor* was the judge. The office was founded in Castile in 1348, and they were in charge of justice.¹² Gonzalo Moro was the first *corregidor* in Biscay¹³, an appointment that took place in 1394. So before this year, the Biscayan institutions themselves were in charge of criminal law. The *corregidor* was appointed by the Castilian monarchs and he was considered their royal representative. The *corregidor* of Biscay used to live in the city of Bilbao, where his Court (*Audiencia*) was, but he also went to Guernica, where he presided over the *Juntas Generales*. In addition, he had two assistants (*Teniente de Corregidor*) who lived in Guernica and Encartaciones, so that the population did not need to go to Bilbao.

Finally, there was the *Juez Mayor de Vizcaya*, that is Senior Judge of Biscay, to whom the cases that had been heard both by the *corregidor* and by other lower officers in Biscay were appealed. This judge had his headquarters in the city of Valladolid, specifically in the *Sala de Vizcaya* (Chambers of Biscay) at the *Real Audiencia y Chancillería de Valladolid*, which was the highest court of justice of the Crown of Castile. It should be said that the origin of *Juez Mayor de Vizcaya* is unknown and the first mention of this office dates from the year 1396, when Dr. Alfonso Rodríguez was appointed *Juez*.¹⁴ That is to say, this officer influenced the legal future of Biscay since the Middle Ages. As of 1834, this *Real Audiencia y Chancillería de Valladolid* was suppressed, and the office of the *Juez Mayor* was abandoned.¹⁵

Both the *corregidor* and the *Juez Mayor* were not natives of Biscay. Moreover, they were of royal appointment. Therefore, they can be seen as an example of Castilian intervention in the legal system of Biscay.

11 Nere Jone Intxaustegi Jauregi, "Ordenanzas en las anteiglesias del Señorío de Vizcaya durante la Edad Moderna. Los casos de Abando, Baracaldo, Begoña, Ceánuri, Deusto, y Dima", *e-Legal History Review* 34/2021, 12.

12 Benjamín González Alonso, *El Corregidor Castellano (1348-1808)*, Instituto de Estudios Administrativos, Madrid 1970, 31.

13 Gregorio de Balparda, "Las Hermandades de Vizcaya y su organización provincial", *Anuario de Historia del Derecho Español* 9/1932, 193.

14 Cristina Emperador, "El archivo de la Real Chancillería de Valladolid y la Sala de Vizcaya: fondos documentales producidos por una sala de justicia en el Antiguo Régimen", *Clio&Crimen* 10/2013, 19.

15 Jacinto Martín Rodríguez, "Figura histórico-jurídica del Juez Mayor de Vizcaya", *Anuario de Historia del Derecho Español* 38/1968, 645.

3. SANCTIONS

As it is reflected in the documentation and court rulings, there were four most frequent sanctions: fine, prison, exile, and death penalty.

Firstly, a fine is the payment of a certain amount of money, imposed as a penalty for an offense as compensation. It used to be customary to impose fines in matters related to the roads, as it happened to the village of Dima, which was fined thirty *reales* for allowing wagons to travel and drag timber along the roads.¹⁶ In addition, the fine was usually accompanied by one of the following other punishments.

Secondly, there is the punishment of imprisonment. The prisons were a space that the authorities hardly bothered to monitor, because *a priori* they did not seem problematic. The crimes that could take place in them were few: fights between prisoners, escape attempts, etc. However, it is more than likely that prisons were a hive where many assaults and robberies were planned. The accumulation of inmates, information exchange, crime programming, or gang recruitment took place inside prison walls.¹⁷ In fact, there are documented escapes from the Bilbao prison, for example in 1711, when Juan de Zubieta, Santiago de Beraza, Cristóbal de Lecanda, Manuel de Bidaburu and Antonio and Gabriel de San Vicente ran away.¹⁸

It was very common to be detained before and during the judicial process, that is, to be in prison without having received any sentence. The reason was simple: having a defendant in jail was a lesser evil than their possible escape.¹⁹

As already said, there were two prisons in Biscay: in Bilbao, the capital city of the territory, and in Guernica, where the *Juntas Generales* were. There were many reasons why someone could end up in jail. For example, in 1648, Juan de Goiri was imprisoned because he was accused of rioting, in 1777 Marcos de Muñuzuri and Agustina de Zubieta, husband and wife, were arrested for cattle theft, and at the end of the 18th century Antonio de Urraza was imprisoned since he had been accused of murdering Pedro Ruiz.²⁰

---

16 Archivo Histórico Foral de Bizkaia, JCR1174/017.

17 Javier Enríquez Fernández, “Prevención, represión y sociedad a finales del Antiguo Régimen vizcaíno”, *Kobie Serie Antropología Cultural* 18/2014, 101.

18 AHFB, JCR0457/020.

19 Javier Sánchez Rubio, “Entre *aseguratio*, *coercio* y *executio*. Prisión preventiva y control judicial de las cárceles a finales del Antiguo Régimen”, *BFD: Boletín de la Facultad de Derecho de la UNED* 16/2000, 64.

20 AHFB, JCR1470/008; JCR1876/002; JCR2038/002.

Exile was another punishment, used by the peoples of the Iberian Peninsula even before the arrival of the Romans,²¹ and this punishment continued to be used until the 19th century.

Exile was a measure to protect society from criminals who had not been sentenced to capital punishment, although they were guilty of the crime for which they had been tried. In other words, the aim was to rid society of dangerous individuals in a less traumatic way than resorting to the death penalty. Exile would become the alternative sanction to the death penalty.²²

As the sentences reflect, exile was also a punishment widely used in Biscay in cases of public scandal, adultery and prostitution. Thus, for example, in 1769 María Javiera de Ortuzar and Francisca de Ugarte were sentenced for public scandal, whereas in 1781 the *corregidor* sentenced María Cruz de Oar Echabarría, who was a maid, Ana María de Zuricalday, wife of Agustín Suárez, who was a sailor, and María Antonia de Gacitua due to licentiousness and prostitution.²³

Finally, there is the death penalty. As noted down in historical records, the convict, with their head covered, would be taken on foot or on the back of an animal from the prison to the place of execution, usually the central square of the town. They were accompanied by a town crier, who preceded the prisoner by reading aloud the crime committed and the penalty to be applied, so that everyone would know what awaited them if they committed the same infraction. Once they arrived at their destination, and before the eyes of everyone, the execution was carried out.

There were diverse types of executions, such as hanging, garroting, beheading, throat slitting, hanging, quartering, and burning at the stake.

The following is an example of how the *corregidor* sentenced the defendants with different punishments, since their degree of involvement in the same crime was not the same. A *beata*, a member of the semi-religious order of Beguines, called Magdalena de Anunçibay and who lived at the Santa Mónica community, was kidnapped, and in 1592, the *corregidor* sentenced the defendants. First, Tomás de Dóndiz was condemned to ride on a beast without a sling, with his hands and feet tied, and his head uncovered, while a crier was at his side shouting and making his crime public. The ride was destined for the gallows, where he would be executed. Likewise, half of his property would go to the religious community of Santa Mónica, and the other half to the King. Adrián de Arrien was the

---

21 Manuel Torre Aguilar, "La pena del exilio: sus orígenes en el derecho romano", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 63–64/1993–1994), 706.

22 Iñaki Bazán, "El destierro en el País Vasco (siglos XIV–XVI). La exclusión social a través del sistema penal", Iñaki Reguera (ed.), *Marginación y exclusión social en el País Vasco*, Universidad del País Vasco, Bilbao 1999, 27.

23 AHFB, JCR0495/005; JCR2918/025.

second defendant and he was sent to the galleys for eight years without pay; furthermore, if he did not perform the tasks at the galleys, he would be sentenced to death. Finally, the third defendant was Domingo de Arrien, father of Adrian; he was in prison, from where he would be taken out and mounted on a beast. He would also be taken on a ride while the town crier gave an account of his crime. Later, he would be flogged in public, receiving 200 lashes at the town square, and after that he was to be sent to exile for four years. In addition, the Arriens were obliged to pay, each one of them, 10,000 *maravedies*.²⁴

The documented sanctions allow us to profile the defendants. For example, in relation to those accused of violence, males predominated as defendants, with 45% of the accused being between 20 and 29 years old, while that percentage drops to 27% among suspects aged 30 to 39. In addition, there is a predominance of married individuals (68 %) compared to single (26 %) and widowed (5 %). The profession of those accused of violent crimes is one of the best documented aspects. The most represented sectors are workers and craftsmen (including journeymen) and farmers and stockbreeders (both owners and landlords of farms) with about 30% of the defendants each. There is also a presence of sailors and fishermen (10%), servants (6%) and public officials (6%). Finally, with regard to their origin, it should be noted that 90% of the accused were from Biscay. In fact, most of the assaults took place in the place of origin of both the accused and the victim.²⁵

4. FINAL THOUGHTS

These pages have provided a short overview of Basque Criminal Law in the territory of Biscay. Specifically, the historical legal sources that were in force, but also the processes, the judicial instances, and the most common punishments that took place. In addition, real examples and cases have been collected in order to see the application of Law in everyday life.

Biscay is a territory that was part of the Crown of Castile, and this status explains its legal system: it had its own laws (among others, the *Fuero Nuevo*), but with certain Castilian interferences. And the Criminal Law is the perfect reflection of that circumstance: a law written in Biscay and by Biscayans, but with some Castilian participation, since the judges were of non-Biscayan origin (*corregidor* and *Juez Mayor*) and chosen by the Castilian monarchs.

---

24 AHFB, Bilbao Antigua 0309/001/004.

25 Luis María Bernal Serna, “Contenidos principales y conclusiones de la tesis doctoral Crimen y violencia en la sociedad vizcaína del Antiguo Régimen (1550–1808)”, *Clío&Crimen* 8/2011, 488–490.

Therefore, it is possible to see that the juridical diversity so characteristic of the European Middle Ages survived in the Iberian Peninsula during the Early Modern Age. Moreover, it still exists in Biscay today to the point of being able to speak of a legal duality.

BIBLIOGRAPHY:

PRIMARY SOURCES:

Archivo Histórico Foral de Bizkaia [AHFB].

Crónica de Alfonso III. Edición preparada por Zacarías García Villada, Juntas para ampliación de estudios e investigaciones científicas. Centro de Estudios Históricos, Madrid 1918.

SECONDARY SOURCES:

Gregorio de Balparda, “Las Hermandades de Vizcaya y su organización provincial”, *Anuario de Historia del Derecho Español* 9/1932, 190–199.

Iñaki Bazán, “El destierro en el País Vasco (siglos XIV–XVI). La exclusión social a través del sistema penal”, Iñaki Reguera (ed.), *Marginación y exclusión social en el País Vasco*, Universidad del País Vasco, Bilbao 1999, 25–54.

Luis María Serna Bernal, “Contenidos principales y conclusiones de la tesis doctoral Crimen y violencia en la sociedad vizcaína del Antiguo Régimen (1550–1808)”, *Clío&Crimen* 8/2011, 481–522.

Peter Burke, *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*, Akal, Madrid 2006, 97.

Eino J. Christopher, “The Fall and Rise of Torture: a Comparative and Historical Analysis”, *Sociological Theory*, Vol. 25, 2/2007, 101–121.

Cristina Emperador, “El archivo de la Real Chancillería de Valladolid y la Sala de Vizcaya: fondos documentales producidos por una sala de justicia en el Antiguo Régimen”, *Clío&Crimen* 10/2013, 13–34.

Javier Enríquez Fernández, “Prevención, represión y sociedad a finales del Antiguo Régimen vizcaíno”, *Kobie Serie Antropología Cultural* 18/2014, 87–109.

Benjamín González Alonso, *El Corregidor Castellano (1348–1808)*, Instituto de Estudios Administrativos, Madrid 1970.

Jody Guetta, *No excediendo, sino moderando. Garantías procesales en la normativa vizcaína del Antiguo Régimen*, Academia Vasca del Derecho, Bilbao 2010.

Nere Jone Intxaustegi Jauregi, “Ordenanzas en las anteiglesias del Señorío de Vizcaya durante la Edad Moderna. Los casos de Abando, Baracaldo, Begoña, Ceánuri, Deusto, y Dima”, *e-Legal History Review* 34/2021, 1–26.

Estanislao Labayru Goicoechea, *Historia General del Señorío de Bizcaya*, Biblioteca de la Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao 1968.

- Jacinto Martín Rodríguez, “Figura histórico-jurídica del Juez Mayor de Vizcaya”, *Anuario de Historia del Derecho Español* 38/1968, 641–669.
- Gregorio Monreal, “El Señorío de Vizcaya: origen, naturaleza jurídica. Estructura institucional”, *Anuario de Historia del Derecho Español* 43/1973, 113–206.
- Javier Sánchez Rubio, “Entre *aseguratio*, *coercio* y *executio*. Prisión preventiva y control judicial de las cárceles a finales del Antiguo Régimen”, *BFD: Boletín de la Facultad de Derecho de la UNED* 16/2000, 61–96.
- Manuel Torre Aguilar, “La pena del exilio: sus orígenes en el derecho romano”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 63–64/1993–1994), 701–786.

Др Нере Јоне ИНЋАУШТЕГИ ЈАУРЕГИ*

ПРАВО, КАЖЊАВАЊЕ И САНКЦИЈЕ У БАСКИЈСКОМ ПРАВУ: ЈЕДАН ПРИСТУП БАСКИЈСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Сажетак

Овај рад се фокусира на проучавање казни и санкција у баскијском правном систему у различитим законима, нормама и уредбама који су биле на снази од XIII до XIX века.

Прво се представља територија, чији је главни град Билбао, и различити закони и прописи који су се користили у том периоду. Сви ти прописи били су баскијског порекла и користили су се искључиво на њеној територији. Затим се расправља о најчешћим казнама и санкцијама. Осим тога, дају се конкретни примери који обухватају суђења која су се одвијала током тих векова. Да би се то постигло, користе се документи из различитих архива. Сматрам да је ово последње веома важно јер су ти документи практични одраз правне теорије.

Циљ рада је пружити преглед баскијског кривичног права са теоријске тачке гледишта, али и његову примену у примерима који се могу наћи у архиву.

Кључне речи: *Баскијско право*. – *Баскија*. – *Фуеро*. – *Казна*. – *Рани нови век*.

Рад приспео / Paper received: 15. 12. 2022.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 23. 2. 2023.

---

* *Ванредни професор на Универзитету у Деустоу, nere.intxaustegi@deusto.es*
Овај рад је представљен на Међународној студентској конференцији из правне историје „Iustoria 2023: Право и казна“, одржаној на Правном факултету Универзитета у Београду, Република Србија, 2023. године.

UDC: 343.8(497.6)"1879"

CERIF: H240,H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23102A

Филип Новаковић*

ОДМЈЕРАВАЊЕ КАЗНЕ – АНАЛИЗА РЈЕШЕЊА У КАЗНЕНОМ ЗАКОНУ ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ ОД 26. ЈУНА 1879. ГОДИНЕ

Одмјеравање казне је кривична фаза у систему казненој/кривичној правосуђа у којој судија (најчешће) одлучује о примјереној казни за особу осуђену за починено кажњиво дјело. Овај кривичноправни инстинкти има кључну улогу у одржавању друштвеној реда, одвраћању од криминалној понашања и поштивања правде. Приликом одређивања одговарајуће казне, судије узимају у обзир различити факторе, укључујући природу и тежину кажњивој дјела, починиоца криминалну прошлост, његово кајање и спремној да преузме одговорност пре ујтицај на жртву. Смјернице за одмјеравање казни, у свакој јурисдикцији, одређене су најчешће законом, пре дају оквир који судије преба да слиједи. Одмјеравање казне укључује најжљиву равнотежу између права починиоца и друштвених интереса, уз сталне напоре да се испраже дјелотворније и правичније праксе изрицања казни. У овоме раду ће бити разматран процес одмјеравања казне у Казненом закону о злочинствима и пресудима за Босну и Херцеговину из 1879. године. Први босанскохерцеговачки казнени (кривични) закон је више пута новелиран, но пре измјене и дојуне нису значајније утицале на систем одмјеравања казне установљен овим процесом. Крајак осврт ће бити дај и на оштре дојирине које се тичу одмјеравања казне.

Кључне ријечи: *Одмјеравање казне. – Индивидуализација казне. – Систем кривичне одговорности. – Скривљеност. – Оштравајуће и олакшавајуће околности.*

---

* Магистар права, студент II циклуса студија на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци (ужа научна област: Међународно право) и докторанд на Правном факултету Универзитета у Зеници (ужа научна област: Кривично право). *E-mail: filipnovakovic.iur@gmail.com*, ORCID: 000-0001-9979-5824. Овај рад је представљен на Међународној студентској конференцији из правне историје „Јусторија 2023: Право и казна“, одржаној на Правном факултету Универзитета у Београду, Република Србија, 2023. године.

1. УВОД

У свакој уређеној друштвеној заједници постоје одређена правила која дефинишу понашање припадника те исте заједнице, а која су наметнута од стране друштва (односно, државе) у циљу јамчења једнакости и сигурности чланова заједнице. Казна, која се огледа у одузимању или ограничавању одређених права и слобода особе која је прекршила друштвом наметнута правила понашања, један је од начина путем којих се може осигурати поштовање тих правила. Друштво је држави повјерило монопол физичке принуде, те је стога држава једини ентитет који располаже правом на кажњавање – *ius puniendi*. Одмјеравање казне починитељу друштвено-неприхватљивог дјела је поступак у коме надлежни орган – суд или орган управе – одређује најприкладнију казну починитељу дјела, држећи се у датом тренутку предвиђених циљева кажњавања.

Одмјеравање казне је једно од кључних питања кривичнога права. Историја одмјеравања казне је дуга и занимљива. У најранијим друштвима казне су често представљале освету, ретрибуцију за почињено дјело, те су најчешће имале елиминациони карактер. Вјеровало се да је принцип талиона (тзв. „начело око за око – зуб за зуб“) најбоље мјерило при одређивању казне лицу које је повриједило или угрозило правно заштићено добро. Казне су, у складу са тим принципом, исто одмјераване свим починитељима истих противправних дјела. Стари су Римљани, пак, сматрали да се казна треба одмјерити у складу са разином повријеђеног добра, док су се у средњем вијеку користити тзв. „осудом“ како би се одговарајућа казна одредила. Технике и методи одмјеравања казне су се временом развијали и прилагођавали новим околностима и другачијем добу. Тако су прве модерне државе усвојиле законски (судски и административни) систем одмјеравања казне, законску и судску праксу, препоруке судова и других органа.

Босна и Херцеговина све до краја Другог свјетског рата и за вријеме социјалистичке Југославије није имала прилику развити властити кривичноправни систем, изузимајући временско раздобље које је предмет текста који слиједи.

2. ПРИЛИКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У ВРИЈЕМЕ ДОНОШЕЊА КАЗНЕНОГ ЗАКОНА ОД 26. ЈУНА 1879. ГОДИНЕ

Великим пропустом бисмо сматрали да се у кратким цртама не осврнемо на стање и прилике у Босни и Херцеговини прије прве кодификације материјалног казног права. Босна и Херцеговина су биле

у доба Берлинског конгреса 1878. године двије османске покрајине на граници са реформисаном аустријском царевином – Аустроугарском монархијом. На Берлинском конгресу је, поред питања како излијечити „болесника с Босфора“, расправљано о будућности ове двије покрајине. Неколико мудрих глава на том дипломатском скупу је закључило да је Османско царство исувише слабо како би одржавало ред и мир у свим својим покрајинама, те да би најбоље било да Босна, Херцеговина и Новопазарски санџак добију привременог „старатеља“, док се влада у Цариграду не стабилизује. Наравно, старатељство је добио сјеверни сусјед Турског царства, који се већ годинама унатраг довијао како да издејствује проширење своје територије на Балкан, на југ. Тајном конвенцијом закљученом у Рајхштату 1876. године Аустроугарској су Босна и Херцеговина већ биле обећане. То је само потврђено Берлинским уговором двије године касније. Требало је да Аустроугарска и Османско царство своје односе у погледу управљања овим покрајинама уреде посебним уговором, што је и учињено Цариградском конвенцијом из 1879. године.¹

Аустроугарска је у Босну и Херцеговину упала са завидном војном силом. Но, и поред „добре воље“ босанске и херцеговачке раје, оружани отпор је брзо угушен. Али, тензије су остале још неко вријеме. Дошло је до масовног исељавања муслиманског становништва. Поред мањег отпора, Беч је затекао земљу у веома економски (релативно и правно) лошем стању. Аграрни односи нису били уређени, у земљи је још увијек владао тимарски систем, државне установе нису биле довољно развијене, те је вјерско право било нарочито изражено. Поред тога, затекли су једно плурално, мултиконфесионално друштво које је функционисало на веома здравим међуљудским односима. Како се ситуација релативно брзо стабилизовала, нови босанскохерцеговачки „суверен“ је приступио значајним друштвено-политичким и економским реформама. Ове реформе су за свој циљ имале претварање Босне и Херцеговине у једну „узорну колонију“. С циљем успостављања стабилног политичког модела, Беч је отпочео са опсежним реформама државне администрације и правосуђа. Долази до првих озбиљнијих кодификаторских радова и реформи

1 Вид. Мустафа Имамовић, *Хисторија државе и права Босне и Херцеговине, Треће доуњено и редицирано издање*, Магистрат, Сарајево 2003, 203–204; Мустафа Имамовић, *Основе уставно-јолијичкој развийка и државно-јравној јоложаја Босне и Херцеговине*, Универзитет у Сарајеву – Правни факултет, Сарајево 2006, 80–81, 90–91; Мустафа Имамовић, *Правни јоложај и унутрашњо-јолијички развийак БиХ од 1878. до 1914*, Магистрат и Универзитет у Сарајеву – Правни факултет, Сарајево 2007, 9–20 и Сања Савић, *Земаљски устав (шјјайуи) за Босну и Херцеговину*, Универзитет у Источном Сарајеву – Правни факултет, Источно Сарајево 2021, 9–14.

на економском плану. Овиме су у босанскохерцеговачки политички и правни живот уведене модерне установе достојне једне „еуропске колоније“.²

3. КАЗНЕНИ ЗАКОН О ЗЛОЧИНСТВИМА И ПРЕСТУПЦИМА ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ – НАСТАНАК, СТРУКТУРА И САДРЖАЈ

По окупацији, нова је власт отпочела са мноштвом реформи – економских, социјалних, административних те законодавних. Једна од њих било је креирање кривичноправног система за простор Босне и Херцеговине.

Карактеристика друге половине XIX стољећа јесте рецепција права, нарочито у мањим правним системима. Како правни систем Босне и Херцеговине по окупацији није био поступно самосталан него је зависио од воље како војне управе у Сарајеву тако и руководства Двојне монархије у Бечу, логично је било за очекивати да ће се први законски прописи у Босни и Херцеговини донијети по систему рецепције права, што у Аустроугарској није новина. У том смислу, Заједничко министарство финансија је као подлогу за први босанскохерцеговачки кривичноправни пропис узело важећи аустријски Војни казнени закон о злочинствима и преступцима (њем. *Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen*) од 15. јануара 1855. године (у даљем тексту: *Militär-Strafgesetz 1855*), те важећи Казнени закон о злочинствима, преступцима и иступцима (њем. *Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen*) од 25. маја 1852. године (у даљем тескту: *Strafgesetz 1852*). Ова два аустријска казнена закона су потом модифицирана и прилагођена приликама у окупираној земљи. Према ријечима аустријског правника Ајхлера (*Eichler*), Казнени закон за Босну и Херцеговину представљао је „прилагођену обраду Војног казног закона и његових новела, од којих су углавном преузете посебне одредбе раније проглашене за Војну крајину“.³ Он даље наводи да су одредбе „новог“ Казног закона за Босну и Херцеговину реципиране и да су у својој суштини истовјетне онима које су важиле на територији некадашње Војне крајине и које садржи важећи *Strafgesetz 1852*.⁴

2 Вид. шире Филип Новаковић, „Органи власти у Босни и Херцеговини по Земаљском уставу (штату) од 17.02.1910. године“, *Правни хоризонти*, III(2)/2020, 163–165.

3 Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, Wien 1889, 153.

4 *Ibid.*, 154.

Дакле, као извор за први босанскохерцеговачки казнени (кривични) закон били су аустријски општи Војни казнени закон (*Militär-Strafgesetz 1855*) и општи Казнени закон (*Strafgesetz 1852*). *Militär-Strafgesetz 1855* је важио искључиво за војна лица због тога што је у себи садржавао казнена дјела која су могли починити само припадници оружаних снага. Међутим, општи Војни казнени закон је важио и за цивиле на територију Војне крајине.⁵ Овакво примјењивање *lex specialis*-а се прелило касније и у Босну и Херцеговину. Како је за подлогу *Militär-Strafgesetz 1855* кориштен *Strafgesetz 1852* логично је закључити зашто се оба имају сматрати изворницима за КЗ за БиХ.⁶

Међутим, *Strafgesetz 1852* се, у литератури, не сматра за модерну кодификацију. Према мишљењу Вернера Огриса (*Werner Ogris*), главни извор казног (кривичног) права Аустроугарске монархије све до њеног распада био је у суштини новелирани и нешто надограђени општи Казнени закон од 3. септембра 1803. године (њем. *Gesetz über Verbrechen und schwere Polizeübertretung*).⁷ Иако релативно модеран за почетак XIX стољећа, због чињенице да је садржавао начело законитости (*nullum crimen sine lege*) те усвојио теорију генералне превенције, општи Казнени закон од 1803. године је брзо прегазило вријеме, те су политички захтјеви и идеје Прољећа народа и постреволуционарног времена тражили његово новелирање.⁸ Све измјене и допуне општег Казног закона од 1803. године инкорпориране су у један цјеловити текст објављен као већ поменути Казнени закон од 1852. године, који је новелиран неколико пута.⁹

Превишњом одлуком цара и краља Фрање Јосипа (*Franz Joseph*) од 26. јуна 1879. године озакоњен је и уведен у „правни живот“ Казнени закон о злочинствима и преступцима за Босну и Херцеговину (њем. *Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen für die Bosnien und Herzegowina*), који је објављен Наредбом Земаљске владе од 17. јула 1879. године, а ступио је на снагу 45 дана од дана издавања ове На-

5 Thomas Olechowski, „Zur Entstehung des österreichischen Strafgesetzes 1852“, T. Olechowski, Ch. Neschwara, A. Lengauer, *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur: Festschrift für Werner Ogris zum 75. Geburtstag*, Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 2010, 336 и Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Verlag von Veit & Comp, Leipzig 1914, 125.

6 Werner Ogris, „Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien“, A. Wandruszka, P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band II: Verwaltung und Rechtswesen*, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003, 569.

7 *Ibid.*, 562–563.

8 *Ibid.*, 566.

9 Прва ревизија је учињена 1863. године, а друга 1867. године, када долази и до укидања тјелесних казни и казне тешке тамнице под оковима. Вид. шире Ogris, 538–562.

редбе, чиме је постао једини важећи правни пропис који уређује област материјалног кривичног права у Босни и Херцеговини

КЗ за БиХ садржавао је укупно 466 параграфа (§) и био је подијељен на три дијела. Први дио (§§ 1–108) садржавао је опште одредбе о злочинствима и преступцима (њем. *Allgemeine Bestimmungen über Verbrechen und Vergehen*), други дио (§§ 109–302) садржавао је одредбе о злочинствима и њиховом кажњавању (њем. *Von den Verbrechen und deren Bestrafung*), док је трећи дио (§§ 303–466) регулирао преступке и прописивао казне за исте (њем. *Von den Vergehen und deren Bestrafung*).¹⁰ У овој систематизацији одредаба могу се назријети две битна дијела закона – општи и посебни дио, иако не *explicite* тако означених. КЗ за БиХ није представљао неку нарочито модерну кодификацију за крај XIX вијека. Штавише, то није био нити његов изворник – *Strafgesetz 1852*. Али, овај се казнени закон, са измјенама и допунама, задржао на највећем дијелу Монархије, док је Краљевина Угарска извршила модернизацију кривичноправног (или боље речено казненоправног) система усвојивши нови либералнији казненоправни пропис 1878. године, који је одговарао потребама времена и захтјевима које је поставила модерна правна наука.¹¹

КЗ за БиХ је усвојио дихотомни систем казненних дјела као *Militär-Strafgesetz 1855*, према којем су казнена дјела класифицирана у двије групе: (1) злочине (злочинства) и (2) пријеступе (преступке) – за разлику од трихотомне класификације коју је имао *Strafgesetz 1852*, према којем су се казнена дјела могла подијелити, с обзиром са степен друштвене опасности и повреде, односно угрожавања заштићених добара, на: (1) злочине, (2) пријеступе и (3) иступе (прекршаје). У КЗ за БиХ су изостављена *delicta propria*, односно казнена дјела која захтјевају посебно својство починитеља дјела. Ради се о казним дјелима која су могли починити припадници оружаних снага *K. und. K.* монархије, и друга дјела припано војне природе,¹² са неколико изузетака. Цијенећи околности у којима се Босна и Херцеговина налазила, односно чињеницу да је територија под окупацијом и војном управом, у КЗ за БиХ су остављена казнена дјела против војне силе која могу починити цивили, а која се налазе под јурисдикцијом војних, а не редовних, цивилних судова, како је то раније било у Војној

10 Мехмед Бечић, „Рецепција кривичног права у Босни и Херцеговини у другој половини XIX стољећа“, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, LIX – 2016, 230.

11 Béla Sarlós, „Das Rechtswesen in Ungarn 1848–1918“, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 21, No. 3/4 (1975), 309–347

12 Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Verlag von Veit & Comp, Leipzig 1914, 125.

крајини.¹³ КЗ за БиХ је од преступака предвидио само значајније и теже облике истих, док су блаже врсте преступака, због малог значаја, стављене у надлежност управних органа, те из изворника нису преузете.¹⁴

4. КАЗНЕ ПРЕМА КАЗНЕНОМ ЗАКОНУ ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

Казна је зло предвиђено у казненом (кривичном) закону која се изриче од надлежне јавне власти због кривичног дјела, а против кривца, коју овај има лично да издржи у општем интересу.¹⁵

Како је КЗ за БиХ предвиђао дихотомију кривичних дјела, предвидио је и двије групе казни: (1) казне за злочинства и (2) казне за преступке.

Казне за злочинства биле су двије: (а) смрт и (б) тамница (§ 18). Казна смрти, као капитална, елиминациона казна, извршавала се вјешањем (§ 20). Тамница (називана још и „робијом“), као посебно тешка казна лишавања слободе, могла се одредити с обзиром на степен и на трајање. Тамница с обзиром на степен, односно тежину (КЗ за БиХ користи израз „строгоћа“) може се подијелити на тамницу првог и другог степена (§ 21). Осуђеник на тамницу првог степена, која се одређивала и само као (обична) „тамница“ или „тамница без додатка“, држао се „без окова али строго“ (§ 22). Такво издржавање ове казне за злочинство огледало се у посебном режиму прехране, посебном режиму контаката са особљем казнене установе (разговор само по искључивом допуштењу управитеља казнене установе) и посебном режиму комуникације са вањским свијетом (слање писама само по искључивом допуштењу управитеља казнене установе), а што је регулирано посебним прописима за казнене установе за лица осуђена на казну (обичне) тамнице. Тамница другог степена у КЗ за БиХ, одређена као „тешка тамница“, карактеристична је по нарочитом физичком и психичком стању у којем је осуђеник држан. Осуђеник је бивао окован, хранио се према посебном режиму и комуницирао усмено или писмено само по одобрењу управитеља казнене установе, а што је било регулирано са *lex specialis* за овакве осуђенике. Према трајању, тамница која се кажњава за злочинство може бити доживотна или на одређено вријеме које не може бити краће од шест мјесеци,

13 *Ibid.*

14 F. Schmidt, 125 и E. Eichler, 156.

15 Тома Живановић, *Основни проблеми кривичној права и групе студије*, Службени лист СФРЈ, Београд 1986, 175.

нити дуже од 20 година (§ 24). Уз тамницу се осуђенику може одредити и принуди рад (§ 27). Казне за злочинства у потпуности су преузете из аустријских *Militär-Strafgesetz 1855* и *Strafgesetz 1852*, с тим да је тешка тамница под оковима укинута новелом *Strafgesetz 1852* од 15. новембра 1867. године.

КЗ за БиХ је у § 19 као казне за преступке предвидио: (а) казну затвора, (б) новчану казну, (в) казну губитка робе, ствари за продају или справа, (г) казну губитка права и овлаштења, (д) казну отпављањем из каквог мјеста или котара и (ђ) казну прогонства из цијелог подручја у којем важи Казнени закон (прогонство из Босне и Херцеговине). Ове кривичноправне санкције су преузете из поменутих аустријских казнених закона, с тим да је изостављена казна тјелесног кажњавања, која је укинута новелом *Strafgesetz 1852* од 15. новембра 1867. године.

Казна затвора се, као и тамница, може класифицирати на затвор првог и другог степена, односно на (обични) затвор (или „затвор без додатака“) и на строги затвор. Затвор првог степена или обични затвор састоји се у томе да се осуђеник „затвори у узницу“. Ако је осуђеник добростојећи, може у току издржавања ове казне сам себе издржавати властитим средствима или уз помоћ своје породице или својих пријатеља и треба му оставити на вољу да изабере какво занимање (§ 41). С друге стране, особа која је осуђена на строги затвор, без обзира на имовинско стање, мора се ограничити на узничку (затворску) храну, а посјете може примати и писма писати само уз допуштење управитеља казнене установе. Примати посјете и писати писма може осуђеник, коме се то наравно допусти, само уз надзор „узничара“, односно затворског чувара. Осуђенику на строги затвор, према КЗ за БиХ, се „ваља и посла дати“ (§ 42). Својим § 43, КЗ за БиХ предвиђа и установу домаћег затвора као суптитут за затвор првог или другог степена. Ради се о установи која у нешто другачијем облику постоји и у савременом кривичном праву, а то је кућни затвор. На домаћи затвор се могу осудити чиновници (државни службеници), жене и њихова дјеца, као и сва друга лица која су „по сталежу“ са њима једнака. КЗ за БиХ не поставља ограничење времена трајања казне као услов за изрицање казне домаћег затвора. Међутим, поред услова који се тиче „сталежа“ (статуса) осуђеника, предвиђа и једну моралну обавезу – обећање осуђеника да свој дом неће напуштати, односно да се од куће неће удаљавати. Поред тога, њима се може код куће стража поставити, без обзира да ли дају или не дају поменуто обећање. Уколико прекрше моралну обавезу коју КЗ за БиХ предвиђа, остало вријеме казне ће провести („одсједити“) у јавном затвору. Казна затвора може најкраће трајати 24 сата, а нај-

дуже шест мјесеци, са могућношћу продужења у изузетним и у закону предвиђеним околностима (§ 45).

КЗ за БиХ о новчаној казни не садржи много одредаба. У свом § 49, КЗ за БиХ прописује да у случају да одређено лице буде осуђено на новчану казну, кривични суд у пресуди одмах одређује и казну затвора која ће бити супститут новчаној казни, уколико се ова не би могла наплатити, и то: за сваких пет форинти / десет круна одређује се казна затвора од најмање 12 сати.¹⁶ Готов новац, ствари за продају или справе што новчаном казном неке пропадну, припадају земаљским приходима, односно државном буџету.

На казну губитка права и овлаштења могу се осудити градуиране особе или друге особе које врше одређено звање или занимање, за које су „јавно овјеровљене“ (јавно овлаштене), као и особе које врше одређени занат или обрт. Ова се казна може одмјерити за неко одређено вријеме или трајно (§ 47). Казну отправаљањем из каквог мјеста или котара Босне и Херцеговине може се осудити лице за почињено злочинство, зависно од околности случаја и уколико то захтјевају разлози заштите јавне сигурности или јавног морала. Ова се казна може изрећи како домаћем „држављанину“ тако и странцу, док се казна прогонства из Босне и Херцеговине може изрећи само странцу (§ 46).

5. ОДМЈЕРАВАЊЕ КАЗНЕ

5.1. О одмјеравању казне уопше

Одмјеравање казне једно је од најзначајнијих питања кривичног права. Најпростије речено, одмјеравање казне је по врсти и по мјери одређена казна од стране надлежног органа починитељу кривичног дјела за извршено кривично дјело. Оно се врши у складу са два основна принципа. Први принцип је принцип законитости, према којем казна може бити одмјерена само у оквирима, односно границама прописаним законом, које се налазе унутар општег дијела материјалног кривичног закона, гдје су садржана основна и посебна правила одмјеравања казне, тако и код појединачних кривичних дје-

16 Пет форинти, односно десет круна, у данашњем новцу износи сса. 279,00 евра, односно 300,00 америчких долара. Вид. *Money Table у: Austria-Hungary: Including Dalmatia and Bosnia: Handbook for Travellers*, Karl Baedeker, 1905. У табели је назначена апроскимативна курсна листа форинти / круна са неколико свјетских валута, укључујући и амерички долар, након чега је могуће прерачунати вриједност конкретног износа форинти / круна у америчке доларе, и уз добијену цифру додати инфлаторни пад америчког долара од 1905. године до данас, те добијени износ прерачунати у евре или другу валуту.

ла. Други принцип јесте принцип индивидуализације казне. Према овом начелу, казна се треба прилагодити конкретном починитељу кривичног дјела и самом кривичном дјелу, приликом чега се суд користи одређеним каталогом законом предвиђених олакшавајућих или отежавајућих околности које могу утицати на то да казна буде већа односно мања. У складу са наведеним, одмјеравање казне заправо значи утврђивање конкретног степена друштвене опасности „узетог у резултанти свих објективних и субјективних момената кривичног дјела“, те казна треба да буде одраз тог конкретног степена друштвене опасности.¹⁷

Разликујемо неколико врста одмјеравања казне, с обзиром на орган који одмјеравање врши, и то: (1) законско, (2) судско и (3) управно (административно).¹⁸ Прво, *законско одмјеравање казне*, врши се од стране самог законодавца у кривичном закону приликом одређивања кривичних дјела. Оно законодавац врши узимајући у обзир степен апстрактне опасности која та кривична дјела имају на одређено друштво. Кривичноправна теорија познаје три система одређивања казни од стране законодавца: (а) систем апсолутно одређених казни, (б) систем релативно одређених казни (тзв. систем законског одређивања и судског одмјеравања казни) и (в) систем (апсолутно) неодређених казни.

Први, *систем апсолутно одређених казни*, карактеристичан за прве кодификације кривичног права, осликава се у закону у прецизно одређеној казни за свако појединачно кривично дјело. Према овом систему законодавац, дакле, одређује врсту и мјеру казне за свако кривично дјело, те је суд дужан у истом омјеру исту врсту казне изрећи за свако конкретно кривично дјело. Кодификације које су усвојиле овај систем суду не остављају маневарски простор за индивидуализацију казне и њено прилагођавање починитељу кривичног дјела. Другим ријечима, суду није остављена слобода одмјеравања веће или мање казне према конкретним околностима једног кривичног дјела, него је дужан изрећи већ у кривичном закону унапријед и апстрактно одређену казну за то кривично дјело. Како је већина кривичноправних кодификација у другој половини XIX вијека напустила овај систем, тако он није прихваћен ни у КЗ за БиХ.

Други, *систем релативно одређених казни*, представља такав систем гдје је законодавац одредио врсту (или врсте) казне за поједи-

17 Бојан Златарић и Мирјан Дамашка, *Рјечник кривичног права и правосудја*, Информатор, Загреб 1966, 202–203.

18 Милош Радовановић, *Кривично право, Општи гео*, Савремена администрација, Београд 1966, 321.

начно кривично дјело, али је у погледу мјере (висине) казне поставио опште или посебне границе минимума и максимума висине казне, у којим се суд, узимајући у обизр све околности сваког појединачног случаја, мора кретати приликом одмјеравања казне. Законодавац одређује опште границе висине казне у општем дијелу кривичног закона, односно установљава најкраћу и најдужу мјеру казне по одређеној врсти казне. Тако је, примјерице, у случају КЗ за БиХ законодавац за казну затвора одредио општи минимум на 12 сати, а општи максимум на шест мјесеци. Поред тога, код сваког појединачног кривичног дјела законодавац може одредити (и најчешће одређује) посебне минимуме и максимуме мјере казне за то кривично дјело, руководећи се степеном опасности које то инкриминисано понашање има по друштво, те колики је интензитет повреде или угрожавања кривичним правом заштићених друштвених добара тим конкретним понашањем. У неким случајевима законодавац може одредити само посебни минимум или само посебни максимум за поједино кривично дјело, при чему је суду остављен простор да казну одмјери до границе општег минимума или максимума, у зависности какву је границу законодавац код сваког појединачног кривичног дјела поставио. Другим ријечима, ако законодавац постави код одређеног кривичног дјела посебни максимум, али не и посебни минимум те врсте, суд казну одмјерава у границама општег минимума и посебног максимума те врсте казне која је одређена. У обратной ситуацији, ако законодавац постави за одређено кривично дјело посебни минимум, али не и посебни максимум, суд онда казну одмјерава у границама тог посебног минимума и општег максимума за ту врсту казне. Унутар законом тако постављених граница задаћа је суда да одреди најадекватнију врсту и мјеру казне за починитеља кривичног дјела. Из тог разлога овај систем називамо и тзв. системом законског одређивања и судског одмјеравања казни.

Посљедњи, *систем (аисолутивно) неодређених казни* (назива се још *системом арбитерних казни*), карактеристичан је по томе што законодавац није поставио никакве законске оквире при одређивању казни за почињене деликте, него ту слободу у потпуности оставља суду. Дакле, суд по свом властитом нахођењу одређује врсту и мјеру казне за одређено кривично дјело, при чему суд може одлучити да изрекне сваку казну која се може изрећи починитељу кривичног дјела. Овај је систем карактеристичан за апсолутистичке средњовјековне системе, те је у савременом кривичном праву апсолутно напуштен (и недопуштен) због арбитерности, неједнакости, самовољности и произвољности суда при изрицању казни.

Судско одмјеравање казне се врши након што се утврди, у законском предвиђеном кривичном поступку, од стране за то надлежног, независног и непристрасног суда, кривична одговорност лица које се за одређено кривично дјело терети. Судско одмјеравање казне се назива и *одмјеравањем казне у ужем смислу*. Ради се, дакле, о задаћи суда да у границама законом прописане казне за одређено кривично дјело и под условима које закон одређује, починитељу кривичног дјела одреди врсту и мјеру (висину) казне. Другим ријечима, одмјеравање казне у ужем смислу јесте поступак у којем суд утврђује врсту и мјеру казне починитељу кривичног дјела под законом предвиђеним условима. Ово представља и нужну посљедицу система судског одмјеравања казне, и опште правило одмјеравања казне. С друге стране, о *одмјеравању казне у ширем смислу* говоримо онда када се суд одлучи за примјену одређених института општег дијела кривичног закона, који суду даје велике могућности приликом мијењања граница прописане казне (посебног минимума и максимума), даје могућност ублажавања или поштравања казне, па чак и могућност ослобођења од казне починитеља дјела, наравно, под одређеним законом предвиђеним условима. Овакво одмјеравање казне највише одговара сврси кажњавања, те се у складу са начелом индивидуализације казне, кривичноправна санкција прилагођава околностима почињеног кривичног дјела (сразмјерна је почињеном дјелу) и личности починитеља дјела.

Трећа врста одмјеравања казне, односно *ујравно (или административно) одмјеравање казне*, присутна је у појединим земљама *common law* система, односно појединим америчким савезним државама. У овом случају, казну одмјерава установа задужена за извршење казне, односно органи те установе. Из тог разлога се ово и назива управно или административно одмјеравање казне. Оно се састоји у томе да суд приликом изрицања кривичноправне санкције само одређује њену врсту (најчешће је то лишење слободе), а висину (трајање лишења слободе), односно мјеру казне, одређује накнадно орган који казну извршава, с циљем ресоцијализације и преваспитавања починитеља кривичног дјела. Аргумент који се истиче као *pro* овој врсти одмјеравања казне јесте чињеница да само стручна служба установе може да установи када се одређени делинквент „преваспитао“, те да ли је спреман да се опет врати у друштво. Међутим, управно одмјеравање казне у супротности је са идејом да казну, којом се ограничавају или лишавају одређена људска и грађанска права и основне слободе, може одредити само независан и непристрасан суд. Стога управни (или административни) систем одмјеравања казне морамо, барем тренутно, одбацити.

5.2. Одмјеравање казне према Казненом закону од 26. јула 1879. године

Због дихотомије казних дјела, одмјеравање казне према КЗ за БиХ од 26. јула 1879. године можемо подијелити на: (1) одмјеравање казне код злочинстава и (2) одмјеравање казне код преступака. Општим правилом које КЗ за БиХ предвиђа прописује се да приликом одмјеравања казне и за злочинства и за преступке, кривични се суд мора клонити сваке самовоље, те казну одмјерити само по закону, и то не блаже, нити строже, од онога што Казнени закон прописује према каквоћи казног дјела и његова починитеља (§ 60). Такођер, § 61 КЗ за БиХ предвиђа да „нити због злочина, нити због преступака не смију се употребити друге казне, поштрења и домеди при казнама осим оних, који су законом прописани“. Овај параграф КЗ-а за БиХ заправо прописује начело законитости (*nulla poena sine lege*).

У погледу злочинства, а по угледу на аустријски *Strafgesetz* 1852, КЗ за БиХ је прихватио систем релативно одређених казни. Наиме, због постојања разних околности усљед којих се „злочинство повећава или смањује“, законодавац сматра да није било могуће одредити (и одмјерити) казну за сваки појединачни случај. Стога се § 25 КЗ за БиХ предвиђа да се код злочинстава одређује „само вријеме од најкраћег до најдужега трајања казне“, те је у том времену суду остављено да одмјери казну узимајући у обзир степене кажњивости злочинства. Опште правило је да, када суд утврди да је одређено лице криво за кривично дјело које му се ставља на терет, онда приступа утврђивању и одмјеравању најадекватније казне за то кривично дјело. Суд у одмјеравању казне има веома важну и активну улогу. Дакле, суд при одмјеравању казне за одређено злочинство узима у обзир све околности тог кажњивог дјела, као и све евентуалне олакшавајуће и отежавајуће околности, које је као такве КЗ за БиХ предвидио.

Суд казну може одмјерити у границама прописаним Казненим законом, руководећи се претходно поменутиим принципом. Поред тога, суд казну за злочинство може поштрити само онда када се не ради о капиталној (смртној) казни. У случају казне (тешког) лишења слободе – тамнице, суд исту може поштрити: (а) оковима, (б) постом, (в) тврдим лежајем, (г) самотним затвором, (д) самотним затвором у мрачној собици, (ђ) отправањем из каквог мјеста или котара и (е) прогонством из свега подручја у коме важи КЗ за БиХ (§ 28). Тамница првог степена се може поштрити *оковима*, на начин да се окови стављају на једну руку и на једну ногу, док се други степен тамнице оковима поштрава на начин да се на обје ноге ставе тежи окови од оних предвиђених у случају извршења казне тамнице дру-

гог степена, при чему се води рачуна о spolu осуђеника (§ 29). Сваки се степен тамнице може *йосѣиом* поштрити на начин да се осуђеник појединим данима храни само хљебом и водом. При томе, ово поштрење не смије бити дуже од три дана седмично, нити два пута узастопце (§ 30). Поштрити казну тамнице *ѣврдим лежајем* значи ограничити осуђеника на „голе даске“, односно осуђенику одредити да спава на голим даскама, при чему то не смије бити два дана узастопце, нити више од три пута седмично (§ 31). Казна тамнице осуђенику се може поштрити на начин да се он може затворити у *самойѣни зайвор* (самицу) непрекидно мјесец дана, и онда, пошто прође један мјесец, опет непрекидно на најдуже мјесец дана. У вријеме када се осуђеник налази у самотном затвору, КЗ за БиХ намеће обавезу надзорницима казнене установе да осуђеника најмање два пута дневно обилазе и да му дају сходна посла (§ 32). Ово поштрење казне тамнице представља тежи степен од претходног. Наиме, осуђенику се казна може поштрити *самойѣним зайвором у мрачној собици*, усљед чега се осуђеник затвара у „мрачну собицу“ (самица без прозора), и то не може трајати дуже од три дана непрекидно, након чега мора трајати пауза од најмање седам дана. Осуђеник може бити затворен у самицу без прозора најдуже 30 дана у току једне године (§ 33). Након што осуђеник своју казну тамнице издржи, може се *оѣйравийѣи из мјесѣа или койѣара* на одређено (извјесно) или неизвјесно вријеме, зависно од злочинства које је починио и под каквим околностима, а ако то захтјева јавна сигурност или „ћудоредност“ (јавни морал). Домаћи „држављани“ не могу бити *ѣроѣнани са ѣерийѣорије Босне и Херцеговине*. Ова, посљедња мјера поштрења казне тамнице за злочинство могућа је само према странцима, односно лицима који нису босанскохерцеговачки „припадници“ (§ 34). Приликом изрицања казне затвора неопходно је да у својој пресуди суд назначи и степен затвора, а у случају изрицања казне домаћег затвора, какав тај затвор има да буде (§ 44).

Казне одређене за преступке се могу и поштрити. За преступке се казна може поштрити на два начина: (а) кумулацијом више казни (тзв. опште поштрење) или (б) појединачним поштрењем (тзв. поштрење затвора напосе). Поштравање кумулацијом више казни је могуће само у случајевима и у мјери у којој то изричито КЗ за БиХ прописује (§ 50). Тако, примјерице, суд за одређени преступак може изрећи казну затвора и новчну казну. Појединачно ће казну затвора суд поштрити онда када са казном затвора споји једну или више сљедећих мјера: (i) пост, (ii) тврдо лежиште, (iii) самотни затвор, (iv) самотни затвор у мрачној собици и (v) потежи рад (§ 54). *Посѣиом* се казна затвора поштрава на начин да се осуђенику одређује да се у

одређене дане храни на хљебу и води, при чему то не смије бити дуже од два пута седмично (§ 55). Пооштрење казне *тврдим лежиштем* се врши на начин да се осуђенику одреди да ће спавати на „голим даскама“, при чему то не смије бити два дана узастопно, нити више од два пута седмично (§ 56). Казна ће бити пооштрена *самоћним зашвором* ако се осуђенику одреди да борави у самици, и то на период не дужи од 14 дана, и онда опет тек пошто прође мјесец дана (§ 57). *Самоћним зашвором у мрачној собици* казна се пооштрава слично претходном, с тим да се осуђенику одређује да борави у самици без прозора, и то не дуже од 24 сата непрекидно, те опет након што прође најмање недјељу дана, али не више од десет пута укупно (§ 58).

Околности које суд приликом одмјеравања казне треба узети у обзир, КЗ за БиХ одређује као олакшавајуће и отежавајуће околности. Отежавајуће околности су такве околности које утичу да казна за одређено кажњиво дјело буде већа, али у границама казне прописане за то кажњиво дјело. С друге стране, олакшавајуће околности се имају разумијевати као оне околности које дјелују на то да казна за одређено кажњиво дјело буде мања, у прописаним границама. Ове околности могу бити субјективне и објективне, с обзиром на то да ли дотичу кажњиво дјело или његовог починитеља. Суд, приликом одмјеравања казне, треба са једнаком брижљивошћу уважавати све отежавајуће и олакшавајуће околности, а зависно од тога да ли су отежавајуће или олакшавајуће околности претежније, казну треба суд повисити или снизити (§ 85).

Према § 80 КЗ за БиХ, злочинство и преступак су „тим већи што је зрелије размишљање, што је већа приправа, којом се предузима изведење, што је већа њим проузрочена штета или опасност с њим скопчана, што се мање опрезности против њега употребити може или што се њим повриједи што више или што важнијих дужности“. Суд приликом одмјеравања казне, према § 80 КЗ за БиХ, мора у обзир, дакле, узети околности које се односе на то кривично дјело, а нарочито на то колико је заштићено добро повријеђено или доведено у опасност, као и то да ли је починитељ дјела „зрелије размишљао“ и колико дуго се припремао за извршење дјела. Овдје се заправо отвара питање предумишљаја, као посебног облика умишљаја, у коме починитељ дуже времена, са нарочитом пажњом припрема извршење кажњивог дјела.

Као особито отежавајуће околности КЗ за БиХ предвиђа: (1) ако је једно или исто злочинство или преступак поновљен, (2) ако је кривац већ због исто таквог злочинства или преступка кажњен био, (3) ако је он друге, нарочито младе неискусне људе, или до тада непо-

рочне особе, завео, да Казнени закон прекрше, (4) ако је он зачетник, потицатељ или коловођа каквог злочинства или преступка, што га је више особа починило и (5) ако је код преступника против ђудоредности изазвана била јавна сазблзан, или је кривац особа одгојена или боље изображена (§ 81). Као отежавајућу околност треба суд узети и давања лажног исказа за вријеме суђења од стране осумњиченог, односно оптуженог, као и то да, ако је признао, ипак се злобно устеже одати гдје крије резултат имовинског деликта, односно отуђене ствари (§ 82).

КЗ за БиХ предвиђао је ограничење права суда на поштрење казне. Наиме, према § 86, ради отежавајућих околности не смије доћи до промјене врсте казне, која је за свако казнено дјело прописана, осим у случајевима који су предвиђени законом. КЗ за БиХ забрањује да се казне лишења слободе продуже преко законски прописаног максимума. Ово као опште начело вриједи и за друге казне – при њиховом одређивању не смије се прекорачити одређена највиша мјера. Стриктно се забрањује, према § 87, поштрење казне код казних дјела за које је предвиђена казна смрти или казна доживотне тамнице (у првome случају би то било апсолутно бесмислено). За казнена дјела за која је предвиђена казна тамнице у временски ограниченом трајању, суд је обавезан, у зависности од важности отежавајућих околности, казну одмјерити више према законском максимуму, али не преко законског максимума (§ 88). Ако код кажњавања за преступке суд нађе отежавајуће околности, онда према важности истих казну затвора може поштрити на начин да казну одмјери ближе законском максимуму (али не преко њега), новчану казну повећати или спајањем више казни одредити поштење које одговара околностима, али се приликом тога суд увијек треба држати општег начела предвиђеног § 86 – казну поштрити до највише законски одређеног максимума, али не преко њега (§ 89).

Олакшавајуће околности КЗ за БиХ дијели с обзиром на својство починитеља и с обзиром на каквоћу кажњивог дјела. Олакшавајуће околности које се односе на личност починитеља према § 83/а КЗ за БиХ јесу:

- 1) ако је починитељ онда када је злочинство починио био испод двадесет година или ако у час кад је почињено било кажњиво дјело није већ одавна био прекорачио недораслост, ако је слабе памети или ако му је одгојење веома занемарено,
- 2) ако се је он прије почињења чина непорочно владао,
- 3) ако је зло дјело учинио по нагону неке треће особе, од страха или из послушности,

- 4) ако је чин починио онда када му је памет била смућена, али не толико да би потпуно изгубио свијест, и ако он то стање није у себи проузрочио у намјери да почини тај чин, или ако је он чин починио у жестоком ганућу срца, које је настало из обичног човјечанског чувства,
- 5) ако је починитеља на зло дјело намамила више згодна прилика, која му је била пружена с туђе немарности, него ли се је склонуо на исто прије зачетом наканом,
- 6) ако га је тешка невоља навела на чин,
- 7) ако је дјелом показао да марљиво настоји да проузрочену штету накнади или да запријечи даље зле пошљедице,
- 8) ако се је сам одао и зло дјело признао, прем је лако могао побјећи или остати неоткривен,
- 9) ако је непознате или сакривене прекршитеље Казненог закона суду открио, ако је навео средства, да исти буду ухваћени или да им се докаже кривња, или ако је својевољно такве околности пријавио, чије знање областима могућност пружа, да штету, која је у изгледу, отклоне или умање и
- 10) ако је дуже времена затворен био због истраге, која је без његове кривње дуго трајала.

Олакшавајуће околности с обизром на каквоћу дјела према § 84/6 КЗ за БиХ су:

- 1) ако се је само остало код покушаја, и то према томе колико је од покушаја до извршења злочинства или преступка далеко било,
- 2) ако је злочинство или преступак почињен тако да се је починитељ добровољно уздржао од проузрочења веће штете, прем је згодне прилике за то имао, и
- 3) ако је штета која је настала из зла дјела незнатна, или ако је оштећеник добио потпуну накнаду или задовољштину

Код преступака, казну затвора првог степена суд може замијенити новчаном казном примјереном имовинским околностима осуђеника, при чему не смије ова промјена казне зависити никада од избора особе коју треба казнити (§ 63). Другим ријечима, одлука суда је хоће ли казну затвора првог степена замијенити новчаном казном, те се од осуђеника не тражи пристанак на промјену казне. Како се казна може по врсти ублажити на начин да суд изрекне блажу казну, тако је могућа и обратна ситуација. Међутим, промјена блаже врсте у строжу врсту казне је могућа само у случајевима када КЗ за БиХ то

прописује. Такав је случај када се новчана казна не може наплатити јер је осуђеник сиромашан, или би наплатом новчане казне била нанијета осјетљива штета њему или његовој породици на прехрани – новчана се казна онда може замијенити сразмјерном казном затвора, а што суд рачуна према већ поменутој формули: пет форинти / десет круна се конвертира у 12 сати затвора (§ 64).¹⁹

Суд починитељу казног дјела за које је предвиђена смртна казна или казна доживотне тамнице, казну по врсти може ублажити уколико починитељ није навршио двадесету годину живота, или ако је злочинство за које је казна смрти или доживотне тамнице прописана остало у покушају (§ 90). У том случају намјесто смртне казне или казне доживотне тамнице суд починитељу може одредити казну тешке тамнице у трајању од десет до двадесет година. У свим другим случајевима, односно када није прописана казна смрти или казна доживотне тамнице, као опште правило код примјене олакшавајућих околности примјењује се следеће: не може се промијенити нити врста казне нити законско трајања казне, већ се може само вријеме казне скратити у границама предвиђеним законом (§ 91).

Ако суд код починитеља нађе такве олакшавајуће околности које може окарактерисати као врло важне или ако нађе више претежних олакшавајућих околности, онда је овлаштен да код злочинства за која је одређена казна тамнице у трајању од десет до двадесет година, казну починитељу умањити у трајању, али не испод пет година. У случајевима у којима је прописана казна између пет и десет година, суд, због нарочито олакшавајућих околности, може казну умањити у трајању, али не испод двије година (§ 92). У случајевима у којима, услед нарочито олакшавајућих околности, суд сматра да ће се починитељ злочинства поправити, а за исто је одређена казна преко пет година, он може таквом починитељу тамницу ублажити по степену, али и по трајању и мање од шест мјесеци (§ 93). Ово важи *mutatis mutandis* и за казну затвора. Дакле, у случајевима када суд сматра да ће се починитељ поправити, узимајући у обзир све олакшавајуће околности, може казну затвора умањити по степену или по трајању. Занимљиво је да КЗ за БиХ, у § 95, као посебан начин ублажавања казне види урачунавање времена које је лице, без своје кривње што се истрага „отегла“, провело у истражном затвору.

Посебно занимљиво питање јесте одмјеравање казне код стицаја кажњивих дјела. КЗ за БиХ при одмјеравању казне код стицаја разликује следеће ситуације: (а) стицај више злочинства, (б) стицај

19 Овдје се заправо ради о ублажавању, односно поштравању казне по врсти, када се казна замјењује блажом, односно строжом казном.

злочинстава и преступака, (в) стицај више преступака и (г) стицај злочинстава или преступака са другим кажњивим дјелима. У првом случају, ако је починитељ извршио више злочинстава која су предмет једне те исте истраге и осуде, он се кажњава по оном злочинству за које је опредјељена најтежа казна, али ипак с обзиром на остала злочинства (§ 65). У другом случају, ако је починитељ извршио више злочинстава и преступака која су предмет исте кривичне ствари, и за која му се истовремено суди, суд ће казну одмјерити зависно од најтежег злочинства, али узимајући у обзир и друга почињена казнена дјела, односно евентално друга злочинства и/или преступке (§ 66). У случају стицаја преступака, суд ће починитељу више преступака, за која му се истовремено суди, изрећи највећу одређену казну за преступак, али узимајући у обзир и друге преступке. У посљедњем случају, ако починитељ изврши једно или више злочинстава или преступака са неким другим кажњивим дјелом предвиђеним другим законом, за која му се истовремено суди, он ће бити осуђен на казну предвиђену за најтеже кажњиво дјело (§ 68). У свим наведеним случајевима уочавамо да је КЗ за БиХ усвојио систем апсорпције, према којем нејтеже казне апсорбују све друге, блаже казне.²⁰

6. ЗАКЉУЧАК

У закључку ћемо се кратко осврнути на неколико значајних тачака по питању одмјеравања казне. Одмјеравање казне, као један од најзначајнијих института кривичног (казненог) права, има неколико циљева. Један од примарних циљева јесте одредити казну починитељу кажњивог дјела за његове противправне радње. Ово служи као облик одмазде и шаље поруку да друштво не одобрава незаконито понашање. Казна коју суд одређује починитељу кажњивог дјела има за циљ одвратити и починитеља и друге од почињења сличних дјела. Специфично одвраћање усмјерено је на спрјечавање појединог починитеља да поновно почини пријеступ, док опште одвраћање настоји обесхрабрити потенцијалне починитеље демонстрирајући посљедице криминалног понашања. Поред тога, процес одмјеравања и изрицања казне има за циљ рехабилитацију починитеља. То укључује пружање прилика за образовање, савјетовање или терапију за рјешавање темељних проблема који су придонијели њиховом криминалном понашању. Казна коју суд одреди може захтијевати од починитеља да се искупи за жртву или друштво плаћањем одштете или

20 Вид. шире Милош Бабић и Иванка Марковић, *Кривично право, Ойшїиу дуо*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука 2019, 371.

ангажманом у друштвено корисном раду. Ове мјере имају за циљ поправити штету проузрочену његовим противправним понашањем. На крају, казна служи заштити друштва од опасних пријеступника. У случајевима када починитељ представља значајан ризик за друге, затварање може бити неопходно како би се спријечила даља штета.

Казнени закон о злочинствима и преступцима за Босну и Херцеговину од 1879. године први је правни пропис који кодификује ову област у Босни и Херцеговини. Он по угледу на Војни казнени закон Аустријског царства усваја дихотомију казних дјела, подијеливши их на злочинства и преступке. Ова подјела је од значаја јер од ње зависи и питање одмјеравања казне. Злочинства представљају кажњива дјела са великим степеном друштвене опасности (према схватању тадашњег законодавца) која треба и строже санкционисати, за разлику од преступака. Овај казнени закон усваја начело индивидуализације казне, који је темељни концепт и има кључну улогу у казненоправном систему. Ово начело односи се на идеју да приликом одређивања примјерене казне за особу осуђену за почињено кажњиво дјело суд треба узети у обзир јединствене околности и карактеристике појединог починитеља, умјесто да примјењује приступ који одговара свима. Начело индивидуализације казне наглашава да казна треба бити прилагођена посебним околностима починитеља и почињеном дјелу. У Казненом закону за Босну и Херцеговину је предвиђен низ фактора које суд треба да узме у обзир, као што су различите отежавајуће и олакшавајуће околности. Поред тога, кривични се суд мора клонити сваке самовоље, те казну одмјерити само по закону, и то не блаже, нити строже од онога што Казнени закон за Босну и Херцеговину прописује према каквоћи казног дјела и његова починитеља. Казне би требале бити сразмјерне озбиљности дјела. То значи да тежа казнена дјела у правилу резултирају строжим казнама, док лакша казнена дјела доводе до блажих казни. Начело сразмјерности осигурава да казна одговара почињеном дјелу. Судови такођер треба да узму у обзир особне факторе који су могли придонијети криминалном понашању починитеља. Ти чимбеници могу укључивати починитељеву доб, ментално здравље, социоекономску позадину и све доказе кајања или напора за рехабилитацију. Процјена ових фактора помаже осигурати да је казна поштена и праведна. Индивидуализација казне признаје да се циљеви казног кажњавања протежу изван одмазде. Такођер разматра потенцијал за одвраћање (обесхрабривање будућег криминалног понашања) и рехабилитацију (помоћ починитељу да се поновно интегрира у друштво као грађанин који поштује закон). Одговарајућа равнотежа између ових циљева може варирати зависно о случају. Напослијетку, судије обично имају одређени степен

слободе при одређивању казни. То им омогућује да одвагну различите факторе и просуде како би дошли до праведне казне у сваком појединачном случају. Међутим, ово дискрецијско право није неограничено и подложно је правним смјерницама и начелима садржаним у казненом закону.

Све у свему, индивидуализација казне настоји осигурати да казна изречена осуђеном појединцу узме у обзир сложеност случаја и околности особе, промичући правичност, правду и рехабилитацију починитеља унутар казненоправног система.

ИЗВОРИ:

Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu sa objema novelama kaznenom zakonu i sa zakonom o lihvi, Priredio Franjo pl. Kruszelnicki, Knjižara Leon Finzi, Sarajevo 1914.

ЛИТЕРАТУРА:

Милош Бабић и Иванка Марковић, *Кривично право, Ойшћи дио, Шесто издање*, Универзитет у Бањој Луци – Правни факултет, Бања Лука 2018.

Фрањо Бачић, *Кривично право, Ойћи дио, Четврто, измијењено издање*, Информатор, Загреб 1995.

Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Herzegovina*, Landesregierung für Bosnien und die Herzegovina, Wien 1889.

Мустафа Имамовић, *Хисторија државе и права Босне и Херцеговине, Треће издање*, Магистрат, Сарајево 2003.

Мустафа Имамовић, *Основе уставно-политичкој развјика и државно-правној положеја Босне и Херцеговине*, Универзитет у Сарајеву – Правни факултет, Сарајево 2006.

Мустафа Имамовић, *Правни положеј и унутрашњо-политички развјика БиХ од 1878. до 1914.*, Магистрат и Универзитет у Сарајеву – Правни факултет, Сарајево 2007.

Милош Радовановић, *Кривично право, Ойшћи дио*, Савремена администрација, Београд 1966.

Сања Савић, *Земаљски устав (шћашћушћ) за Босну и Херцеговину*, Универзитет у Источном Сарајеву – Правни факултет, Источно Сарајево 2021.

Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Verlag von Veit & Comp, Leipzig 1914.

Тома Живановић, *Основни проблеми кривичној права и грује студије*, Службени лист СФРЈ, Београд 1986.

- Бојан Златарић и Мирјан Дамашка, *Рјечник кривичној љрава и љосиљуйка*, Информатор, Загреб 1966.
- Мехмед Бечић, „Рецепција кривичног права у Босни и Херцеговини у другој половини XIX стољећа, *Годишњак Правној факултетна у Сарајеву*, LIX – 2016: 219–244.
- Филип Новаковић, „Органи власти у Босни и Херцеговини по Земалском уставу (штатуту) од 17.02.1910. године“, *Правни хоризонти*, III(2)/2020: 163–176.
- Werner Ogris, „Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien“, A. Wandruszka, P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band II: Verwaltung und Rechtswesen*, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003, 538–662.
- Thomas Olechowski, „Zur Entstehung des österreichischen Strafgesetzes 1852“, T. Olechowski, Ch. Neschwara, A. Lengauer, *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur: Festschrift für Werner Ogris zum 75. Geburtstag*, Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 2010, 319–341.
- Béla Sarlós, „Das Rechtswesen in Ungarn 1848–1918“, *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 21, No. 3/4 (1975): 309–347

Filip Novaković LL.M.*

SENTENCING – ANALYSIS OF SOLUTIONS IN THE PENAL CODE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA OF JUNE 26, 1879

Summary

Sentencing is a critical stage in the criminal/criminal justice system where a judge (most often) decides on an appropriate sentence for a person convicted of a crime. This criminal justice institute plays a key role in maintaining social order, deterring criminal behaviour and achieving justice. When determining an appropriate sentence, judges consider a variety of factors, including the nature and severity of the offence, the offender’s criminal history, his remorse and willingness to take responsibility, and the impact on the victim. Sentencing guidelines, in each jurisdiction, are usually set by law and provide a framework for judges to

---

* LL.B. in General Law, LL.M. in Criminal Law, master student at Faculty of Law of the University of Banja Luka (field: International Law) and Ph.D. student at the Faculty of Law of the University of Zenica (field: Criminal Law), e-mail: filipnovakovic.iur@gmail.com, ORCID: 000–0001–9979–5824. This paper was presented at the International Student Conference on Legal History „Iustoria 2023: Law and Punishment“, Faculty of Law of the University of Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia, 2023.

follow. Sentencing involves a careful balance between offender rights and societal interests, with ongoing efforts to explore more effective and fair sentencing practices. This paper will consider the approach to sentencing in the Criminal Law on Crimes and Misdemeanors for Bosnia and Herzegovina from 1879. The first penal (criminal) law of Bosnia and Herzegovina was amended several times, but these amendments did not significantly affect the sentencing system established by this regulation. A brief review will also be given to the general doctrinal questions concerning sentencing.

Keywords: *Sentencing. – Individualization of Punishment. – Degree Of Criminal Responsibility. – Complicity, Aggravating and Mitigating Circumstances.*

Рад приспео / Paper received: 14. 3. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 10. 5. 2023.

UDC: 344.14(437.3)"1918/1920"
355.318.2(470)"1917/1920"

CERIF: H240, H300, S149, T330

DOI: 10.51204/HLH_23103A

Mgr. Jakub NOVÁK*

DISHONOURABLE DISCHARGE IN THE MILITARY CRIMINAL LAW OF THE CZECHOSLOVAK LEGION IN RUSSIA

This paper presents the specifics of dishonourable discharge in the military criminal law of the Czechoslovak Legion in Russia. After a brief presentation of the historical background, it introduces the reader to the system of military courts and their development during the Legion's operation in Siberia as part of the Russian Civil War. Subsequently, it deals with the development of this punishment, the practice of imposing it and the consequences it brought with it, from the beginning of 1918 (before the establishment of the independent judiciary of the Czechoslovak Legion), throughout the early and late court system, until their abolition in 1920. The last chapter of this text focuses on shedding light on the consequences of dishonourable discharge in interwar Czechoslovakia for those sentenced.

Keywords: *Czechoslovak Legion in Russia. – Military Law. – Civil War in Russia. – Russian Imperial Army. – French Army. – Austro-Hungarian Army. – Dishonourable discharge. – Military punishments.*

1. INTRODUCTION

There is an increasing body of research that deals with the period of participation of the Czechoslovak legion in Russia during the Civil War (between the years 1918–1920). It is therefore surprising that, while their military and economic activities are already relatively widely researched,¹

---

* PhD. student in 2nd semester, Masaryk University, Faculty of Law, Department of History of State and Law, jakk.novak@mail.muni.cz. This paper was presented at the International Student Conference on Legal History „Iustoria 2023: Law and Punishment“, Faculty of Law of the University of Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia, 2023.

the unique legal system that the legionnaires implemented has remained, with very rare exceptions, completely unexplored.

This paper aims to examine a narrow section of this vast topic, namely the question of punishment by dishonourable discharge (in the contemporary terminology of legionary law, “exclusion from the army” [*vyloučení z vojska*]), its introduction into the legal system of the Legion, its use in practice and the immediate and long-term consequences that awaited those who were subjected to this punishment.

The primary sources on which this text is based are the archival records of the Military Historical Archive [*Vojenský historický archiv – VHA*] containing period correspondence, judgments, reports and other materials that provide a clear picture of the period and circumstances. The text is also based on the book *Judiciary in the Czechoslovak army in Russia* [*Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*]² written by JUDr. Viktor Svoboda, the longest-serving head of the Legal Department [*Právní odbor*] of the Czechoslovak Legion in Russia. Auxiliary sources are contemporary books dealing with legions in general, such as *Czechoslovak Legions 1914–1920* [*Československé legie 1914–1920*]³ by Milan Mojžíš, contemporary legislation and materials from the National Archives [*Národní archiv*].

The dishonourable discharge penalty was established in the independent law of the Czechoslovak Legion in Russia in early 1918, even before the independent justice system. The authority to impose it gradually passed from the regimental councils, officers and political representatives to the courts. However, its extensive use in the specific circumstances of the Legion led to several problems, so certain steps were taken to mitigate its consequences. Despite the successful reduction of its use, however, the examined punishment was used by the courts until the end of their operation, coinciding with the evacuation of the Czechoslovak army from Russia in 1920.

For those who were subjected to this punishment and did not or could not take advantage of the possibility of re-admission to the army, which appeared in the autumn of 1918, the consequences extended into the post-war period even, affecting not only their honour, but primarily the right to a specific veteran status guaranteed by law to legionnaires – the legionnaire status.

Work on the draft of the Legionary Criminal Code began at the end of the summer of 1918 as a joint work of the Legal Department, the legionary courts, and the Branch of the Czechoslovak National Council in Russia. By the end of the year, a draft code of 190 articles was drawn up, divided into a general part and a special part, which was further divided into sixteen chapters discussing different types of crimes.

---

1 Daniela Brádrlová, *Vojáci nebo podnikatelé?* Academia, Praha 2019.

2 Viktor Svoboda, *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*, Památník Odboje, Praha 1924.

3 Milan Mojžíš (ed.), *Československé legie 1914–1920*, Nakladatelství Epocha, Praha 2017.

2. HISTORICAL CONTEXT – CZECHOSLOVAK LEGION IN THE CIVIL WAR IN RUSSIA

At the beginning of 1918, the Czechoslovak Legion in Russia⁴ was facing a precarious situation. After the battle of Bakhmach, which allowed a successful retreat from the advancing German and Austro-Hungarian Army in Ukraine, the Czechoslovak Army Corps (Czechoslovak Legion) was waiting for the planned transport to France.⁵ It was officially incorporated into the French Army⁶ and the Czechoslovak National Council negotiated its transport through Vladivostok (the ports in Archangelsk and Murmansk were frozen at this time of the year).⁷

The journey east was prolonged first due to obstructions by the Bolshevik government, later due to mutual distrust. In the end, this situation grew into an open conflict after the so-called Chelyabinsk incident,⁸ which led to two years of fighting in the complex situation of a multilateral civil war and the inhospitable environment of Siberia. The original idea to open the way to Vladivostok and continue the travel to France was soon scrapped, as the Entente powers had requested the Czechoslovak National Council to have its army assist the anti-Bolshevik forces in Russia, help establish a front on the Volga River and hopefully – after the defeat of the Red Army – together with the White Armies and allied intervention forces, reopen the Eastern Front of the World War.⁹

---

4 To learn more about the Czechoslovak Anti-Habsburg resistance, Czechoslovak Legions in general and Czechoslovak legion in Russia, see e. g.: Kevin J. McNamara, *Dream of a great small nation*, PublicAffairs, New York 2016; Brent Mueggenberg, *The Czecho-Slovak struggle for independence, 1914–1920*, McFarland & Company Inc., Publishers, Jefferson 2014; Milan Mojžíš (ed.), *Československé legie 1914–1920*, Nakladatelství Epocha, Praha 2017.

5 M. Mojžíš (ed.), 56 and 70.

6 V. Svoboda, 11–12.

7 K. J. McNamara, 147 and 161.

8 This incident occurred on 14 May, 1918, at the station in Chelyabinsk. An Austro-Hungarian prisoner from a passing train attacked and seriously injured a member of the legion by throwing a piece of iron at him, to which the legionnaires responded by executing the said prisoner. The delegation sent to explain the situation to the local soviet was arrested, as was the following delegation that was supposed to negotiate their release. The legionnaires responded by occupying the city on 17 May, freeing the captured delegates and retreating back to the station. Although the whole incident was without casualties, with the exception of the aforementioned executed prisoner, it served as a pretext for Leon Trotsky to arrest Czechoslovak political representatives in Moscow on 20 May, and to issue an order to forcefully disarm the legionnaires on 23 May. M. Mojžíš (ed.), 82.

9 Edmund Orián (ed.), *Československé legie v Rusku 1914–1920*, Naše Vojsko a Epoque 1900, Praha 2014, 13.

After some initial successes, notably taking control over much of the Trans-Siberian Railway and the conquering of Kazan, further advance west failed due to the growing numbers of the Red Army, half-hearted actions of the anti-Bolshevik coalition and the Entente's reluctance to provide a number of troops that could actually make a difference.¹⁰ Desperate defence and fall of Kazan back into the Bolshevik hands in the summer of 1918 marked the beginning of the decline in the fighting spirit of legionnaires, who were increasingly dissatisfied by fighting in a war which, from their point of view, had no relevance in their fight for independence.¹¹ The declaration of an independent Czechoslovakia on 28 October 1918 marks another low point in the morale of this army.¹² Although the situation got slightly better in the following months, the morale never reached the levels seen before the autumn of 1918. This was slightly helped by the fact that the Legion was transferred from the main front to the guard duty along the railway since January 1919.¹³ In this period, according to various contemporary sources, it consisted of around 60 thousand soldiers.¹⁴

After the Red Army broke through the frontline into Siberia in April 1919, Czechoslovakia began to organise a full evacuation of all its citizens from this area – not only military personnel but also civilians entitled to Czechoslovak citizenship and their close relatives. This evacuation was completed late into 1920, with the last legionnaires arriving in Czechoslovakia on 11 November 1920.¹⁵

3. SYSTEM OF MILITARY JUSTICE IN THE CZECHOSLOVAK LEGION IN RUSSIA

3.1 Early system

Up until 1918, the Czechoslovak legionnaires in Russia were formally subjected to Russian military law and courts which, however, at this point had ceased to function.¹⁶

---

10 M. Mojžíš (ed.), 94 and 102.

11 Bohumír Klípa, Karel Pichlík, Jitka Zabloudilová, *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*, Mladá fronta, Praha 1996, 185.

12 *Ibid.*, 238.

13 *Ibid.*, 240.

14 M. Mojžíš (ed.), 102.

15 *Ibid.*, 102 and 112.

16 *Zpráva o činnosti právního Odbočky Československé národní rady v Rusku ze dne 1. září 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 98.

This situation led to the establishment of an independent court system whose beginning dates back to two orders from the corps command – order no. 25, issued on 9 March 1918 and no. 38, issued on 31 March 1918.¹⁷

With these orders at its base, combined with the slightly modified French Disciplinary code,¹⁸ a double-track system of justice was created. On one side there was a disciplinary authority of commanding officers, who could pass sentences for all service misconduct that could be solved with a prison punishment of up to 15 days; an appeal could be made to a superior officer against this decision.¹⁹ On the other side existed a two-level²⁰ system of courts, with regimental and train courts²¹ as two equivalent types of lower-level courts, and field courts acting as higher-level courts. There was a minimal interconnection between the two levels – no appellations existed,²² and the jurisdiction was divided: regimental and train courts dealt with all offences which were not in the jurisdiction of officers, except those expressly listed as being under the jurisdiction of field courts.²³ In those cases where the line between jurisdictions was not clear, it was up to the officers (who were also filling the role of prosecutors) to decide whether to keep the case or forward

---

17 Rozkazy čsl. vojsku na Rusi 1917–1918, <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:8d5a17df-e97b-4772-a926-c42292cbad93?page=uuid:9ceaaf47-fd23-11ea-9758-001b63bd97ba>, last accessed on 27 January 2023.

18 Code de justice militaire pour l'armée de terre du 9 juin 1857.

19 V. Svoboda, 16–17.

20 The term “two-instance system” would not be fitting here, as that would imply there was an appellations system in place, which at this point was not true.

21 These courts were equivalent to each other in every way, the only difference being the situation under which each individual court was established: if there was only one regiment present, the court was established as regimental, having jurisdiction only over members of the given regiment, if there was a mix of soldiers from different units due to the chaos of war in Siberia, the established court was of the train type, having jurisdiction over all soldiers in a predefined area. – V. Svoboda, 17. “Train court” is a very loose translation of the Czech term “ešelonní soud” – word “ešelon” [eshalon] comes from the legionnaire slang and means “military train”. In the conditions of fighting on the Trans-Siberian railway these trains usually functioned at the same time as transport, a weapon platform and as mobile barracks. For more information about these, see Dalibor Vácha, *Ostrov v bouři*, Nakladatelství Epoque, Praha 2016, 15–52.

22 *Stav soudnictví v Československém vojsku na Rusi*. VHA Praha, fond Sběrka důležitých dokumentů 1. odboje; karton 1.

23 *Zpráva o činnosti právního Odbory Československé národní rady v Rusku ze dne 1. září 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 98.

it to the courts.²⁴ If the case was on the border of the jurisdiction of the field and regimental (or train) court, the field court decided whether to keep it or hand it over to a lower level. Such a decision was then binding for the lower court.²⁵

More specifics were distinguishing the two levels of courts, such as the method of appointing and the required education for judges (the legion generally struggled with low numbers of educated lawyers), the range of persons over whom they exercised jurisdiction etc.; these, however, are not relevant for the topic of this paper.

Courts on both levels had a wide variety of punishments at their disposal, ranging from reprimand to the punishment of death by firing squad. The punishment of dishonourable discharge (or in the words of the legislator “the punishment by exclusion from the army”) was among these.²⁶ The disciplinary actions officers could take were much more limited and dishonourable discharge was not among them.²⁷

In general, it must be said that the practice and terminology of the courts in the first half of this period (until the summer of 1918) were quite inconsistent. The first Congress of the Czechoslovak Army, which took place in July and August of 1918, tried to correct this inconsistency in the decisions and terminology of the courts. Among other things, it adopted the Statute of Field Courts as a basic, albeit relatively brief, regulation for the functioning of justice in the Czechoslovak legion in Russia.²⁸ In principle, the statute codified the central points of the previous practice – the competences of the courts,²⁹ the punishments³⁰ used and the basis of the status of judges.³¹

The codification created by the Congress brought about a partial improvement in the situation, but for the most part, the inconsistency remained until the reorganisation of courts in early 1919.

---

24 V. Svoboda, 21–22.

25 *Ibid.*, 26.

26 *Statut polních soudů, Řády a resoluce 1. sjezdu československého vojska*, https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/04/13/96/rady_a_resoluce_1_sjezdu_ceskoslov_vojska.pdf, last accessed on 27 February 2023.

27 *Disciplinární řád, Ibid.*

28 *Statut polních soudů, Řády a resoluce 1. sjezdu československého vojska*, https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/04/13/96/rady_a_resoluce_1_sjezdu_ceskoslov_vojska.pdf, last accessed on 03 April 2023.

29 *Ibid.*, § 2,3, 5 and 6.

30 *Ibid.*, § 4.

31 *Ibid.*, § 8–9.

3.2 Late system

In the beginning months of 1919, the whole organisation of the Czechoslovak Legion in Russia underwent extensive changes. These were associated with the visit of the first Czechoslovak Minister of War, general Milan Rastislav Štefánik. The changes, which were meant to reflect the reality of the newly established Czechoslovak Republic, fundamentally affected the court system as well.³²

The system of courts was reorganised to resemble the system of military courts in Czechoslovakia. The new system was to be three-level and two-instance with divisional courts replacing field courts, the Corps Court serving as the supreme judicial body of all Czechoslovak courts in Russia, and train courts being abolished without replacement.³³ Appellation was finally introduced at this time, with divisional courts serving as a second instance for cases falling within the jurisdiction of regimental courts, and Corps Court serving as a second instance for those falling within the jurisdiction of divisional courts.³⁴ The disciplinary authority of officers remained in effect.³⁵

The competence of courts was divided according to the maximum punishment that could be sentenced.³⁶ This system remained in effect up to the point of evacuation of the Czechoslovak Legion from Russia.

4. SENTENCING TO DISHONOURABLE DISCHARGE

4.1 Before the introduction of courts into the legion

Dishonourable discharge was first introduced to the Legion by two resolutions of the Presidential Commission of the Branch of Czechoslovak National Council in Russia (abbr. BCNCR) from 15 and 24 January 1918.³⁷

The resolution from 15 January dealt with the issue of dishonourably discharging enlisted soldiers and non-commissioned officers. Its validity was expressly limited to the point in time when regimental courts would be established.³⁸

---

32 *Zpráva o činnosti Právniho referátu za rok 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 98.

33 *Ibid.*

34 V. Svoboda, 27.

35 *Ibid.*, 24.

36 *Ibid.*

37 *Приказ Чехословацкому корпусу No. 14*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

38 *Usnesení praesidiální komise OČSNR o vyloučení z československého vojska dobrovolců ze dne 15. ledna 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

According to this resolution, dishonourable discharge was a relatively complicated process – it required a company committee³⁹ to propose the discharge, deputy commissioner of BCNCR to second such a proposal, and unit commander to execute it.⁴⁰ Since at this point in time most legionnaires were coming from the ranks of prisoners of war, dishonourable discharge meant not only that the concerned soldier was excluded from the army and lost all related benefits, but also that he was to be transferred back to a prisoner camp (in most cases).⁴¹

The second resolution, issued on 24 January 1918, was meant to deal with the issue of punishing officers. It mainly aimed at degradation and forced transfer, while also establishing dishonourable discharge of officers as a punishment *ultima ratio*. The discharge could not be imposed separately as it always had to be attached to a degradation to the rank of private.⁴² Unlike the previous resolution, this one was not of limited validity, which led to some regiments following it up until October 1918, when this practice was expressly declared unacceptable by the Legal Department of the BCNCR.⁴³

For an officer to be dishonourably discharged, the decision had to be made by the officer corps of the regiment that the said officer belonged to. The officer corps conducted a secret ballot, with two-thirds of the members having to be present. If two-thirds of them voted for the punishment, this decision had to be communicated to all directly superior commanders and confirmation from the BCNCR had to be obtained.⁴⁴

39 Element of democratisation in the Legion – elected body of a company with limited self-governing authority. – *Řád pro zastupitelstva, jejich pomocné orgány a plnomocníky v československém vojsku, Hlava I., Rády a resoluce 1. sjezdu československého vojska*, https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/04/13/96/rady_a_resoluce_1_sjezdu_ceskoslov_vojska.pdf, last accessed on 27 February 2023.

40 *Usnesení praesidiální komise OČSNR o vyloučení z československého vojska dobrovolců ze dne 15. ledna 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

41 *Ibid.*

42 *Usnesení praesidiální komise OČSNR o přeložení, degradaci a vyloučení z československého vojska československých důstojníků ze dne 24. ledna 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

43 *Dopis náčelníka Právního odboru inspektoru čs. armádního sboru ze dne 17. října 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 56, složka *Odeslaná pošta*.

44 *Usnesení praesidiální komise OČSNR o přeložení, degradaci a vyloučení z československého vojska československých důstojníků ze dne 24. ledna 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

The consequences for the discharged officer were very severe; not only was such an officer to lose his rank and to be discharged from the army while being sent back to a prisoner camp or civilian life, but the details of the reasons for his discharge were to be given to such a large number of people that in practice it was comparable to making them generally known.⁴⁵

4.2 In the early system

The most prominent feature of the early system was its absence of written legislature and the lack of professionals in the roles of judges and prosecutors.

Due to this and the vast distances between the individual courts, the system mostly had to rely on the consideration of the judges. That led to the uneven practice in sentencing to a dishonourable discharge,⁴⁶ which was possible at both levels of courts.⁴⁷ Unfortunately, due to the reluctance of most courts in the first half of 1918⁴⁸ to send copies of judgments to the Legal Department, today we can assess this part of the period based on only a very limited amount of archive material.

However, from the limited sources which we have access to, we can assume that the punishment by dishonourable discharge was used rather extensively. Since every court was authorised to impose this punishment, we encounter almost reckless overuse – e.g. the Field Court in Irkutsk alone reports 42 dishonourable discharges in the period between March and June of 1918.⁴⁹ However, the most eloquent statement about the overuse of dishonourable discharge is the circular of the Administrator of the

---

45 *Ibid.*

46 Viktor Svoboda, head of the Legal Department of the BCNCR criticises this in his report from September 1918. *Zpráva právního odboru ze dne 1. září 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 98.

47 *Statut polních soudů, Řády a resoluce 1. sjezdu československého vojska*, https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/04/13/96/rady_a_resoluce_1_sjezdu_ceskoslov_vojska.pdf, last accessed on 01 April 2023.

48 The situation improved significantly after the issuance of Order to the Czechoslovak Army Corps No. 89-D dated 13 August, 1918. The text of the order itself could not be found, but it is referred to in later reports sent by individual courts to the Legal Department. See e.g., *Dopis Plukovního soudu 1. Československého záložního střeleckého pluku veliteli pluku ze dne 5. Října 1918*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

49 Unfortunately, the report contains data on punishments for only three types of offenses – “simple” desertion, desertion with defection to the enemy, and desertion “with subsequent active participation in Bolshevism”. – *Výkaz vojenského polního soudu v Irkutsku ze dne 17. října 1918*. VHA Praha, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku; karton 56.

Recruiting, Military and Administrative Department, dated 3 September 1918,⁵⁰ which tries to remedy the consequences of the expulsion of a large number of military personnel by allowing those who have committed less serious crimes to return to the army if they meet several basic conditions,⁵¹ and at the same time recommends limiting the number of dishonourable discharges and replacing them with other forms of punishment.⁵²

The success of this measure can be proven by archival records, which show that practically immediately after the aforementioned circular was issued, a relatively large number⁵³ of convicts requested to return to the army (the archive contains a whole separate file with these requests). Although the vast majority of these requests were approved by the Legal Department,⁵⁴ this was not a matter of course, as indicated by several cases of rejection – typically due to non-fulfilment of the conditions set by the circular.⁵⁵ Re-admission was decided by the court that issued the dishonourable discharge.⁵⁶

With the introduction of the Statute of Field Courts, the situation improved, among other things, regarding the delivery of copies of judgments to the Legal Department, thanks to which we can study the practice of dishonourable discharges based on a greater number of specific sources.⁵⁷

50 *Cirkulář správce Náborového, Vojenského a Právního odboru ze dne 3. září 1918 č. 15 Ú. V. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.*

51 Completion of the imposed prison sentence, committing a minor crime (“minor crime”) was assessed individually due to the fact that the courts did not use uniform terminology) and behavior indicative of improved character. *Cirkulář správců Náborového, Vojenského a Právního odboru ze dne 3. září 1918 č. 15 Ú. V. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.*

52 *Ibid.*

53 The exact number is not provided, and these files usually include only recommendation by the Legal Department on whether the convict in question should or should not be allowed to return to the army, but the final verdicts are not included, thus it is not possible to find out the exact number of re-admitted soldiers. – VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97, složka *Vyloučení a zpětné přijetí do vojska 1918–1919.*

54 See previous note.

55 For example, Josef Kutík's application was rejected on the grounds that he applied for re-admission to the army at a time when he had not even served half of his prison sentence. *Dopis náčelníka právního odboru předsedovi 1. střeleckého záložního pluku.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97, složka *Vyloučení a zpětné přijetí do vojska 1918–1919.*

56 *Cirkulář správců Náborového, Vojenského a Právního odboru ze dne 3. září 1918 č. 15 Ú. V. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.*

57 VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97, složka *Polní soud v Novonikolajevsku, Vladivostoku, polní soudy.*

As for the numbers, we can read from the reports of the field courts that from September to December 1918, 43 soldiers were punished by dishonourable discharge by the field courts.⁵⁸ In the case of regimental and train courts, unfortunately, it is not possible to give an exact number (complete reports have not been preserved and only part of the judgments is archived), but from the available materials it can be estimated that in the period between the First Congress of the Czechoslovak Army and the reorganisation of the judiciary system at the beginning of 1919 up to two hundred men were dishonourably discharged.⁵⁹

As far as sentencing is concerned, soldiers were usually not sentenced only to dishonourable discharge but were almost always⁶⁰ punished with imprisonment at the same time.⁶¹ There were also cases in which soldiers were sentenced to dishonourable discharge only for a limited period.⁶²

When it comes to crimes for which dishonourable discharge was imposed, the vast majority were cases of desertion.⁶³ As mentioned earlier, there were big differences in the practice of individual courts. For example, the Train Court of the 1st Rifle Regiment did not shy away from handing out this punishment in the case of Private Hošek,⁶⁴ who only left the unit for a few days to attend his wedding and probably planned to return subsequently, and the Regimental Court of the 1st Czechoslovak Reserve Rifle Regiment resorted to dishonourable discharge in the case of theft of a “small amount of money” (2 rubles and 65 kopecks) by Pri-

58 *Výkazy: Polní soudy v Novo-Nikolajevsku, Jekatěrinburgu a Samaře (Ufě) za měsíce září, říjen, listopad, prosinec 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919.*

59 VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

60 The only recorded exceptions are the cases of Private Frölich, convicted of desertion, and Private Macháček, convicted of theft, who would only be punished with dishonourable discharge. *Rozsudek Plukovního soudu 1. Československého střeleckého záložního pluku č.j. N96/18 ze dne 29. Listopadu 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101; *Rozsudek Plukovního soudu 1. Československého střeleckého záložního pluku č.j. N62/18 ze dne 30. Listopadu 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

61 *Ibid.*, cf. archival judgments in the referenced source.

62 *Rozsudek Polního soudu v Novonikolajevsku č.j. 72/18 ze dne 4. října 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

63 This accounts for about 80% of the cases in this period in which defendants were punished with dishonorable discharge.

64 *Raport předsedy vlakového polního soudu I. střeleckého pluku „Jana Husí“* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

vate Macháček;⁶⁵ on the other hand, the Regimental Court of the 6th Rifle Regiment gave out only a prison sentence in case of the defection of Private Apeltauer, who deserted immediately before the battle.⁶⁶

By default, dishonourable discharge was attached to punishments for serious crimes, e.g. grievous bodily harm, which therefore constitute the second largest group of crimes, after desertion, for which this punishment was handed out in the given period.⁶⁷ Other crimes related to the subject of our investigation are, for example, disclosure of military secrets,⁶⁸ cowardice in front of the enemy,⁶⁹ theft,⁷⁰ insulting the army,⁷¹ failure to comply with orders and demoralisation of fellow soldiers,⁷² or drunkenness.⁷³

65 *Rozsudek Plukovního soudu 1. Československého střeleckého záložního pluku č.j. N62/18 ze dne 30. listopadu 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

66 *Rozsudek Plukovního soudu 6. střeleckého pluku Hanáckého č. j. C204/18 ze dne 16. prosince 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

67 *Výkaz rozhodnutí soudů 1. střeleckého pluku „Jana Husi“ č. 1319, rozsudek ešelonního soudu 5. vlaku nad Antonínem Kabelíkem.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

An interesting case in this area is the case of Josef Hořák, who, while on leave from the unit, decided not to return to the unit unless “a train passes by to take him to France”. He was sentenced to two months in prison, dishonourable discharge, three months in the labour unit, and it was expressly determined in the judgment that he is not entitled to apply for re-admission to the army until he has served his sentence in the labour unit. *Rozsudek Polního soudu v Jekatěrinburgu č.j. 288/18 ze dne 12. srpna 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

68 *Rozsudek Plukovního soudu 1. Československého střeleckého záložního pluku č.j. N24/18 ze dne 4. října 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

69 *Výkaz rozhodnutí soudů 1. střeleckého pluku „Jana Husi“ č. 1319, rozsudek ešelonního soudu 2. vlaku nad Josefem Bartoškem.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

70 *Rozsudek Plukovního soudu 1. Československého střeleckého záložního pluku č.j. N62/18 ze dne 30. listopadu 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

71 *Rozsudek 33. ešelonního soudu č. j. 6/18 nad Janem Holinkou (datum neuvedeno).* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

72 *Výkaz rozhodnutí soudů 1. střeleckého pluku „Jana Husi“ č. 1319, rozsudek ešelonního soudu 2. vlaku nad Janem Červenkou.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

73 *Výkaz rozhodnutí soudů 1. střeleckého pluku „Jana Husi“ č. 1319, rozsudek ešelonního soudu 5. vlaku nad Michalem Tregerem.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

The immediate consequence of dishonourable discharge for members of the Legion punished in this way was specific in that most of them entered the army from the ranks of prisoners of war.⁷⁴ Therefore, after being expelled from the Legion, they were moved back to POW camps,⁷⁵ or (depending on the judgment of the court) to POW labour units.⁷⁶ If the discharged soldier came from the Czech or Slovak community in Russia (that is, he did not join the army from a prison camp), he was probably released back into civilian life, as being transferred to a military prison camp would not make sense for such a person.⁷⁷

During this whole period there is evidence of a persisting practice whereby soldiers were dishonourably discharged by their superiors without proper trial at court (which directly violated the disciplinary code).⁷⁸ There are no records of whether this illegal practice existed during the late court system as well, or how it was eradicated. From the cited archives, however, it can be concluded that the legal department (and therefore the army staff) intervened in similar cases by immediately rescinding these punishments.⁷⁹

4.3 In the late system

At first glance, the late system shows an attempt to limit the number of dishonourable discharges and to replace it with other punishments that would have a smaller impact on the fighting ability of the army, which during this period was faced with increasing pressure from Bolshevik partisans and felt the loss of every man.⁸⁰

---

74 M. Mojžíš (ed.), 70.

75 E.g., *Výkaz rozhodnutí ešelonního soudu 4. vlaku, žaloba č. 7 ze dne 18. června 1918 proti střelci Františku Slavíkovi*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

76 E.g., *Raport předsedy vlakového polního soudu I. střeleckého pluku „Jana Husi“* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 101.

77 Since such members of the Legion were only a few, there are no records available to confirm this and it is therefore only the author's inference.

78 The head of the legal department criticises this practice in his letter to the commanding officer of the 7th regiment. *Dopis předsedy právního odboru veliteli 7. pluku ze dne 15. října 1918*. VHA Praha, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku; karton 56, složka *Odeslaná pošta*. Another piece of evidence is the complaint of the Legal Department to the Staff of the Army Corps concerning 22 soldiers who were dishonourably discharged by the commander of the 9th regiment for pro-Bolshevik agitation. *Dopis předsedy právního odboru štábu armádního sboru ze dne 24. prosince 1918*. VHA Praha, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku; karton 56, složka *Odeslaná pošta*.

79 *Ibid.*

80 Dalibor Vácha, *Prokletá magistrála: Čechoslováci na Sibiři v roce 1919*, Nakladatelství EPOCH, Praha 2019, 19–31.

In addition to the continuation of the previously mentioned readmission of some dishonourably discharged soldiers back into the army,⁸¹ the main step in the effort to limit expulsion from the army was the abolition of the authority of the regimental courts to impose this punishment.⁸² As for the practice of divisional courts, we can observe in the reports (with one exception)⁸³ that the number of dishonourable discharge sentences gradually decreased throughout 1919.⁸⁴

As for the Corps Court, in the first instance it had authority over generals, divisional commanders, presidents of divisional courts, and members of the Corps Court.⁸⁵ However, during the period of its operation, there were no proceedings with any of those listed,⁸⁶ and at the same time, there are no records available in the archive of decisions of this court in cases concerning appeals against judgments containing the penalty of dishonourable discharge, therefore its practice cannot be examined.

The third influential factor in limiting the use of the researched punishment was the relatively rare practice, already emerging in December 1918,

81 Although modified – those who deserted (that is, the vast majority of cases) and those who were convicted of collaboration with the Bolsheviks were still not allowed to be readmitted under any circumstances. *Rozkaz předsedy právního odboru č. 219 předsedům všech vojenských soudů Československého vojska na Rusi ze dne 7. února 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 96.

82 It was not possible to find the regulation by which this right was taken away from the regimental courts, but the reports of the decisions of the regimental courts after the reorganisation clearly show that the number of imposed dishonourable discharges immediately dropped to zero. The fact that it was probably an unofficial regulation is also indicated by the fact that the tables with reports usually contain a field for indicating the number of dishonourable discharges, but the entered number is always zero, or '-'. See regimental court records from February 1919 onwards – VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919*.

83 This exception was the Divisional Court of the Far Eastern Units in Vladivostok, in whose practice we can see a more or less constant number of dishonourable discharges – See divisional court records from February 1919 onwards – VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919*.

84 VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919*. Here it is important to note that, for example, the Divisional Court of the 2nd Division was reluctant to use the dishonourable discharge penalty at all. See VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky divisiního soudu 2. divise*.

85 V. Svoboda, 26–27.

86 *Ibid.*

⁸⁷ when soldiers, tired of months of constant fighting, deliberately tried to be expelled from the army to get from Russia to Czechoslovakia by earlier transport as civilians, or to get to the non-frontline units at least. The Legal Department thus urged the courts to always carefully examine the defendant's motive to commit the crime and, if necessary, choose the punishment in such a way as not to fulfil the wishes of the convicted person.⁸⁸

Another significant change compared to the previous period was that the existence of the Czechoslovak Republic and its consequences were fully taken into account.⁸⁹ In the case of dishonourable discharge, this meant that the soldiers punished in this way could no longer be transferred back to the POW camps from which they originally entered the army, as they were now citizens of the Republic, not captured soldiers of Austria-Hungary.⁹⁰ So that the punishment of dishonourable discharge does not become merely “accelerated demobilisation” from the point of view of the soldiers, and so that the expelled soldiers do not become a burden for the Legion in Russia, “penal units” were created. These were created on the model of previously existing labour units, with the difference that work in the penal units was performed under the supervision of guards.⁹¹

In the period of the late system, the documents show a double-tracked nomenclature for dishonourable discharge – instead of the original “dismissal from the army”, the competent authorities often use the term “transfer to the labour section”.⁹² However, according to Viktor Svoboda, it was the same punishment.⁹³

87 *Dopis správce právního odboru předsedovi ešelonního soudu štábu 1. Husitské střelecké divize ze dne 11. prosince 1918.* VHA Praha, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku; karton 56, složka *Odeslaná pošta*. The train court of the command staff of the 1st rifle division even recommends replacing this punishment with a heavy prison sentence or the death penalty. – *Dopis předsedy ešelonního soudu štábu 1. Husitské střelecké divize předsedovi právního odboru ze dne 7. prosince 1918.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 96.

88 *Dopis správce právního odboru předsedovi ešelonního soudu štábu 1. Husitské střelecké divize ze dne 11. prosince 1918.* VHA Praha, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku; karton 56, složka *Odeslaná pošta*.

89 *Cirkulář Právního odboru Vojenské správy M.V. čís. 16 ze 7. června 1919.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

90 V. Svoboda, 36.

91 *Cirkulář Právního odboru Vojenské správy M.V. čís. 16 ze 7. června 1919.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

92 Sometimes, both terms were used side by side, e.g.: *Statistika rozsudků odsuzujících vynesných divisními soudy 1,2,3 divise a soudem částí Dálného Východu ve Vladivostoku za měsíce červenec, srpen, září 1919.* VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919.*

93 V. Svoboda, 36.

Even in this period, desertion remained the criminal act for which dishonourable discharge was most frequently imposed.⁹⁴ However, it was no longer as prevalent as in the early system, as the second most frequent reason for these punishments – disobeying an order in front of the enemy – was very close behind.⁹⁵ Other crimes for which dishonourable discharge was imposed were, for example, embezzlement,⁹⁶ false declaration of nationality,⁹⁷ fraud,⁹⁸ or attacking the security of the Czechoslovak army.⁹⁹ On the other hand, for more serious crimes, dishonourable discharge was no longer a default part of the sentence; instead, the specifics of the case were taken into account when deciding on whether to impose this punishment.¹⁰⁰

In the late system period, there is no record of dishonourable discharge being imposed separately, without any other punishment.¹⁰¹

5. CONSEQUENCES OF DISHONOURABLE DISCHARGE AFTER RETURN TO CZECHOSLOVAKIA

The immediate effect of a dishonourable discharge on a soldier was supposed to be moral disqualification, deterioration of his material conditions, and the cleansing of the army from unreliable individuals.¹⁰² In

---

94 See statistics in VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 102, složka *Statistiky rozsudků 1918–1919*.

95 *Ibid.*

96 *Rozsudek I. senátu divisiního soudu 1. střelecké divise č. j. D1 171/19 ze dne 25. června 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky divisiního soudu 1. divise*.

97 *Rozsudek II. senátu divisiního soudu 1. střelecké divise č. j. D1 109/19 ze dne 15. května 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky divisiního soudu 1. divise*.

98 *Rozsudek I. senátu divisiního soudu 1. střelecké divise č. j. D1 68/19 ze dne 14. května 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky divisiního soudu 1. divise*.

99 *Rozsudek Soudu vojenských částí Dálného Východu ve Vladivostoku č. j. 532–66/19 ze dne 31. března 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky Soudu vojenských částí Dálného Východu ve Vladivostoku*.

100 We can see an example of this in a case of serious bodily harm, dealt with in the judgment D3 91/19. *Rozsudek II. senátu divisiního soudu 3. divise, č. j. D3 91/19 ze dne 17. 6. 1919*. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100, složka *Rozsudky divisiního soudu 3. divise*.

101 Cf. Archived verdicts – VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 100.

102 “*Even today, the punishment of expulsion from the army should be considered one of the most severe punishments, and that’s because [...] it suddenly places the convicted in*

the long run, however, those who were punished in this way also felt other consequences, resulting from the loss of the right to legionary status according to the Act on the granting of positions to legionnaires.¹⁰³

The conditions for granting legionnaire status¹⁰⁴ were set by the above-mentioned law on the granting of positions to legionnaires and subsequent Government Regulation No. 151/1920 Coll.¹⁰⁵ There were a number of these conditions, but one of them was proper discharge from the Legion,¹⁰⁶ while dishonourable discharge clearly cannot be considered as “proper”.¹⁰⁷

Exclusion from the possibility of obtaining legionnaire status meant the loss of a wide range of benefits that the Czechoslovak Republic provided to legionnaires. These benefits were: reserved positions in the civil service,¹⁰⁸ higher pay for military service (if the former legionnaire con-

---

material conditions far worse than those he lived in as a member of the Czechoslovak army; besides, it is noticeable not to return home as a “legionnaire” of whom his loved ones and those around him are proud. In addition, under the current situation, the punishment of exclusion from the army of elements acting in a disintegrating way is the most effective means of healing its parts...” [Trest vyloučení z armády i dnes třeba považovati za jeden z trestů nejtěžších, a to proto [...], že rázem staví odsouzeného do poměrů materiálních daleko horších, než v jakých žil jako příslušník československého vojska; mimo toho on citelný vrátit se domů jako “legionár,” na kterého jsou hrdí jeho blízcí i jeho okolí. Mimo to za nynější situace je trest vyloučení z armády živlů působících rozkladně nejúčinnějším prostředkem k ozdravení jeho částí...] Cirkulář Právního odboru Vojenské správy M.V. čís. 16 ze 7. června 1919. VHA Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor; karton 97.

103 Zákon č. 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům [Act no. 462/1919 Coll. on the granting of positions to legionnaires].

104 For more on the origin, functioning and context of the legionnaire status in the inter-war Czechoslovakia, see Jakub Novák, *Status legionáře v období první Československé republiky* (diplomová práce), Brno 2022, <https://is.muni.cz/th/jjnlw/>, last visited on 16 April 2023.

105 Nařízení vlády č. 151/1920 Sb. ze dne 4. března 1920, jímž se provádí zákon ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n., o propůjčování míst legionářům [Government Regulation No. 151/1920 Coll. of March 4, 1920, implementing the Act of July 24, 1919, No. 462 Coll., on the granting of positions to legionnaires].

106 § 2 zákona č. 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům [§ 2 of the act No. 462/1919 Coll. on the granting of positions to legionnaires].

107 The legislation was probably set up in this way precisely because it prevented deserters and defectors to the Red Army from acquiring legionnaire status. J. Novák, 31–32.

108 See: Zákon č. 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům [Act No. 462/1919 Coll. on the granting of positions to legionnaires]; Nařízení vlády č. 151/1920 Sb. ze dne 4. března 1920, jímž se provádí zákon ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n., o propůjčování míst legionářům [Government Regulation No. 151/1920 Coll. of March 4, 1920, implementing the Act of July 24, 1919, No. 462 Coll., on the granting of positions to legionnaires];

tinued his military career),¹⁰⁹ higher veterans' pensions,¹¹⁰ and study concessions for those whose high school¹¹¹ or university¹¹² studies were interrupted by the war.

An interesting fact is that even if a soldier was dishonourably discharged from the Legion, it did not affect his eventual status as a veteran of the Austro-Hungarian Army. Thus, if an expelled soldier who entered the Legion from a prison camp met the conditions, he was still entitled to veteran status,¹¹³ albeit not with the extensive benefits associated with the legionnaire status.

6. CONCLUSION

The period of operation of the Czechoslovak legionnaires in Russia is also the period of the emergence of a peculiar, improvised military law, which this military corps used due to the specific situation it found itself in. Examining its various aspects allows us to gain insight into how law emerges organically, under the pressure of a non-standard situation.

The modification of the typical military punishment, dishonourable discharge, developed in the same way. It appears in separate legionary laws before the courts are even established; after their creation, it passes into their exclusive jurisdiction.

Nařízení vlády č. 202/1922 Sb. jímž se pozměňuje, po případě doplňuje nařízení vlády republiky Československé ze dne 4. března 1920, č. 151 Sb. z. a n., a nařízení vlády republiky Československé ze dne 30. prosince 1920, č. 12 Sb. z. a n. z roku 1921 [Government Regulation No. 202/1922 Coll. which amends or supplements the Decree of the Government of the Czechoslovak Republic of March 4, 1920, No. 151 Coll., and the Decree of the Government of the Czechoslovak Republic of December 30, 1920, No. 12 Coll.].

109 See Zákon č. 195/1920 Sb. o úpravě služebních požitků československého vojska [Act No. 195/1920 Coll. on the adjustment of service benefits of the Czechoslovak army].

110 See § 81–83 zákona č. 76/1922 Sb. o vojenských požitcích zaopatřovacích [§ 81 – § 83 of the act No. 76/1922 Coll. on military welfare benefits]. For specific cases of legionnaires who would also receive veterans' pensions for service in the gendarmerie, act No. 153/1923 Sb. was valid as *lex specialis* – see § 21–23 and § 69 zákona č. 153/1923 Sb., kterým se upravují některé služební poměry četnictva a některé četnické požitky, zejména odpočívání a zaopatřovací [§ 21 – § 23 and § 69 of the act No. 153/1923 Coll., regulating certain service conditions of the gendarmerie and certain gendarmerie benefits, especially rest and provision].

111 Výnos MŠNO č. 55.584 ze dne 13. 11. 1919, *Věstník ministerstva školství a národní osvěty 1918–19*, 354–355.

112 *Výnos MŠNO č. 50.828-IVc-1919 ze dne 31. 1. 1920*. Národní archiv, fond Ministerstvo školství, Praha, sign. 3 II D 1, karton 992.

113 The Czechoslovak Republic recognised its citizens who served in the Austro-Hungarian army as military veterans. – § 82 zákona č. 76/1922 Sb. o vojenských požitcích zaopatřovacích [§ 82 of the act No. 76/1922 Coll. on military welfare benefits].

However, in the period of the early system of Legionary Military Courts in Russia, this punishment was so extensively overused that its consequences had to be mitigated in various ways. This was done on the one hand by appealing to the courts to use alternative punishments, and on the other hand by creating the possibility of accepting dishonourably discharged soldiers back into the Legion if several conditions were met. These steps have proven to be quite effective, but not enough to be the only ones.

In the late system of legionary courts, the use of the dishonourable discharge penalty was further limited by removing the ability to impose it from the lowest level of courts (regimental courts) and leaving it only within the authority of the higher levels. At the same time, the pressure on the courts to use this punishment as little as possible continued. In practice, one can actually see a reduction in the number of dishonourable discharges imposed until the end of the legionary courts in the early 1920.

As for the consequences of dishonourable discharge on the soldiers in question, these developed over time. At first, it was primarily a return to a POW camp (in the case of soldiers who were recruited from POW camps, in the case of volunteers from among Czech and Slovak emigrants, it was simply a return to civilian life without veteran benefits), later this changed to a transfer to penal units, and in the period after the transfer to Czechoslovakia it was a question of losing the right to legionnaire status and the broad benefits associated with it.

In conclusion, it should be added that dishonourable discharge also meant a stain on the honour of the soldier in question, all the more so because he was not only expelled from the volunteer army, but also from the army that carried the aureole of national heroes within the ethos of interwar Czechoslovakia.

BIBLIOGRAPHY

PRIMARY SOURCES:

Code de justice militaire pour l'armée de terre du 9 juin 1857.

Národní archiv, fond Ministerstvo školství, Praha.

Nařízení vlády č. 151/1920 Sb. ze dne 4. března 1920, jímž se provádí zákon ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n., o propůjčování míst legionářům [Government Regulation No. 151/1920 Coll. of March 4, 1920, implementing the Act of July 24, 1919, No. 462 Coll., on the granting of positions to legionnaires].

Nařízení vlády č. 202/1922 Sb. jímž se pozměňuje, po případě doplňuje nařízení vlády republiky Československé ze dne 4. března 1920, č. 151 Sb. z. a n., a nařízení vlády republiky Československé ze dne 30. prosince 1920, č. 12 Sb. z. a n. [Government Regulation No. 202/1922 Coll. which amends or supplements the Decree of the Government of the Czechoslovak Republic of March 4, 1920, No. 151 Coll., and the Decree of the Government of the Czechoslovak Republic of December 30, 1920, No. 12 Coll.].

Vojenský historický archiv, fond fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku.

Vojenský historický archiv, fond fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku; voj. správa-právní odbor.

Vojenský historický archiv, fond Sběrka důležitých dokumentů 1. odboje.

Rozkazy čsl. vojsku na Rusi 1917–1918, <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:8d5a17df-e97b-4772-a926-c42292cbad93?page=uuid:9ceaaf47-fd23-11ea-9758-001b63bd97ba>.

Řády a resoluce 1. sjezdu československého vojska, https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/04/13/96/rady_a_resoluce_1_sjezdu_ceskoslov_vojska.pdf.

Zákon č. 462/1919 Sb. o propůjčování míst legionářům [Act No. 462/1919 Coll. on the granting of positions to legionnaires].

Zákon č. 195/1920 Sb. o úpravě služebních požitků československého vojska [Act No. 195/1920 Coll. on the adjustment of service benefits of the Czechoslovak army].

Zákon č. 76/1922 Sb. o vojenských požitcích zaopatřovacích [Act No. 76/1922 Coll. on military welfare benefits].

Zákon č. 153/1923 Sb., kterým se upravují některé služební poměry četnictva a některé četnické požitky, zejména odpočivné a zaopatřovací [Act No. 153/1923 Coll., regulating certain service conditions of the gendarmerie and certain gendarmerie benefits, especially rest and provision].

SECONDARY SOURCES:

Daniela Brádlarová, *Vojáci nebo podnikatelé?* Academia, Praha 2019.

Bohumír Klípa, Karel Pichlík, Jitka Zabloudilová, *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*, Mladá fronta, Praha 1996.

Edmund Orián (ed.), *Československé legie v Rusku 1914–1920*, Naše Vojsko a Epoque 1900, Praha 2014.

Kevin J. McNamara, *Dream of a great small nation*, PublicAffairs, New York 2016.

Milan Mojžíš (ed.), *Československé legie 1914–1920*, Nakladatelství Epoque, Praha 2017.

Brent Mueggenberg, *The Czecho-Slovak struggle for independence, 1914–1920*, McFarland & Company Inc., Publishers, Jefferson 2014.

Jakub Novák, *Status legionáře v období první Československé republiky* (diplomová práce), Brno 2022, <https://is.muni.cz/th/jjnlw/>, last visited on 16. 4. 2023.

Viktor Svoboda, *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*, Památník Odboje, Praha 1924.

Dalibor Vácha, *Ostrov v bouři*, Nakladatelství Epocha, Praha 2016.

Dalibor Vácha, *Prokletá magistrála: Čechoslováci na Sibiři v roce 1919*, Nakladatelství Epocha, Praha 2019.

Мр. Јакуб НОВАК*

НЕЧАСНИ ОТПУСТ У ВОЈНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ ЧЕХОСЛОВАЧКЕ ЛЕГИЈЕ У РУСИЈИ

Сажетак

У овом раду су приказане специфичности нечасног отпуста у војном кривичном праву Чехословачке легије у Русији. Након крајњког приказа историјске позадине, чинилац се упознаје са системом војних судова и њиховим развојем током операција Легије у Сибиру у оквиру Руској грађанској рати. Рада се затим бави развојем насловне казне, праксом њеног изрицања и последицама које је са собом носила, од почетка 1918. године (пре успостављања независног судства Чехословачке легије), током раној и касној деловања судској система, до њеновог укидања 1920. године. Последње појављивање овог шекса фокусира се на расветљавање последица нечасног отпуста у међурајној Чехословачкој за оне који су на ову казну осуђени.

Кључне речи: Чехословачка легија у Русији. – Војно право. – Грађански рат у Русији. – Руска царска војска. – Француска војска. – Аустро-угарска војска. – Нечасни отпуст. – Војне казне.

Рад приспео / Paper received: 11. 2. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 5. 4. 2023.

---

* Студент докторских студија Правног факултета Масариковог Универзитета, Одељење за историју државе и права, jakk.novak@mail.muni.cz. Овај рад је представљен на Међународној студентској конференцији из правне историје „Iustoria 2023: Право и казна“, одржаној на Правном факултету Универзитета у Београду, Република Србија, 2023. године.

UDC: 347.62(497.1)"1918/1941"
2-45(497.1)"1918/1941"

CERIF: H250, H300, S130

DOI: 10.51204/HLH_23104A

Simo M. ILIĆ*

MARRIAGE LAW IN THE KINGDOM OF SCS / YUGOSLAVIA: THE STATE OF LEGISLATION AND AN ATTEMPT AT REFORM**

Upon unification, legal particularism was present in Yugoslavia among the six legal territories where pre-war law was in force. The situation was even more complex when it came to marriage law due to the additional legal particularism between the religious marriage laws of the six confessions. This article provides a summary of the condition of the state and religious legislation, focusing particularly on the outdated norms, further discussing the problems of legal insecurity and conflicting laws which stemmed from such a system. Among the professionals in this field, there was a general consensus that the current state of affairs was highly dysfunctional and that reforms were needed; however, there was no agreement on concrete solutions. The point of the argument concerned the extent of the influence that religious communities were to exert in the future system, and depending on that three models were proposed: mandatory church marriage, optional civil or church marriage, or mandatory civil marriage. Finally, the paper provides an overview of the moderate reform found in the Draft Civil Code, along with the reasons why it was never carried out. It analyses in particular the appropriation of foreign laws and the adequacy of the transplanted norms within the local legal system.

Keywords: *Marriage Law. – State-Church Law. – Church Marriage. – Civil Marriage. – Legal Transplants.*

---

* Student of master studies at the University of Belgrade Faculty of Law, email: *simoilic@hotmail.com*.

** Editor's note: this paper has received the annual reward of the Alan Watson Foundation, administered by the University of Belgrade Faculty of Law, for the best paper in legal transplants. The Serbian version of this paper has been published in our issue 2/2022. Given the significance of the topic and the relative scarcity of foreign literature, the editorial board has, with Mr. Ilić's approval, decided to publish its English translation.

1. INTRODUCTORY REMARKS

The end of World War I brought about the unification of South Slavs in a new state – the Kingdom of SCS, later on Yugoslavia. When a public proclamation on unification was issued on 1 December 1918, the process of integration and of building the new state was just beginning. Integration was necessary in the field of law as well, and civil law in particular, since there was no unique legal system in Yugoslavia; instead, in different parts of the country different laws applied, the ones that were in force before the war.¹ This kind of legal particularism was highly detrimental to the legal affairs in the new state – the very existence of a large number of different regulations made legal affairs very complicated to resolve, and the contradictory regulations precluded transactions and led to a high number of disputes. This state of affairs required the adoption of uniform legal rules that would, on the one hand, solve the problem of legal particularism, and on the other hand modernize and reform the existing law. The process of unification of law started off quite ambitiously; however, no sooner had it started than it ran into a number of impediments, from the lack of “political will” to the rushed improvising supported by government acts (that garnered a lot of criticism, and rightly so).²

In every society, the importance of marriage and family is manifold. It does not only encompass the fulfillment of emotional and reproductive needs of an individual; through marriage, a number of economically relevant legal facts are also established, related to inheritance, mutual aid and support, management of the property held by the spouses, etc. This importance was even more pronounced in the first half of the previous century, when common-law marriage (concubinage) was regarded as unacceptable, and the children born out of those unions held little to no rights in certain legal territories.³ The unification and reform of marriage law was important not only because civil legal relations needed to be regulated, but also because it was a road to complete equality between

---

1 The territory of Yugoslavia was divided into six legal territories: the pre-war Serbia, Slovenia and Dalmatia, Croatia and Slavonia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and Vojvodina. The differing laws that were in force before the war continued to be applied in these areas.

2 See: Marko Pavlović, “Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3–4/2018, 493–523; Gordana Drakić, “Formiranje pravnog sistema u međuratnoj jugoslovenskoj državi”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, vol. XLII, 1–2/2008, 645–655; Slobodan Jovanović, “Nestajanje zakona”, *Iz istorije i književnosti I*, BIGZ, Beograd 1991, 399–409.

3 See: Simo Ilić, “*Položaj vanbračne dece u prvoj Jugoslaviji*”, *Vesnik pravne istorije*, 1/2020, 248–282.

the citizens of the new state, allowing for their connection through family ties as well, helping the new state to become truly a community of all its citizens, instead of a cluster of independent territorial units set wide apart.

Marriage rights in the newly formed kingdom were rather outdated – they were mostly so even in the 19th century, and for the new and altered circumstances of the first half of the 20th century they were downright inappropriate. Regulated mostly by canon law, the rules of marriage were encumbered by rigid ecclesiastic dogmas (such as the insolubility of marriage in the Catholic community), and they ignored the realities of social life. Apart from this, the differences between the confessions and the open confrontations stemming from these spilled over onto the field of marriage law. This made mixed marriages impossible or very difficult for the parties of different confessions, and there was also the problem of conversions with the goal of foiling the law, both tolerated and supported by different religious officials. Finally, there was also the problem of legal insecurity, because the priests and religious officials who judged marriage issues tended to ignore the positive legal rules of the state law, applying the regulations of their church or religious community even when it went against the valid state laws.

This state of affairs in the realm of marriage law, along with all the negative consequences it brought with it, attracted a lot of attention from the professionals in the field, divided into a conservative, progressive, and moderate current. Regardless of the affinity towards any particular current, there was a general consensus that this state of affairs was inadequate and that the regulations of marriage law required a thorough reform. They all agreed also that it was a matter of some urgency, which brought about propositions to adopt special regulations on marriage law even before the adoption of a uniform civil code for the new state. If there were no new, consistent regulations, they pointed out, there had to at least be rules for solving interlocal and interconfessional conflicts of law, so that the legal insecurity that was present at the time could be dealt with, however so slightly. There were also some subjects on which the opinions were divided; the one provoking the most upheaval concerned the form of marriage. Disagreements and conflicts aside, these subjects were thoroughly discussed in the expert literature, as well as in two congresses of lawyers of the Kingdom of Yugoslavia.⁴

---

4 Already in the first part of the Resolution of the Second Congress of Lawyers it is stated that: "Legal security in the entire country requires that a uniform civil marriage law is adopted, even before the unification of civil law on the whole, stipulating the requirements for the validity of marriage and grounds for divorce for all citizens alike, regardless of their confession." The same demand was repeated in the Resolution of the Sixth Congress of Lawyers, once again in the first part: "that personal material rights and matrimonial property rights be regulated urgently by state law equal

It should be noted that even the view that marriage law was in dire need of reform was not without its opponents. The resistance came from the conservative social groups as well as from clerical intellectual circles, who viewed marriage law as an instrument for controlling the people and reckoning with other, rival religious communities. This resistance, although irrational from the legal technical point of view, held back and precluded the reform of the outdated and inadequate regulations to a considerable degree.

In the following pages we will summarize the regulations pertaining to religious and state laws which dealt with marriage law in individual religious communities and legal territories, and after that we will discuss the problem of clashing laws that inevitably rose from the existing legal particularism. Subsequently, we will analyse the biggest issues of the marriage law regulations and portray the suggested solutions, both those generated by the public discourse and those contained within the official project – the Draft Civil Code for the Kingdom of Yugoslavia. Further on we will examine only the matters related to entering into marriage, the existence of marriage, and divorce, putting the matters of property in marriage aside.⁵

This examination of the state of the legislation and the attempt at reform in the realm of marriage law aims to describe the negative consequences of the outdated marriage laws and of legal particularism on the everyday life of the interwar period, but also the conflicts between the religious communities, between the clerical circles and the legal elite, whose unwillingness to compromise made the attempted reforms all the more difficult. The inefficient reform of such an important branch of law reflects by and large the wider social conflicts and the paralysis of the institutions that was present in the first Yugoslavian state.

2. REGULATIONS ON MARRIAGE IN THE LAWS OF RECOGNIZED⁶ RELIGIOUS COMMUNITIES

After the unification, in different legal territories of the new state pre-war rules on the recognition of churches and religious communities and

---

for all citizens”. For the full text of the resolutions of the Congress of Lawyers, see f.n. 132

5 I wrote on personal matrimonial law and matrimonial property rights in the first Yugoslavia from a gender perspective in: Simo Ilić, “Pravni položaj žene u Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Vesnik pravne istorije* 2/2020, 194–247.

6 There is some debate in literature on which religious communities were recognized by the Kingdom of SCS and the Kingdom of Yugoslavia. In this paper, the term “rec-

the state's relationship towards them still applied.⁷ While the old regulations still applied, the process of “unification” of the relationship of the Yugoslavian state towards churches and religious communities unfolded as well, during which the state regulated its attitude towards individual churches and religious communities by adopting a number of laws.⁸ Marriage law held an important place in this relationship between the state and the church, as it was largely considered a religious matter and was left to the religious communities to regulate either completely or to a certain extent. Here we will describe the teachings on marriage and the marriage rules of the most important religious communities in the Kingdom of Yugoslavia.

2.1. Marriage law in the Orthodox Church

The Orthodox Church denotes marriage as a holy sacrament in which two people of opposite sex declare their free will to enter into matrimony, and a priest confirms this union through a church rite.⁹ The marriage is formed only when the priest blesses the expressed consent of the spouses,¹⁰ therefore making the said blessing a constituent of the sacrament, without which the marriage cannot be regarded as valid.¹¹

Mixed marriages to members of a non-Christian confession were not allowed. Such a marriage, if it did take place, would be considered null and it could only be validated if the non-Christian spouse accepted the Orthodox faith.¹² Entering into matrimony with a member of another Christian denomination was possible, but required that the non-Orthodox party provide a written statement signed before the parish priest and two witnesses, stating that they would not impede the Orthodox party in pro-

---

ognized religious communities” refers to those religious communities whose marriage laws were applied and recognized by the state.

7 See: Dalibor Đukić, *Interkonfesionalno zakonodavstvo u Jugoslaviji i Srbiji 1919–2006*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2022, 78–88.

8 See: Dragan Novaković, “Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2012, 939–965.

9 Bračna pravila Srpske pravoslavne crkve, Sveti arhijerejski sinod / Srpska manastirska štamparija, Beograd – Sremski Karlovci 1933, Art. 1–2. Theory provides a similar definition: “Marriage is a bond between husband and wife blessed by the Church (as a sacrament), aimed at achieving complete unison in all of life's relations between them, serving to multiply mankind.” Čedomilj Mitrović, *Crkveno pravo*, Knjižara Gece Kona, Beograd 1921, 131.

10 Art. 36.

11 For more details on the Christian views on marriage see: Sergije Troicki, *Hrišćanska filozofija braka*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1934.

12 Art. 12, 49.

fessing their faith, nor try to convert them into their own denomination, and that they would baptise and raise their children in the Orthodox faith. The Orthodox party was obliged to bring forth their spouse – through gentle means – to the Orthodox faith. Rites for a mixed marriage could only be performed in an Orthodox temple, before an Orthodox priest, and according to Orthodox rules.¹³ If convinced of the gravity of these promises, a parson would ask for absolution and a blessing from the archiereus (the diocesan bishop).¹⁴ Only the rules of the Serbian Orthodox Church were relevant to a mixed marriage. If a mixed marriage in which a spouse belonged to the Orthodox Church were to take place before a priest of a different confession, and the other spouse refused to enter into the Orthodox faith, the Orthodox ecclesiastical court would render the marriage void, either upon request from the Orthodox party or acting upon official duty, due to the impediment of different confessions.¹⁵

There were two kinds of legal impediments to marriage in the regulations of the Serbian Orthodox Church. The first kind were impediments which prohibited the marriage, and if a marriage took place in spite of them, it would be considered null or voidable. The other kind were marriage prohibitions, circumstances due to which it was not allowed to enter into marriage; however, if a marriage took place in spite of them, it would be valid but incurred consequences in the form of an ecclesiastical punishment. Impediments to marriage were further divided into personal impediments, impediments due to a lack of valid consent, and impediments due to a lack of form.

Personal impediments could be unremovable and removable. The unremovable were: age (males under the age of sixteen, and females under the age of fourteen); consanguinity (in a straight line regardless of the degree of kinship, and in a lateral line up to the fourth degree); kinship by law (up to the third degree); spiritual and civil kinship (up to the second degree); kinship originating in an illegitimate birth (in a straight line regardless of the degree of kinship, and up to the third degree in a lateral line); an existing marriage; four previous marriages of the same person; disparity of cult;¹⁶ excommunication; having been ordained as a priest; having taken monastic vows; a lifelong prohibition of entering into matrimony based on law or a valid verdict. Removable personal impediments were: age (males under the age of eighteen, females under the age of six-

13 Art. 115.

14 Art. 117, 51.

15 Art. 123.

16 A disparity of cult exists if a person who wishes to be married belongs to a religious community that is unfamiliar with the sacrament of baptism, or whose baptism is not acknowledged as valid. *Ibid.*, art. 23.

teen); consanguinity (in a lateral line from the fifth to the seventh degree); kinship by law (fourth to sixth degree); triple kinship¹⁷ (up to the third degree); spiritual and civil kinship (third to seventh degree); a void marriage (until its dissolved or annulled by the court); three previous marriages of the same person; different confessions;¹⁸ adultery between prospective spouses committed at a time when the adulterer still lived with their original spouse; plotting together to murder the spouse of one of the people who wish to be married.

Impediments due to a lack of valid consent were: abnormal mental state (incompetence); coercion (abduction, intimidation, and violence); deceit or fallacy regarding a bride's pregnancy (if the pregnancy comes from a third person); deceit or fallacy regarding the spouses' ability to perform marital duties; deceit or fallacy regarding the fact that one of the spouses had committed a crime before the marriage or that they have not completed a prison sentence of at least three years in duration.¹⁹ The impediments due to a lack of valid consent were removable.

Impediments due to a lack of form were: contracting a marriage without the involvement of the Church (civil marriages also fell within this category); contracting a marriage without an expressed consent from the spouses; contracting a marriage with the expressed consent of the spouses, but without any church rites.²⁰ The impediments due to a lack of form were unremovable.

According to the canon law of the Serbian Orthodox Church, marriage prohibitions were as follows: women whose previous marriage had been dissolved, divorced or annulled were prohibited from remarrying until the post-marital waiting period of ten months had passed; persons under custody (encompassing parental custody, tutelage, and foster care) were prohibited from marrying without the consent of the custodian; military personnel were prohibited from marrying without the consent of the relevant authorities; persons serving a prison sentence were prohibited from marrying before the sentence was out; a marriage could not take place without a proper pre-marital examination and a public notice; a person who had passed the pre-marital examination was prohibited from marrying a third party before the pre-marital examination was annulled; a marriage could not take place contrary to the rules of the "*Trebnik*" (the breviary); a marriage could not take place at an improper time, in a place

---

17 Kinship between one spouse (and their relatives) and the in-laws of the other spouse.

18 A difference in confessions exists if a person who wishes to be married belongs to a religious community whose baptism is recognized as valid by the Orthodox Church, but the community itself is not part of the Orthodox Church.

19 Art. 27.

20 Art. 33.

that was not ordained for weddings, or be performed by a priest from a different parish; a marriage could not take place without the necessary number of witnesses, without being entered (or entered incorrectly) into the parish register.²¹

The canon law of the SOC allowed divorce to take place at the request of a spouse. The spouse who was to blame for the divorce could not be the one to ask for it, unless both of the spouses were to blame.²² The reasons for divorce were: adultery, plotting to murder your spouse, induced abortion, malicious abandonment of your spouse, disappearance of a spouse, physical and mental illness, moral corruption and apostasy of the Orthodox faith.²³

Due to the possibility of divorce, separation was not widely applied in the canon law of the SOC. Separation upon the mutual understanding of the spouses was allowed only due to illness or treatment, during the novitiate before taking monastic vows, and due to *vis major* or a complete financial ruin of the spouses. Besides this, separation could also be decreed as a temporary measure in lawsuits regarding annulment or divorce.²⁴

2.2. Marriage law in the Roman Catholic Church

The teachings of the Catholic Church view marriage as a contract elevated to the level of a sacrament. For a marriage to be valid, the consent of two people of the opposite sex is necessary, and for this union to possess the character of a sacrament, the people entering into matrimony need to be baptised. Unlike in the Orthodox teachings, the sacrament is contained in the consent expressed by the spouses; the priest is present merely as their witness and his blessing is not relevant for the validity of the marriage.²⁵

Mixed marriages were generally not allowed because the difference in confessions was seen as a marriage prohibition or impediment.²⁶ This im-

---

21 Art. 37.

22 Art. 86.

23 Art. 88–107.

24 Art. 71–73.

25 Vitomir Jeličić, *Kanonsko Ženidbeno pravo Katoličke Crkve*, Hrvatska tiskara, Sarajevo 1930, 8–16; Edo Lovrić, *Ženidbeno pravo (obzirom na Codex)*, pravnički repertorij, Štamparija Jugoslavenskog kompasa, Zagreb, after 1917, no year, 16–17.

26 The Compendium of ecclesiastic law did not look kindly upon mixed marriages, and its article 1063 obliges the clergy to dissuade the faithful, as possible, from entering into mixed marriages. For more details on the regulation of mixed marriages in canon law of the Catholic church, and the criticism of that regulation, see: Velimir Blažević, *Mješovite ženidbe u pravu Katoličke Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975, 9–49.

pediment was more strict for the members of the non-Christian religious communities – in this case, absolution and permission for the marriage to take place could only come from the pope,²⁷ while for the non-Catholic Christians the permission came from the bishop in authority.²⁸ In order to receive this permission, the non-Catholic party was obliged to sign a statement that they wouldn't interfere with the Catholic party's profession of faith, and that all the children²⁹ from that union would be baptised and raised as Catholics.³⁰ In such marriages, it was the duty of the Catholic party to sensibly endeavour to bring their spouse to the Catholic faith.³¹ This kind of marriage could only be performed in a Catholic church.

The canon law of the Catholic Church also knew two groups of legal impediments to marriage – prohibitions and diriments – with the same consequences as in the law of the Orthodox Church. Marriage prohibitions were: the prohibition of simple vows,³² prohibition of civil kinship, disparity of cult (different confessions) and the like.³³ Diriments to marriage were: age (sixteen for men, and fourteen for women), impotence, being already married, belonging to a higher order of clergy, having taken sacred vows, abduction and violent detention, crime, consanguinity (unlimited in a straight line, and up to the third degree in a lateral line³⁴), kinship by law, public morality,³⁵ spiritual and civil kinship.³⁶ Since marriage was considered a contract by nature, it required a valid consent, due to which

27 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 38–39.

28 *Ibid.*, 41.

29 This was also applied in the case of separation of a mixed marriage – the custody of the children was awarded solely to the Catholic party (unlike in purely Catholic marriages, where the custody was awarded to the innocent party). *Ibid.*, 48.

30 V. Jeličić, 88–89.

31 *Ibid.*, 90.

32 Among these were the vows of: virginity, complete purity, celibacy, taking higher orders, and becoming a monk. *Ibid.*, 81–82.

33 *Ibid.*

34 The Catholic canon law applied the canonic kinship (*computatio canonica*), that differed from the Roman and was almost identical to the Germanic counting. The kinship degree was not counted by the number of births, but by the distance from a common ancestor. In a direct line there were no differences in this system of counting; however, in lateral lines two births were treated as a single degree, making, for example, first cousins relatives of the second degree because they were two births away from a common ancestor (grandparents), while in the Roman system they would be considered the fourth degree of kinship. In case of an uneven number of births counting from the common ancestor, the higher number was used.

35 Impediment between one spouse from an invalid marriage or concubinage and the relatives of the other spouse up to the second degree in a straight line (meaning parents, grandparents, children and grandchildren). *Ibid.*, 144–146.

36 *Ibid.*, 95–150.

circumstances that preclude the expression of a valid consent were also seen as impediments: a lack of mental faculties, fallacy concerning the person, fallacy concerning the important characteristics of the person,³⁷ agreeing to marriage under the influence of force and fear, agreeing to marriage under a certain condition (until a condition is met).³⁸

According to the Catholic canon law, a church marriage that was validly contracted could only be dissolved by the death of one of the spouses. The insolubility as an important characteristic of marriage meant that the Catholic Church did not acknowledge divorce, neither in their own faithful, nor in those of other religious communities or in atheists. For example, it was not possible for a divorcee to marry in a Catholic church regardless of their confession, not even if they were atheists.³⁹

Dogmatic insolubility of marriage could not prevent the occurrence of dysfunctional marriages nor the need for their separation. This problem was solved by the Catholic Church through the institute of “divorce of bed-and-board”, i.e. the permission for separation. The separation could be lifelong or temporary. Lifelong separation could only be declared in the case of adultery. Temporary separation was possible in the following cases: the conversion of one of the spouses into a non-Catholic faith; one of the spouses raising the children in a non-Catholic manner; criminal and disgraceful living; putting your spouse into great bodily or spiritual peril; abuse that makes living together unbearable. This list of reasons was not exhaustive, it was also possible to allow for a separation in cases similar to those (for example, malicious abandonment). A temporary separation would last as long as the reasons that caused it were present. It could be time-limited or unlimited.⁴⁰ The effects of marriage ceased to exist in a separation, apart from the obligation of mutual sustainment of the spouses.⁴¹

37 The Catholic Church had a very narrow view of important characteristics of a person; for example, the fact that a woman was not a virgin or that she conceived with a third person did not count as important characteristics *Ibid.*, 159.

38 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 32–34.

39 There were only a few exceptions to this rule, when it was possible to enter into a new marriage after the dissolution of the old one – death, sacred vows and forgiveness from the Holy See, and the privilege of faith. In case of a marriage between two non-Christians where one of the spouses converted into the Catholic faith and the other remained a non-Christian and wished to dissolve the union, divorce was allowed and the Catholic spouse could remarry based on the privilege of faith (in this case the marriage was considered dissolved only in the moment of entering the new marriage). Eugen Sladović, *Ženidbeno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 1925, 110–111; V. Jeličić, 199–208.

40 V. Jeličić, 209–213.

41 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 48.

2.3. Marriage law of the Old Catholic Church

The Old Catholic Church provided marriage guidance for their faithful in 1924; however, they had no codified marriage law, but ordered marriage according to the holy scripture, conclusions of the ecumenical councils and the practice of early Christians instead. The teachings on marriage of the Old Catholic Church are similar to those of the Roman Catholic church⁴² – it too sees marriage as a sacrament, although it does not subscribe to the idea of its insolubility, hence permitting divorce in marriages that were “unhappy and dead”, but only out of reasons that are quoted in the Bible and in the Church traditions.⁴³

When it came to mixed marriages between Christians of different confessions, the Old Catholic Church once again rejected the rules of the Roman Church, condemning the clerical, harsh regulations by which Catholics were not permitted to wed non-Catholics (and even if they were granted a special permission to marry, the children from such a union had to be baptized and raised in the spirit of the Roman Catholic Church).⁴⁴

The Old Catholic Church formed its own ecclesiastical courts to decide on marital issues among the Old Catholics, but the problem of their jurisdiction arose. In the legal territory of Croatia and Slavonia the judicial and administrative authorities did not acknowledge their authority in marital issues, while the central authority deemed that the Old Catholic Church had the same position and authority that is granted to the Roman Catholic Church regarding spiritual matters.⁴⁵ This problem was of some interest for the legal sciences as well, sparking a theoretical debate regarding the disputed authority.⁴⁶ At the base of the dispute lay the fact that

42 The Old Catholic Church kept the marriage rules that were observed in the Catholic Church up until the schism that ensued after the First Vatican Council in 1870, but it did not accept the later legislation of the Roman Church, particularly criticising the Codex of Canon Law of 1917. See: Marko Kalogjera (ed.), *Naputak o starokatoličkoj crkvi*, Štamparija “Gaj”, Zagreb 1927.

43 M. Kalogjera, 5; Matija Belić, “Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka – referat”, *Spomenica VI glavne skupštine Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, Merkantile, Zagreb 1934, 12–13.

44 M. Kalogjera, 14–15.

45 Sergej Troicki, “Predosnova građanskog zakonika i naše versko zakonodavstvo”, special print-out from *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušeju i Škerlju*, Jugoslovenska tiskarna, Ljubljana 1937, 517–518.

46 See: Milan Bartoš, “Tolerancija u bračnim odnosima”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 4/1932, 280–283; Ljubomir Radovanović, “Tolerancija u bračnim odnosima – Povodom članka g. Dr. M. Bartoša, u “Arhivu” od 25. oktobra 1932. g.”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 5/1932, 365–370; Milan Bartoš, “Mala napomena na primedbu g. Ljub. Radovanovića”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 5/1932, 370–375; Ljubomir Radovanović, “Neke primedbe na Malu napomenu g. d-ra M. Bartoša”,

the Old Catholic Church separated from the Roman after the regulations on ecclesiastical courts were adopted in Croatia and Slavonia, making it unclear whether the same rules that apply to the Roman Church or other religious communities would apply to them as well.

2.4. Marriage law of the Evangelical Church

The Protestant Churches, returning to the original teachings of the early Christians, saw marriage as a purely secular affair. Unlike the Orthodox and Catholic Church, they did not view marriage as a sacrament, but as a secular contract. Thus the Reformist churches left the regulation of the marriage law to the state, due to its secular nature.⁴⁷ In the Kingdom of Yugoslavia, the state law applied to them – where it was indeed present.⁴⁸ The drafting and application of special protestant marriage laws required a lack of state legislation related to marriage in the Serbian, Montenegrin, and Bosnian legal territories. The Evangelical Church adopted in 1931 the Statute on the substantive marriage law and the Statute on the procedure in marriage affairs, which finally regulated this area.⁴⁹

Mixed marriages were allowed and the Protestant churches acknowledged them if the spouses complied with the conditions for a valid marriage. A marriage could be contracted before a priest of either of the two parties. When it came to confession of the children from such unions, state law applied – written statements given to the officials of another church (this kind of statement was a requirement of the Catholic Church), guaranteeing that the children would be brought up in the spirit of another faith, were not recognized by the Protestant churches. Regarding the

---

Arhiv za pravne i društvene nauke, 6/1932, 456–460; Dragutin Tomac, “Jurisdikcija duhovnih sudova u bračnim sporovima”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3/1933, 227–231.

47 Still, this attitude shifted with time. The Protestant churches still viewed marriage as a secular matter, but they did develop more of an interest in the subject with time. They never went so far as to demand complete jurisdiction over marriage the way that the Orthodox and the Catholic Church did, but they did feel the need to influence the state so that it does not adopt marriage regulations that would go against the Christian views on marriage. Edo Lovrić, *Studije iz ženidbenog prava II – Ženidba i njezini bitni momenti*, printed from „*Spomen-knjiga*” by Pravničko društvo u Zagrebu, Dioničke tiskare, Zagreb 1900, 19–20.

48 See: Tibor Koršoš, “Bračno pravo protestanata u Jugoslaviji”, *Pravnički glasnik*, 4/1940, 100–107.

49 These were the marriage rules of the German Evangelical-Christian Church of the Augsburg Confession, which was one of the three Protestant churches in the Kingdom of Yugoslavia; however, they remained the only Protestant Church to adopt regulations on marriage, based on the rules that were applied before. Ivan Steinmetz, “Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini”, *Mjesečnik*, 2/1934, 71–72.

annulment and divorce of mixed marriages, Protestant marriage courts would settle the disputes upon a request from the Protestant party, and the effects of divorce for the other party were guided by the rules and courts of their own denomination (including the issues of guilt for the divorce⁵⁰).⁵¹

To enter into a valid marriage the spouses had to be of an appropriate age (eighteen for men, sixteen for women), in case of a widow or a woman whose previous marriage had been annulled or divorced, there was also a post-marital waiting period of ten months; another prerequisite was that there were no legal impediments at the moment of contracting marriage. According to their consequences, marital impediments were divided into those that were grounds for annulment, and those that made the marriage voidable. A marriage was null in the case of one of the spouses already being married, and in case of consanguinity (counting relatives in a vertical line, brothers and half-brothers, sisters and half-sisters, as well as in-laws in a vertical line). A marriage was voidable in the case of: civil kinship, prohibition to marry, threats, fallacies, deceit, belonging to an unrecognized religious community (this particular impediment was removed by conversion into a recognized faith).⁵²

Divorce, although not recommended, was allowed for the following reasons: adultery, fornication that goes against nature, bigamy, malicious abandonment, plotting to murder and grievous abuse, being sentenced to death or to over five years in prison, violation of marital duties, inducing a child of the family to commit a crime or to live immorally, an incorrigibly immoral life, being convicted of a crime and sentenced to prison for less than five years, or for a crime committed out of self-interest.⁵³ A member of the Evangelical Church who has obtained a valid divorce can contract a new marriage, unless they are prohibited from remarrying (in general or to certain persons).⁵⁴

2.5. Islamic marriage law

According to Islamic legal science, marriage is a sacred bond⁵⁵ and a contract between a man and a woman, signed for an indefinite period of

---

50 *Ibid.*, 81.

51 *Ibid.* 78.

52 *Ibid.* 72–74.

53 *Ibid.*, 75.

54 *Ibid.*, 77.

55 The sanctity of marriage was not like the one in Christian teachings, where marriage represented a separate blessed entity. On the contrary, marriage was a common contract, and its only connection to sanctity was through the fact that it was regulated by religious law.

time.⁵⁶ To contract a marriage, two people of the opposite sex, of sound body and mind, needed to declare in front of witnesses⁵⁷ (either two men, or one man and two women) that they enter the marriage of their own free will. Apart from this, it was also required that the woman be free, i.e. not married or in *iddah* (the post-marital waiting period).⁵⁸ Thus, the sharia law, not unlike the Jewish law, viewed marriage not as a sacrament, but as a purely secular affair that was regulated by religious norms. This is why the presence of a priest in a marriage ceremony was not obligatory, and if he was present it was for legal security (registration), and not for religious reasons.⁵⁹ Another thing that separated Islamic marriages from other religious marriages was the allowed (though restricted) polygamy. Men were allowed to have up to four wives, while women were only allowed monogamous marriages.⁶⁰

Mixed marriages were allowed, but only for men. Women could only marry Muslim men, while men could also marry Jewish and Christian women.⁶¹ In mixed marriages, women were not required to convert to Islam, but any children coming from the union had to be brought up in the Muslim faith. A non-Muslim mother could not be a guardian to her own children. Disparity of cult was also an impediment to inheriting, so a woman from a mixed marriage could not inherit her husband unless she had converted to Islam prior to his death. This impediment also stood for the husband, who could not inherit a wife of a different faith.⁶²

Somewhat similar to mixed marriages was the situation in which a non-Muslim husband and wife would convert to Islam. If the wife converted, her husband was offered to convert as well. If he accepted, their

56 Hafiz Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*, published by the author, Sarajevo 1926, 9.

57 Prerequisites for the witnesses were: that they are free, of sound mind, of age, of Muslim faith, and not deaf. *Ibid.*, 12.

58 Eugen Sladović, *Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926, 47.

59 Still, in time, the form became an obligatory element, out of need for legal security. Mehmed Begović, "Form islamskog braka", *Arhiv za pravne i društvene nauke* vol. 47, 1/1935, 50–57.

60 H. A. Bušatlić, *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*, 35–36.

61 However, this option for mixed marriages was disputed by a Judgement of the Wider Council of the Reis-ul-Ulema No. 2111/38 of 21 December 1938, which prohibited all mixed marriages on the whole. This Judgement sided with the minority opinion of the Hanafi school of thought, thereby ending the practice of mixed marriages. Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918–1941*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo 2005, 87.

62 M. Begović, 56; H. A. Bušatlić, *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*, 36.

marriage would remain valid (unless they were closely related), but if he refused – the Sharia court would divorce them. On the other hand, if the husband converted and the wife refused, the marriage would remain valid if the wife was of Christian or Jewish faith. When only one spouse converts to Islam, and there are underage children from the union, the children would belong to the converted parent.⁶³

Sharia law stipulates the following circumstances as impediments to marriage: consanguinity (not too wide; for example, it was allowed for the first cousins to marry), kinship by law, kinship by suckling,⁶⁴ number of wives (no more than four), the capability of the woman, and the impediment of releasing a wife by pronouncing *talaq* three times.⁶⁵ Prohibitions to marriage were as follows: prohibition on account of consanguinity,⁶⁶ prohibition on the account of non-barrenness of the woman⁶⁷ and prohibition on account of difference of religion.⁶⁸

The fact that Islamic marriage was a purely secular contract, without any factual sanctity – without markings of a religious character, without a solemn blessing in a temple – meant that the dissolution of the marriage was possible as soon as certain moments and causes appeared (just like with any other private contract).⁶⁹ The sharia law was familiar with several types of divorce:

- a) Repudiating one's wife (*talaq*) – this was an institute whereby the marriage was divorced by the single-sided declaration of the husband; the declaration could be written or oral, and it wasn't necessary to give it in court (just as a marriage needn't have taken place in court). Repudiating one's wife could be done in several ways:
  - aa) Repudiating one's wife through *talaq raj'ah* – this particular form did not lead immediately to divorce. At the moment in

63 *Ibid.*, 36–37.

64 This type of kinship exists between a wet nurse and the child that she was suckling, as well as their relatives.

65 If a man one-sidedly divorced his wife three times in a row (“repudiated his wife”), he could not marry her right away for the fourth time; instead, she had to marry some other Muslim man, and only after her new husband repudiated her, or died, could she marry her ex-husband for the fourth time.

66 A temporary prohibition to marry your wife's sister, aunt, or niece, lasting throughout the duration of the marriage. Upon the wife's death or after a divorce (and the *iddah* period), this prohibition ceased to exist.

67 Related to confirming that the wife was not pregnant, and not in *iddah*. The exception were pregnant harlots, where it was impossible to know the origin of the child, and contracting marriage with them was allowed.

68 *Ibid.*, 15–17.

69 *Ibid.* 50.

which the husband declared that he is repudiating his wife the marriage was not yet dissolved, but the period of *iddah* for the wife began. The husband could renew the marriage at any given time, whether by declaring to his wife that he is taking her back, or by having intercourse with her. If the husband did not renew the marriage until the *iddah* period expired, the marriage would be divorced.⁷⁰

- ab) Repudiating one's wife through *talaq al-baynuna* – this was a more definitive repudiation. After *talaq al-baynuna* the marriage would definitely be dissolved and the husband had no right to renew the marriage or to have sexual relations with the wife. There were two minor forms of this repudiation, the *sughra* or the “minor” divorce, which didn't pose an impediment if the divorced couple wished to wed each other once more, and the “major” divorce or *kubra*, which happened if the husband chose to repudiate his wife for the third time (the three repudiations could happen on several occasions, but also on one occasion, when a husband told his wife three times at once that he was repudiating her). This major divorce did pose an impediment for a renewed marriage between the divorced spouses; it could only be removed if the wife married another Muslim man, and then that marriage dissolved either through death or divorce, leaving her free to marry her ex-husband (*nikah halala*).
- ac) Repudiating one's wife under a condition – *taliqi talaq* – represents a declaration by which a marriage is divorced if a certain condition is met.
- ad) Delegated repudiation (*talaq tafwid*) – the husband could delegate his right to a one-sided divorce to his wife. He could do it at any time, at the moment of contracting the marriage, or throughout its duration. Once delegated, provided that the wife accepted it, this right could not be revoked.
- ae) Repudiating of a wife whose husband is ill (*talaqi marid*) – in this case there was the issue of legitimacy of the repudiation, especially since a gravely ill husband was thus excluding his wife from the inheritance. Because of this, a repudiation in the case of incurable illness or certain death (for example, a death sentence or being on a sinking ship) produced no effect, but it was valid in case of other illnesses.

---

70 *Ibid.*, 53–55.

- b) Mutual divorce (*khul'*) – it was allowed, and the spouses could agree on matters of property and on child rearing.
- c) Divorce due to impotence and other shortcomings – in the case of impotence (*inin*), castration, mental illness in the husband (*majnun*) or in case of other illnesses (*dzuznun and bers*) that would incapacitate the husband for sexual relations, a woman had the right to ask for a divorce before a court. (The husband also had the right to ask for a divorce before a court if his wife was unable to have sexual relations, but he could get a divorce in a far simpler manner – through repudiation – so this type of divorce was mostly reserved for women).
- d) Divorce from a husband who has gone missing (*feshi nikahi mefkud*) – in the sharia law, the possibility of divorce from a husband who disappeared was a matter of some debate. The views of the practice were that it should be allowed provided that his disappearance left the wife with no means or property that she could use to support herself. A court divorce could be demanded after four years of absence.
- e) Divorce from a husband who is absent (*feshi nikahi gaib*) – if a husband left his wife without giving her some form of allowance or leaving behind property that she could use to support herself, the wife was entitled to a divorce in court, and the marriage would be divorced as soon as the facts were ascertained (there was no need for a waiting period to pass).
- f) Divorce from a husband who is poor (*feshi nikahi aciz anil idare*) – sharia law also permitted divorce due to husband's poverty, if that poverty was such that he was unable to support his wife. In the practice of Yugoslavian sharia courts this rule was not used.
- g) Divorce from a husband who has been sentenced to a long time in prison (*feshi nikahi mahbus*) – if a husband was sentenced to prison for a long time, hence becoming unable to support his wife, she was allowed to ask for a divorce.
- h) Divorce due to conversion (*el firkatu birideti*) – if both spouses converted into another faith, their marriage was dissolved. The same was true if they denigrated or ridiculed Islam. We have already covered the situation in which only one of the spouses converted.

Adultery was not seen as grounds for divorce. The sharia law sentenced adulterers to death by stoning, and the marriage would cease to exist with the death of the spouse who was stoned. This punishment was not applicable in Yugoslavia in the first half of the 20th century (because the punitive part of the sharia law was not in use), so adultery had no

influence on a marriage. If a woman committed adultery, the husband could repudiate her – but if the husband was the adulterer, the wife had no grounds for divorce.⁷¹

Rules pertaining to divorce in sharia law were very unfavourable for women. While a man could use informal means to get a divorce without much of a reason, a woman could only appeal to a court, and for a limited number of reasons, which were all based on the inability of the husband to perform his sexual duties or support her financially. Therefore, a woman could not get a divorce even in cases of abuse or serious rupture in relations. It's true that a woman could, formally, arrange for other grounds for divorce to be taken into consideration when she was contracting marriage, but this option was rarely used in the patriarchal society and those cases were looked upon with disdain.

2.6. Jewish marriage law

To contract a valid marriage according to Jewish law, three requirements had to be complied with: for the spouses to be of the opposite sex, to give their free consent, and for the proper form to be respected.⁷² An important condition regarding form was that there had to be two witnesses in front of which the spouses would give their statements on entering the marriage.⁷³

Jews were not allowed to enter into marriage with members of pagan faiths, and such marriages would be void,⁷⁴ while marriages between Jews and members of other monotheistic religions were valid in general, although the marriages would be divorced upon official duty⁷⁵ (which really meant that a disparity of cult was an impediment, but with lightened consequences – this solution was favourable for children from such marriages, who would retain their status of legitimate children even after the divorce).

A small number of impediments is specific to Jewish marriage law – a higher degree of importance was placed on divorce, so that children coming from potentially void unions would retain their legitimacy; hence, most circumstances that represent marital impediments in other law

---

71 *Ibid.* 53–69.

72 Samuilo Demajo, “Uništaj i razvod braka po jevrejskom bračnom pravu”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 36, 1–2/1929, 60–61.

73 The form also required ten men of age to be present to guarantee that all of the prayers have been said, but the absence of those men or of the prayers did not influence the validity of the marriage. *Ibid.*

74 *Ibid.* 63.

75 *Ibid.* 70–71.

systems in Jewish law represent grounds for divorce. Impediments to marriage that were grounds for annulment at the request of one of the spouses were as follows: insufficient age of the spouses and coercion. Impediments that lead to annulment upon official duty were: one of the spouses already being married, belonging to a pagan faith, and consanguinity (to a limited extent).⁷⁶ If the impediment was removed, the marriage would be validated, except in the case of consanguinity, when it was necessary to contract a new marriage.⁷⁷

Divorce was allowed, upon a number of reasons. These were divided into grounds for divorce upon a request from the innocent party, and grounds for divorce upon official duty.

Grounds for divorce upon request from the innocent party were: mental illness, stupor and feeble-mindedness, previous defloration of the bride, inability to perform marital duties, a considerable body flaw, not performing one's marital duties, adultery committed by the husband or suspected adultery of the wife, uncivil behaviour, consent from both spouses, infertility, behaviour of one spouse that endangers the life of the other, acts that jeopardise the good name of a spouse, committing a crime that brings shame on a spouse, long absence, intolerable body flaw or incurable infectious disease, grave and repeated insults, overwhelming hate, and the inability of the husband to support his wife.⁷⁸ In Jewish law it was also possible to divorce a marriage with a one-sided declaration of the husband (a letter of dismissal).

Grounds for divorce upon official duty were: consanguinity (to a wider extent than in marital impediments), disparity of cult, adultery of the wife, marriage between persons who committed adultery together, marriage between persons born out of wedlock (bastards) and persons of legitimate origin,⁷⁹ marriage to a childless widow who has not been released from a levirate marriage, and certain marital impediments that under specific conditions turn into grounds for divorce upon official duty.⁸⁰

---

76 Annulment of a marriage was only stipulated if the marriage was contracted between parents and children, brothers and sisters (including half-brothers and half-sisters), and between nephews and aunts. Kinship by law represented an impediment for contracting a marriage with those relatives of the spouse that they could not marry themselves. An exception to this rule was the possibility for the husband to marry the sister of his deceased wife. *Ibid.*, 64–65.

77 *Ibid.*, 66.

78 *Ibid.*, 66–70.

79 Not every illegitimate child was the subject of this rule, but only those who were conceived in an adulterous relationship or by two people who were next of kin, which would make their marriage void.

80 *Ibid.*, 70–73.

3. THE STATE OF THE STATE LEGISLATION

Legal particularism in Yugoslavian territory was complicated even further due to the fact that there were no uniform, coherent regulations in individual legal territories either. The Balkans were a point of meeting for different civilizations, which meant that the legal systems were formed under the influence of two large powers – Austria and the Ottoman Empire. Austrian influence in the western regions of the country, which were under its rule until 1918, was all-encompassing, and partly present in those areas of Vojvodina that belonged to Austria. In Bosnia and Herzegovina both Austrian and Ottoman law were in force; formally, the Ottoman law held the primacy, and the Austrian law was to be used in case of legal gaps – in reality, most judgments were passed according to Austrian law. At the beginning, Serbian law was formed under the influence of Austrian law, although this influence was not entirely permeating.⁸¹ In time, the French influence superseded the Austrian, and there was also a hint of Ottoman law, along with some original solutions. Montenegrin law was the least influenced from the outside – it was the only one that evolved as a codification of customary law, and not a transplant of a foreign law. The intertwining of state laws came hand in hand with the intertwining of state law with religious laws. In all of the legal territories (except in Vojvodina), the laws of some or all of the previously mentioned religious communities was applied alongside the state law. The Yugoslavian legal system was therefore a mixture of different legal systems⁸² that needed to be harmonised and unified. We continue with a description of the legislation pertaining to marriage law in different legal territories.

3.1. Regulations in different legal territories

3.1.1. *Legal territory of Slovenia and Dalmatia*

In this legal territory, marriage law was regulated by the Austrian Civil Code⁸³ (ACC) and the court decrees related to marriage law. The ACC

81 See: Sima Avramović, “Mixture of legal identities: case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code”, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 4/2018, 13–37, Sima Avramović, “Srpski građanski zakonik (1844) i pravni transplanti – kopija austrijskog uzora ili više od toga?”, M. Polojac, Z. Mirković, M. Đurđević (ed.), *Srpski građanski zakonik – 170 godina kasnije*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014, 13–46.

82 For more details on mixed legal systems see: Vernon Valentine Palmer, “Mixed Legal Systems... and the Myth of Pure Laws”, *Louisiana Law Review*, 67(4)/2007, 1208–1211; Esin Örüçü, “What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”, *Electronic Journal of Comparative Law*, 12(1)/2008, 1–18.

83 *Austrijski građanski zakonik*, translated by Dragoljub Arandelović, Geca Kon, Belgrade 1922.

regulated the issues related to contracting and divorcing a marriage with state law, but it also contained some religious rules for certain institutes (marriage was insoluble for the Catholics, unlike for the other religious communities), and some special rules for the Jewish community (among other things, prohibiting levirate marriage).

The obligatory form for contracting a marriage was a church wedding (Art. 75 of the ACC), with the civil marriage out of necessity being an exception to this rule. A civil marriage out of necessity was allowed in case that a priest, out of reasons not acknowledged by state regulations, refuses to perform the wedding, as well as when the marriage was contracted between persons who did not belong to any of the recognized denominations (atheists were in this category).⁸⁴

Mixed marriages were allowed between Christians, but not between Christians and non-Christians (Art. 64 of the ACC). The original text of the ACC contained within Art. 77 the rule of the Catholic Church whereby it had the sole authority to wed two persons (if one of them was Catholic), but the Act of 31 December 1868 abolished this Article, so that mixed marriages could be contracted before priests of any Christian denomination (Art. 77 of the ACC with an explanation).

Divorce was allowed for non-Catholics (Art. 115 of the ACC), but it was not allowed for Catholics and for mixed marriages in which one party was Catholic (Art. 111 of the ACC). The insolubility of marriage, in accord with the Catholic dogma, along with the diriment of being already married (Art. 64) produced some consequences: a previously divorced non-Catholic could not enter into a new marriage with a Catholic while their former spouse was still alive; also, a previously divorced non-Catholic who converted into Catholicism could not contract a new marriage.⁸⁵

Disputes related to marriage law were under the jurisdiction of regular courts, with the exception of disputes under the jurisdiction of sharia courts.⁸⁶

3.1.2. *Legal territory of Croatia and Slavonia*

In this legal territory the matters related to contracting and divorcing a marriage were regulated by the imperial patent of 29 November 1852, which introduced ACC in Croatia and Slavonia, and the imperial patent of 8 October 1856 (the Act on Marriage among Catholics) which regulated marriage law in accord with the Concordat with Austria of 1855,

---

84 Bertold Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokalno) i međuvjersko bračno pravo Kraljevine Jugoslavije*, Tipografija, Zagreb 1935, 6.

85 *Ibid.*, 7.

86 *Ibid.*

along with the Guidelines for ecclesiastic courts in marriage-related issues, which was published with the Act on Marriage among Catholics (the Act of 25 May 1868 whereby marriage rules of the ACC were reinstated in Austria did not apply to Croatia and Slavonia).⁸⁷

The imperial patent of 1852 stipulates that rules of the ACC that regulate the contracting, separation and divorcing of a marriage will not be applied to the members of the Roman Catholic, Greek Catholic and Orthodox faith; instead, religious laws would apply and ecclesiastic courts would judge in such instances. For the members of other confessions, marriage law of the ACC was still in force.⁸⁸

A church wedding was the obligatory form for contracting marriage, civil marriage out of necessity was not allowed.

There was some debate on whether the new Code of Canon Law of 1917. or the canon law that was in force when the act regulating marriage laws was adopted should be applied to the members of the Roman Catholic Church. On this matter the jurisprudence was of the opinion that the old law should apply, while the theory was divided.⁸⁹ For the members of the Orthodox Church, the marriage rules of the Serbian Orthodox Church were in force, insomuch as they did not go against the laws that applied in this legal territory (meaning that the rules of the Orthodox Church related to the civil legal consequences of marriage, contracting mixed marriages, annulment of mixed marriages contracted outside of the SOC, and divorce of marriages contracted outside of the SOC (if the parties were Roman Catholic) did not apply).⁹⁰

For the members of Roman Catholic, Orthodox, and Muslim faith, disputes related to marriage law were under the jurisdiction of ecclesiastic courts. In mixed marriages, if on the occasion of marriage at least one of the parties was Catholic, and if at the moment a lawsuit was filed at least one of the parties was Catholic, the ecclesiastic court of the Catholic Church had sole authority. In cases where both spouses were non-Catholics of different confessions there was no rule determining the authority of the court, so a general rule applied, whereby the court of the defendant had the authority. If at the moment of contracting marriage both parties were non-Catholics, after which one of them converted to Catholicism, each party would file a lawsuit to their own ecclesiastic court. If both parties belonged to the same non-Catholic denomination, their ecclesiastic court had the authority (regardless of whether they were Catholics be-

---

87 *Ibid.* 8–9.

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*, 9–10.

90 *Ibid.*, 8–13.

fore). Members of the Jewish religious community and of the Reformed Churches were under the jurisdiction of state courts. As it was already mentioned, there was some debate on who had the jurisdiction over the matters related to Old Catholics – they formed their own ecclesiastic courts, but their authority was disputed.⁹¹

3.1.3. Legal territory of Vojvodina

In the territory of Vojvodina, Hungarian law applied. Contracting a marriage and divorce were regulated by customary law and the Act on Marriage of 1894 (Art. XXXI).⁹² The Act on Marriage arranged the matters related to contracting and divorcing a marriage on a purely secular basis. The state stipulated all of the conditions for contracting marriage, civil marriage was the obligatory form of contracting marriage, and disparity of cult did not present an impediment for marriage to take place.⁹³ The rules on divorce were likewise equal for everyone, making marriage dissolvable even for the members of the Roman Catholic Church.

A specific characteristic of the marriage law of Vojvodina, stemming from the civil form of contracting marriage, was the non-existent marriage. That was a marriage which was not contracted according to the stipulated form, which is to say before a civil servant, between two persons of the opposite sex (who are not deaf and mute, nor incapable to communicate using signs). Thus a marriage that took place in a church alone was a non-existent marriage. The consequences of a non-existent marriage were more far-reaching than those of a void marriage, since the effects of marriage were not acknowledged at all (making, for example, the children of such a union illegitimate).⁹⁴

For disputes related to validity and divorce, the state courts had sole authority, with the exception of disputes that were under the jurisdiction of sharia courts.

3.1.4. Legal territory of Serbia

Within the Serbian legal territory, the matters related to contracting a marriage and divorce were regulated by the Serbian Civil Code⁹⁵ (SCC). Marriage rules of the SCC were mostly codified marriage law of the Ser-

---

91 Mihajlo Lanović, “Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni”, *Mjesečnik*, 1/1912, 32–40.

92 Olga Cvejić-Janičić, “Bračno pravo u Vojvodini između dva svetska rata”, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 125/2008, 34.

93 *Ibid.*, 36–37.

94 *Ibid.*, 36–38.

95 Građanski zakonik za Kraljevinu Srbiju, *Zbornik građanskih zakonika stare Jugoslavije*, Grafički zavod – Titograd, Titograd 1960, 153–268.

bian Orthodox Church⁹⁶, even making references to canon law in certain articles.⁹⁷ For non-Orthodox citizens, their own religious laws applied.

Mixed marriages between Christians and non-Christians was prohibited, and such marriages were not acknowledged (Art. 79 of the SCC). If in a valid marriage between two Christians one of the spouses converted, such a marriage would be annulled upon official duty (Art. 94 of the SCC). As for mixed marriages between Christians of different denominations, the Act of 9 September 1853 stipulated that even marriages between Christians in which one party is of the Orthodox faith had to take place before a priest and according to the rules of the Serbian Orthodox Church. The Concordat of 1914 did, however, allow for mixed marriages with Catholics to be contracted both before an Orthodox and Catholic priest, according to the preference of the spouses.⁹⁸

Disputes regarding validity and divorce for those of the Orthodox and Catholic faith were under the jurisdiction of ecclesiastic courts, and for mixed marriages in which one party was Orthodox, the Orthodox Church had sole authority. An exception to this rule were mixed marriages to Catholics that were contracted before a Catholic priest – in those cases, the disputes were under the jurisdiction of Catholic ecclesiastic courts.⁹⁹ Other confessions were under the jurisdiction of state courts,¹⁰⁰ with the exception of disputes that were under the jurisdiction of sharia courts.

3.1.5. *Legal territory of Montenegro*

Marriage law was not codified in the territory of Montenegro. Due to this lack of state regulations, canon laws applied, and ecclesiastic courts had the authority in disputes regarding validity of marriage and divorce. The Concordat of 1886 acknowledged the importance of mixed marriages between Catholics and Orthodox Christians, and as for the jurisdiction over disputes in such marriages, the spouses could choose to address either the Orthodox or the Catholic ecclesiastic court.¹⁰¹

---

96 Article 60 of the SCC does not provide a precise definition of marriage, nor does it mention its contract-like nature; instead, it points out that “the rights and duties of the spouses result from marriage, which happens between two persons of the opposite sex, married by a priest of the Orthodox Church (...)” – whereby we conclude that the legislator left the definition of the concept, legal nature, and form of contracting marriage to canon law, which defined it as a sacrament. This nature of marriage was recognized throughout the period in which SCC applied.

97 See: Lazar Marković, *Porodično pravo*, Knjižara Gece Kona, Beograd 1920, 8–10.

98 Matija Belić, “Bračno pravo i konkordati”, *Mjesečnik*, 11–12/1934, 538.

99 B. Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokalno) i međuvjersko*, 16–21.

100 In marriage related lawsuits, the state courts in Serbia applied the religious marriage law of the religious community of the spouses.

101 M. Belić, 537–538.

3.1.6. *Legal territory of Bosnia and Herzegovina*

In the legal territory of Bosnia and Herzegovina, according to the regulations adopted during Austrian reign, in matters of contracting a marriage, separation and divorce, canon laws applied and ecclesiastic courts had jurisdiction over disputes. In mixed marriages, sharia courts had the authority only if the marriage took place before the sharia court.¹⁰²

3.2. Unified law

After World War I, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was obligated under the Treaty of Saint-Germain to apply the sharia law for its Muslim minority, and likewise give jurisdiction over family and inheritance law to the sharia courts. This obligation was guaranteed by two constitutions, and made concrete by the adoption of the Act on the Organization of Sharia Courts and on Sharia Judges of 1929.¹⁰³ Sharia courts were departments of regular courts, and had the authority to decide according to sharia law in marriage disputes where both of the spouses were of Muslim faith, or if the marriage took place in front of a sharia court (Art. 2), clearly defining the jurisdiction in mixed marriage cases.

4. THE PROBLEM OF CONFLICTING LAWS AND RECOGNITION OF COURT DECISIONS

Legal particularism made legal affairs between different legal territories of Yugoslavia particularly challenging. Different regulations, often at odds with one another, demanded rules that would regulate the conflict of laws and determine which law was to be applied. Since the Kingdom of Yugoslavia did not have any particular law on the clashing of interprovincial regulations, the rules of private international law (which were not always adequate) were applied via analogy to determine which law should be applied.¹⁰⁴

This general problem of the Kingdom of Yugoslavia was even bigger when it came to marriage and divorce, because in those instances besides

---

102 B. Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokarno) i međuvjersko*, 21–22.

103 *Zakon o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama*, Geca Kon, Beograd 1929.

104 An analogous application demanded that the rules of private international law should not be strictly applied, but to take heed of whether certain institutes of PIL correspond with the manner in which interlocal conflicts of law were settled. For this reason, when interlocal conflicts of law were settled (and when recognizing court decisions of other legal territories) the principle of public order could not be observed.

the conflicting laws of the six legal territories there was also the issue of conflict between state laws and the many religious laws. Along with the problem of determining which law to apply, there was also the problem of jurisdiction, which, again, was not just a problem between the state courts, but also between the state and religious courts, and by analogy there was also the problem of recognition of court decisions. To make things even more complicated, the religious affiliation of people could change, which could bring on even more problems in determining which law to apply. Such chaotic state of affairs was made all the more intolerable by the fact that this branch of law was not something for specialised professionals to ponder; instead, marriage was a matter of concern for all the citizens, who could not be expected to understand the complexity of the legal situation.

According to the rules of private international law, with the analogous application to the conflict of local laws, in matters of marriage, the laws of the legal territories in which the future spouses resided were to be applied. That meant that for a marriage to take place, all the requirements stipulated by the laws of both parties should be cumulatively fulfilled, and that there were no impediments in those laws. The exception was the legal territory of Vojvodina, where somewhat different rules applied.¹⁰⁵ The legal effects of a contracted marriage were determined according to the territory in which the spouses lived together, i.e. according to the law of the territory in which the husband resided, since the law stipulated that the wife takes on the residence of her husband. As for divorce and the separation of bed and board, there was a problem because – apart from the legal territory of Vojvodina – these matters were not regulated in private international law either, leaving the legal science to recommend the application of law of the legal territory in which the spouses resided, or of the law of the territory in which the separation or divorce proceedings were taking place.¹⁰⁶ In the legal territory of Vojvodina, there were certain colliding norms, but they were related only to those cases in which one of the spouses resided in the territory of Vojvodina, and in cases where the spouses were not residents of Vojvodina, there were no colliding norms.¹⁰⁷

---

105 In the legal territory of Vojvodina the marriage age and transaction capacity were determined according to the laws of legal areas in which the future spouses resided. For other legal affairs, determining which law to apply depended on whether the groom belonged to the legal territory of Vojvodina or not. If the groom belonged to the legal territory of Vojvodina, then the law that applied on contracting marriage was solely the law of Vojvodina, while in other cases the laws of both legal territories in which the future spouses resided were applied. B. Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokarno) i međuvjersko bračno pravo Kraljevine Jugoslavije*, 152.

106 *Ibid.*, 157–164.

107 *Ibid.*, 161–162.

The other issue was that of determining the jurisdiction over marriage related disputes. For disputes related to marriage and divorce, the court of the territory in which the spouses had their last joint residency had the authority. Although jurisdiction was precisely defined, oversights were fairly common and courts without authority would often decide on marriage matters which were not within their jurisdiction. These cases were particularly common in the practice of religious courts, which were guided first and foremost by the interests and doctrines of their faith, paying less heed to the regulations about jurisdiction.¹⁰⁸

A much more serious problem were situations in which the court with authority (most often a religious court) would give a ruling that would overstep the bounds of its jurisdiction, or give an unlawful ruling. There was the issue of legal force of such a ruling, and there were two opinions on the matter – first, that such rulings must be respected as valid and that the shortcomings of such a ruling do not interfere with its validity, and second, that the state was not obliged to act upon unlawful rulings.¹⁰⁹

The gravest problems arose in the situations in which there were two conflicting rulings on the same marriage related issue, without any one of the courts overstepping its bounds. These situations were very common in Roman Catholic marriages when one of the spouses converted into another religion – with the court of the other religion pronouncing the marriage divorced, and the court of the Roman Catholic Church ruling that the marriage still existed. In such situations, it was usually proposed to apply the law of the church in which the marriage took place or to take into account only the ruling that came first, but neither of these solutions was adequate. Eisner was of the opinion that in these cases the rules of their own ecclesiastical courts should apply on each of the spouses, which was the most appropriate point of view, but it didn't solve the problem in itself.¹¹⁰

Finally, there was the issue of recognition for rulings given by religious courts in other legal territories. Here the rule was that the rulings of religious courts were generally applied to the territory of the entire state, unless: the religious court gave a ruling in a territory in which state courts had sole jurisdiction over marriage issues; the religious court gave a ruling in a case in which the state court or the religious court of another church or religious community had the authority; the ruling of the religious court went against state laws.¹¹¹

108 See: Giga Avakumović, *Povodom jedne osude katoličkog ženidbenog suda u Đakovu*, Srpska manastirska štamparija, Sremski Karlovci 1914.

109 B. Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokarno) i međuvjersko*, 27–34.

110 *Ibid.*, 35–40.

111 *Ibid.*, 168.

Apart from recognizing court rulings, there was also the problem of recognizing marriages contracted in other legal territories due to civil form. As the main form of marriage in the better part of Yugoslavia was the church marriage, and as it was thereby mostly considered a sacrament by nature, courts did not recognize marriages contracted abroad in the civil form, invoking the principle of public order that the civil form of marriage collided with. This problem was not only present in private international law, but also interlocally, seeing how the civil form of marriage was mandatory in the legal territory of Vojvodina, while in most of the other territories marriage disputes were solved by religious courts that did not recognize civil marriages contracted in Vojvodina. Unlike religious courts, state courts did recognize civil marriages, but they had no jurisdiction over marriage disputes in the better part of the country.¹¹²

5. SOCIAL ISSUES, EXPERT DEBATE AND PROPOSALS FOR THE REFORM

From all of this it is rather obvious that legal regulations were severely outdated and, as such, unfit for the circumstances of life in a modern country; there was also confusion regarding which laws to apply, all of which resulted in considerable legal insecurity. In order to illustrate this state of affairs, we will continue to describe the gravest problems that resulted from such legislation.

The first problem of importance was the inequality of citizens before the law, and the inability of certain categories of citizens to contract marriage, coming from that inequality. The Constitution of the Kingdom of SCS of 1921, and the Constitution of the Kingdom of Yugoslavia of 1931, all citizens were guaranteed equality before the law, along with freedom of conscience and freedom of confession.¹¹³ As we could see, marriage law was not equal for all the citizens, since it was mostly determined by the confession of the future spouses. In cases where both spouses were of the same faith, this was a minor issue, but in cases of mixed marriages it

112 Živojin Perić, *Lično bračno pravo po Srpskom građanskom zakoniku*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd 1934, 40 and 48; Živojin Perić, *O sukobu zakona u međunarodnom privatnom pravu*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926, 71–78, f.n. 84; Živojin Perić, “Locus regit actum u bračnom pravu”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 38, 1–2/1930, 129–139. Other than this, see: Milan Bartoš, “Locus regit actum u bračnom pravu – Je li ovo načelo primljeno ili odbačeno kod nas?”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 6/1932, 431–445.

113 Articles 4 and 12 of the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, i.e. articles 4 and 11 of the Constitution of the Kingdom of Yugoslavia. *Ustavi i vlade Kneževine Srbije, Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije*, Nova knjiga, Beograd 1988.

was a considerable problem. Many regulations did not allow for mixed marriages (in Serbia, for example, between Orthodox believers and non-Christians), and even in those instances when it was allowed, it was unclear which church had the authority to perform such marriages (for example, both the Orthodox and the Catholic Church claimed to have the sole authority for performing marriage rites between Orthodox Christians and Catholics). Because of the mandatory church marriage form, rights of non-believers were also violated, because marriage law forced them to join a religious community since they were otherwise unable to contract a valid marriage.

The citizens who could not contract a valid marriage due to this particular problem often solved it by relocating temporarily to Vojvodina or some of the neighbouring countries where civil marriage was allowed, but even this circumventing solution came with legal insecurity since, as it was already discussed in the passage on conflicting laws, these marriages were often unrecognized in other legal territories.

Another problem that should be pointed out is the emergence of bigamy resulting from contradictory regulations. This situation could develop because certain religious communities or state institutions did not recognize marriages contracted before another religious community or institution. Because they treated married couples as unmarried according to their own laws, they would allow them to contract new marriages according to their regulations, before divorcing the previous one. For example, if a member of the Roman Catholic Church contracted marriage before an Orthodox priest, the marriage was valid according to state law, but unrecognized by the Roman Catholic Church.¹¹⁴ As such a marriage was considered non-existent in the law of the Roman Church, the priests of this Church would perform weddings for such persons according to the laws of their Church, regardless of the fact that the previous marriage was not divorced. Another way to bigamy were the polygamous sharia marriages, that were allowed for Muslim men; the problem appeared when a person who was not of the Muslim faith, and who had already contracted marriage according to non-Muslim regulations, converted into Islam and then entered into another marriage according to the rules of sharia law.¹¹⁵

114 Edo Lovrić, "Izjednačenje bračnih prava u Kraljevini: koreferat", Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana 1927, 78.

115 See: Toma Pavlović, "Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka: referat", *Spomenica VI glavne skupštine Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, Merkantile, Zagreb 1934, 62–64.

The state tried to prevent this from happening, labeling bigamy as a criminal offence by the Penal Code of the Kingdom of Yugoslavia of 1929.¹¹⁶ Until then, only the priest who had performed the second wedding was held responsible, but the spouse who was already married was not punished, nor was the marriage annulled by force of law. The new code stipulated in Art. 290 a punishment for persons who enter a new marriage even though they were already legally married,¹¹⁷ and punishment for the priest was kept in the Article 399. However, we have no data from the court practice to confirm whether or not these rules were indeed applied.

A direct result of bigamy was the confusion related to marital obligations, which certainly couldn't be fulfilled towards both spouses, along with a great deal of legal insecurity and vagueness when it came to inheriting the bigamist.

The third problem appeared in the form of foiling the law by converting into another faith. This phenomenon was a type of abuse of the right to the freedom of confession in order to avoid the application of law, and it was mostly used to obtain a divorce that could not be obtained legally otherwise. The most common form this misuse happened with Christians who were in a valid church marriage converted to Islam. According to the Serbian Civil Code, this conversion would be grounds for annulment of the marriage, that could be demanded by the converts themselves. The misuse of conversion was present in other legal territories as well, since the material stipulations of the sharia law, as it was already mentioned, allowed the man to dissolve a marriage with a one-sided declaration of will, and forbade the woman to marry a man of a different faith – in the case where a husband of a woman who had converted to Islam refused to convert himself, the sharia court would divorce such a marriage.¹¹⁸ Apart from converting to Islam, it was also common for Roman Catholics to convert to the Orthodox or Protestant faith, which, albeit under some taxing conditions, allowed them to divorce and (more importantly) contract another marriage.¹¹⁹

116 Josip Vesel, Vladimir Timoškini (ed.), *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije i 343 rešenja svih apelacionih sudova i svih odeljenja Kasacionog suda god. 1930–1935*, Bosphanska pošta "Josip Bretler", Sarajevo 1935.

117 Some interpreted this regulation as a prohibition of polygamy for Muslims. See: D. Stanković, "Da li propis § 290. Kriv. zak. ukida bigamiju i poligamiju naših građana muslimanske veroispovesti?", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 41, 4/1932, 324–326.

118 Hafiz Abdulah Bušatlić, "Nešto o nadležnosti za sklapanje brakova pomuslimanjenih lica", *Mjesečnik*, 1/1923, 22–26; T. Pavlović, 78.

119 Ž. Perić, *Lično bračno pravo*, 69–74. See also: M. M. Vlajić, "Promena vere bez ubedenja", *Ženski pokret*, 11/1932, 154–157.

The possibility of these misuses added another layer of legal insecurity. On top of everything, the practice of misusing the right to conversion aggravated the relationship between the religious communities that was already tense to begin with. It should be noted that even though these situations don't appear to be that big of a problem from the modern day perspective, when divorce is a common and acceptable practice – at the beginning of the past century, the situation was quite different. The regime of separate property meant that after a divorce there was no division of joint property; instead, each spouse held on to their own separate property, and the right to inherit and the rights and obligation of the spouses were only binding during the period in which the marital union existed. With this in mind, it is clear how these misuses could considerably damage the other spouse.

The fourth problem was acting *contra legem* in the matters of marriage law, especially when it came to religious courts. This concerned cases in which marriage was contracted even though it failed to comply with the requirements of substantive law, and also divorces and disputes related to the consequences of marriage. Priests and religious officials, by the very nature of their position, shared stronger bonds with their religious communities than with the state, and they were rarely familiar with the law, so they put the interests of the religious community above the legal norms.¹²⁰ A particularly vivid example for this occurrence were the church marriages in the territory of Vojvodina, where by law civil marriage was the norm. Regardless of the law in force, many citizens, especially those coming from the territory of pre-war Kingdom of Serbia, chose to contract marriage solely before a priest. The Orthodox church attempted to solve this problem by sending letters to the representatives of the Ministry, but its propositions for changing the law in force were not adopted.¹²¹ Nevertheless, the number of marriages contracted before a priest alone was on the rise, and the courts regarded those marriages as non-existent and denied them any legal effect. This problem grew to drastic proportions in time, so the By-law on Convalidation of marriages in Vojvodina was adopted in 1928 to mitigate the consequences of this practice.¹²²

120 Bertold Ajzner, "Izjednačenje bračnih prava u Kraljevini: koreferat", Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana 1927, 60.

121 See: Dalibor Đukić, "Ustrojstvo Srpske pravoslavne crkve i bračno pravo u Kraljevini SHS – Jugoslaviji", Dejan Mitrović (ed.), *Pravo u funkciji razvoja društva: zbornik radova*, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Kosovska Mitrovica 2019, 258–260.

122 However, this by-law also failed to provide an adequate solution to the existing problems. See: Milan Špehar, "Uredba o konvalidaciji brakova u Vojvodini", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1/1929, 46–52.

As we can see from all of this, marriage law was outdated and incoherent and as such was not adequate for a multinational and multiconfessional state that Yugoslavia was. The outdated norms related to contracting marriage and divorce were often inadequate in the legislation of other states of that time as well (there was a big shift happening in the private lives of people everywhere in the world, so the inadequacy of the old norms was a logical consequence), but their inadequacy and lack of function were still more prominent in the first Yugoslavian state. The reason behind this lays in the fact that the marriage regulations were very old, but also in the pronounced conflict between the religious communities, who all had high ambitions in the clerical domain and used their influence on marriage law to achieve them. The biggest conflict was certainly that between the Orthodox and Roman Catholic Church, which started with the adoption of the Code of Canon Law in 1917. The Orthodox Church responded to the clerical rules of the Code by adopting similarly limiting norms in their Marriage Regulations of 1933. A similar thing happened with the tightening of the rules of the Muslim community, whose Judgment of the Wider Council of the Reis-ul-Ulema of 21 December 1938 removed even that small number of possibilities for mixed marriages previously allowed by the sharia law (marriages between a Muslim man and a Jewish or Christian woman).¹²³ This state of affairs was highly detrimental to the new state, and shortly after the unification the professionals from the field of law stepped forward to discuss the directions of the future reform from a scientific and political point of view.

The extensive problems and the inadequacy of the existing legislation led to a fairly wide consensus on the need for an all-encompassing reform of marriage law, but there arose the question of which model the reform was to abide by. Depending on the form of contracting marriage, there were three possible models: the system of a mandatory church marriage with the exception of a civil marriage from necessity, the system of a facultative civil or church marriage, and the system of a mandatory civil marriage. According to the first model, the church form of marriage would be mandatory, and the contracting of a civil marriage would only be allowed in those cases where contracting a church marriage would be impossible due to impediments stemming from canon law unrecognized by the state law, or when neither of the spouses belonged to a recognized religion. According to the second model, a civil marriage would be allowed for all the citizens who did not wish to contract marriage in a church, but the state would acknowledge the civil effects of a religious marriage – the adoption of this model would effectively make the civil and religious marriage

---

123 F. Karčić, 137.

equal. The last, third model saw the civil marriage as the only and mandatory form of contracting marriage. In the case this model was adopted, church marriages would not be prohibited, but they would produce no civil legal effects. So, the spouses had the option of contracting a church marriage after having contracted it civilly, but churches would be prohibited from performing church marriages if a civil marriage had not been contracted previously.

Contrary to the discussion concerning the form of contracting marriage – where the disunity ran deep and there was a lot of debate on which model to choose – when it came to the other important constituents of the new marriage law, agreement was more or less easily achieved. Thus, stemming from the equality of all citizens, as stipulated by the Constitution, there was a push for the state to regulate the rules of material marriage law (related both to contracting marriage and divorce) regardless of the form that is eventually adopted. Likewise, many agreed that the jurisdiction over marriage related disputes should belong to the regular state courts, thereby solving the problem of unreliable religious courts and their practice *contra legem*. Finally, the professionals in law agreed that civil registries should be kept by the organs of the state.¹²⁴

Debates on these issues carried on incessantly in the academic circles, and even a wider circle of professionals took part in them. This subject was discussed twice in the congresses of lawyers, in the Second and the Sixth congress, which apart from the discussions also adopted resolutions that reflected the attitudes of the professionals in law and proposed organizational solutions to the state organs. A number of lawyers close to the church circles advocated for the adoption of the Austrian model for the civil marriage from necessity. This point of view was mostly explained by the importance that religion held for the state, and the religious feelings of the citizens for whom civil marriage was foreign and strange.¹²⁵ On the other hand, most lawyers, especially the younger ones, were of the opin-

124 The Sixth Congress of lawyers in the third part of its resolution pointed out that “state authorities should be in charge of keeping the civil registries, and marital disputes should be solved solely by the state courts”. For the full text of the resolutions from the Congress of lawyers see f.n. 132

125 One of the arguments was that it would be wrong to go from one extreme to another, and that the church form of marriage was suited to the religious ideas of a wide array of people, leaving the civil marriage only as an option out of necessity. See: E. Lovrić, “Izjednačenje bračnih prava”, 77. Another interesting argument is one coming from the church circles, that marriage by its nature is both a matter pertaining to the church and to the state, so that it should not be appropriated by one side alone. By that logic, a mandatory church marriage was a necessity built into the nature of marriage, and if a mandatory civil marriage was to be introduced – then a mandatory church wedding should follow it. Jovan Jeremić, *Za obaveznost crkvenog braka*, special print-out from “*Pravosuđe*” for the first half of 1940, Napredak, Beograd 1940.

ion that the model of mandatory civil marriage should be adopted. They pointed out that this solution would considerably improve legal security and solve most of the problems related to this issue.¹²⁶ They underlined that it was not likely that the state could impose their marriage law onto the churches and coerce the priests and religious officials to apply it properly, and that the option of facultative marriage pleased neither the supporters of civil marriage, nor the supporters of religious marriage.¹²⁷ The third option, championed by a small number of distinguished lawyers, advocated for a compromise – a facultative choice between the civil and the religious marriage, in which case the state would recognize both with equal legal effects. To support this solution, they claimed that it would solve almost all of the problems related to this issue, while still maintaining some advantages of the church marriage, such as economicalness,¹²⁸ and respecting the religious feelings of the citizens. There were two rather different modalities of facultative choice between the two forms of marriage that were being proposed: the first modality, represented by Dragoljub Arandžević, Bertold Ajzner and Stanko Lapajne, would stipulate for each marriage (including the one contracted in the form of a religious rite) to be regulated by the unified state law,¹²⁹ and the second modality, represented by Sergej Troicki, saw the church marriage not just as a form of contracting marriage; instead, it would stipulate for the church, i.e. its organs and ecclesiastical courts, to be in charge of the entire regulation and actions related to church marriage, apart from the part of marriage law concerning property.¹³⁰

126 See: T. Pavlović, 65–67; M. Belić, “Odnos državnog i crkvenog zakonodavstva”; Aleksandar Andrijević, *Naš brak i reforma njegova*, Stamparija Pavla Fer. Ilajca, Veliki Bečkerek 1919.

127 It’s interesting that civil marriage was also proposed by Abdulah Bušatlić as a way to solve the problem of conversion to Islam to reap the benefits of the sharia law. H. A. Bušatlić, “Nešto o nadležnosti”, 26.

128 Church marriage was a lot more economical because the churches and religious communities had a wide organizational network that was present in almost every village of the mostly rural state. On the other hand, the state administration of the time was far less spread out than today, existing only in the cities and in larger settlements. Apart from the financial expense of going to the city for a civil wedding, this also represented a departure of marriage from the everyday life of the people, something that the proponents of this solution also pointed out.

129 See: B. Ajzner, “Izjednačenje bračnih prava u Kraljevini”, 84–90.

130 For a more detailed review of the attitudes of renowned lawyers on the regulation of future marriage law, see: Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o predosnovi Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Pravničko društvo, Zagreb 1937, 121–122, f.n. 1. See: Sergej Troicki, “Obavezni ili fakultativni građanski brak”, special print-out from *Letopis Matice srpske*, vol. 307, b. I–II, 85–93; S. Troicki, “Predosnova građanskog zakonika”; S. Troicki, *Hrišćanska filozofija braka* 204–216.

The lawyer congresses, of which we can say that they represented the views of the professionals in the field of law, adopted resolutions which proposed the introduction of unified marriage law and mandatory civil law for all citizens, and entrusting the state organs with all the court and administrative authorities related to marriage.¹³¹

This discussion posed the question of the church's role in society and its position in the state-church law. Nobody questioned or condemned the moral authority of the churches, since almost all citizens of Yugoslavia declared themselves as members of various religious communities,¹³² but the issue of legitimacy of the monopoly they had over marriage law was openly discussed. The current which proposed mandatory church marriage (with the possibility of civil marriage out of necessity) emphasised that the majority of the population was religious and that the church marriage was a widespread tradition. On the other hand, the proponents of mandatory civil marriage pointed out that civil marriage did not oppose Christian teachings and cited the history of marriage law for proof that the state was originally in charge of contracting marriage, and that it wasn't until later that the church took over that role. Besides this, they pointed out that a church marriage could be contracted facultatively after the civil one has taken place. The Orthodox and Roman Catholic Church, however, had no desire to renounce their authorities. To them, marriage was not a legal affair, nor a contract, but solely a sacrament which, by its very

131 The resolution of the Second congress of lawyers read: The congress of lawyers is of the opinion:

I. Legal security in the entire land demands that even before the unification of civil law a unique civil marriage act be adopted, that should stipulate the requirements for the validity of marriage and grounds for divorce, for all citizens alike regardless of their faith.

II. The civil marriage act must: a) adopt the civil form of contracting marriage; b) determine that marital disputes be judged solely by civil courts. Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana, 1927, 90.

The resolution of the Sixth congress of lawyers read:

1) that the substantive personal law and matrimonial property law be urgently regulated by state law equal for all citizens;

2) that a mandatory civil marriage is introduced;

3) that the civil registries be kept by the state authorities, and marital disputes solved exclusively by the regular state courts. *Dodatak spomenici VI. Glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, Merkantile, Zagreb 1935, 28–29.

132 In the entire country, in the census of 1921, only 1.381 citizens declared themselves as not belonging to a confession, which made about 0,011% of the population.

<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf> Accessed on 25 June 2022

nature, was under their authority. Such a notion of marriage generated a view by which the church should have sole authority over marriage law, and, moreover, that civil marriage is not in essence a marriage at all, and that as such it should not be recognized. These two churches, therefore, treated civil marriage as a concubinate and condemned it, and persons who lived together in a civil marriage suffered considerable church sanctions.¹³³ Apart from theological reasons, the churches were also reluctant to give up their jurisdiction over marriage law because of their efforts to gain as much foothold possible in state politics, something they competed in. An exception to this general tendency were the Protestant churches, since they did not consider marriage a sacrament but a purely secular transaction, leaving the regulation of marriage law to the state and only interfering if they had to.

The exception represented by the application of sharia law in marital affairs of the Muslims had a significant role in the relationship of the state towards the other religious communities. On the one hand, the other religious communities demanded the same treatment for their own marriage laws,¹³⁴ and on the other, the proponents of the mandatory civil marriage had a hard time justifying the abolition of all the other religious laws save for the sharia law.¹³⁵ Another inconvenience was that the sharia law in the Kingdom was not codified, subjecting to debate the application of certain stipulations which clashed with other marriage laws. Some of the debatable institutes, such as the divorce of previous marriages and the contracting of polygamous marriages by converts to Islam, were not allowed by some of the sharia courts, unlike the more conservative ones who adhered more strictly to sharia regulations. Three solutions were proposed for the future standing of sharia law: abolishing sharia law and introduc-

133 Persons such as these were not allowed to partake in holy sacraments, they were not entitled to a funeral church rite, they couldn't receive absolution for their sins, nor have any other holy rite performed for them. These persons had no right to participate in the administrative tasks of parish municipalities, and children born from these marriages could not become priests. T. Pavlović, 57.

134 S. Troicki referred to this right of the Muslim minority when pointing out that it was not logical, and that the parties who signed the Treaty of Saint-Germain certainly had no intention of denying the majority what was guaranteed to a minority (religious form of marriage). S. Troicki, *Hrišćanska filozofija braka*, 208–209.

135 As a solution to this problem Ivo Milić suggested that Muslims should also be obliged to contract a civil marriage, after which they could contract a religious marriage according to sharia law if they wished. Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana, 1927, 84. This attitude was problematic from the perspective of sharia law. It was justified for Christian church marriages that were sacraments by nature and could be contracted after a civil marriage had taken place, but a sharia marriage was a purely secular affair and as such could not coexist with a mandatory civil marriage.

ing a unified legislation for all citizens,¹³⁶ reforming sharia laws the way other Muslim countries did, and conserving the current state of affairs. The compromising solution, which required a reform and updating of the regulations, was supported by the fact that traditional Muslim countries, Turkey and Egypt, had just reformed their own marriage laws,¹³⁷ framing the reform as a Muslim cause, and not something imposed by the Western culture.¹³⁸ Another possibility for reform was the option to alternate between the state law and the sharia law the way it was done in France (Algiers), allowing those Muslims who did not want to contract marriage according to sharia law to do so according to civil regulations.¹³⁹ Although there were many reasons for embracing reform, if only a very moderate one, the Muslim community held fast to their conservative views, refusing to accept even the slightest change.

Even though there was no consensus on concrete solutions for these troublesome issues, all the participants in the debate recognized the problem with the current state of affairs of the legislation, and agreed that it should be reformed as soon as possible. In the resolution adopted at the Second congress of lawyers it was underlined that legal security requires that even before the unification of civil law, a unique marriage law for the entire country is adopted, regulating the matter of marriage law equally for everyone, regardless of their faith.¹⁴⁰ These strivings did not remain only in the realm of suggestions: in 1920, the head of the Catholic department within the Ministry of Religion, Mihajlo Lanović, made a Draft bill on the interreligious relations in the Kingdom of SCS, which, among other things, offered a detailed regulation of interreligious marriage law. A number of improvements were proposed for this draft (moderating its conservative nature to some point), but even with the subsequent changes,

136 This attitude was particularly evident in the Second and Sixth congress of lawyers, where it was pointed out in several reports that the exclusive application of sharia law was not in line with the spirit of civil law and equality of citizens before the law. The congress rejected the resolution which stipulated that the marriage law of Muslims should not be interfered with, and the resolutions that did get adopted demanded rules that would apply for all citizens equally.

137 These acts effectively reformed sharia law: by setting an age requirement, by determining a mandatory form of contracting marriage (before a sharia court), by narrowing down the husbands' rights and broadening the wives' rights concerning grounds for divorce, and by limiting polygamy. See: Bertold Eisner, "Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik", *Pravosuđe*, special print-out from vol. 6 for July 1936.

138 Even the Supreme sharia court for Bosnia and Herzegovina suggested in 1918 a reform according to the Turkish model. B. Ajzner, "Izjednačenje bračnih prava", 65–66.

139 This reform fit into the proposition of a system with facultative civil marriage, as advocated by Sergej Troicki, but it was never given any serious consideration.

140 M. Dolenc, R. Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika*, 90.

this draft never made the legislative procedure, leaving this area completely unregulated by individual laws.¹⁴¹

Finally, there was a rather interesting idea for solving the problem of marriage law in the Kingdom, and it is worth mentioning here. Since everything was indicating that there will be no reform any time soon, Dragutin Tomac pointed out that marriage law was reformed by the Constitution of the Kingdom of SCS, more specifically its Article 28, stating: “Marriage is under the protection of the state.” According to his interpretation, this Article of the Constitution derogates the entire religious legislation and introduces civil marriage into the legal system of the Kingdom.¹⁴² This interpretation, of course, was neither right,¹⁴³ nor enforceable, but it illustrates how some writers tried to solve the chaotic situation.

6. REFORMS PROPOSED IN THE DRAFT CIVIL CODE FOR THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA OF 1934 AND THE DEBATE ON CONSENSUAL DIVORCE

The debate on the reform of marriage law was very intense, with a lot of conflicting opinions, and one of the rare things that everyone seemed to agree on was the need to implement the reform as soon as possible. Due to all of this, the goal was to adopt special marriage regulations, or at least an interconfessional law for matters related to religious marriage specifically, or to adopt special regulations related to marriage within the general interconfessional law. The government of Yugoslavia, on the other hand, didn't feel the urgency to adopt at least some form of new regulations, it didn't even see the reform of marriage law as a separate issue, leaving it instead as a part of the future all-encompassing reform of civil law and the adoption of a new civil code for the entire country. The committee for the drafting of a new civil code was formed not long after the unification, but its work was slow and laborious, and the first draft of the new civil code wasn't published until 1934, under the name Draft Civil Code for the Kingdom of Yugoslavia.¹⁴⁴

---

141 Ivan Z. Galić, “Interkonfesijsko bračno pravo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Mjesečnik*, 6–7/1921, 268–277.

142 Dragutin Tomac, *Ustav i bračno pravo*, published by the author, Zagreb 1925.

143 The meaning of article 28 of the Constitution of the Kingdom SCS was a matter of some debate. The interpretation of the text, especially if we consider the minutes from the sessions of the assembly, brings forth as the most likely meaning of this (rather vague) article the idea that marriage is not just a plain civil contract, but a special type of contract for which the state sets special rules, leaving less space for the individual will of the contracting parties.

144 See: Zoran Mirković, “Kodifikovanje građanskog zakonika nove države i njegovo mesto u istoriji evropskih kodifikacija”, Boris Begović, Zoran Mirković (ed.), *Sto*

The draft of the code was modelled after the adapted ACC, which was justified by the fact that ACC was applied in much of the pre-war territory of the state, as well as the fact that the SCC was for the better part a reception of the ACC. Apart from the ACC, which served as the basis, other contemporary legislations influenced the Draft, particularly the Czechoslovakian, i.e. the Czechoslovak Marriage Act of 1919 and the Czechoslovak Civil Code Draft of 1931. Other than the Czechoslovakian legislation, the Draft was also influenced by the Swiss Civil Code, and, to a lesser degree, the German Civil Code. The Draft also took the state regulation of marriage from its Austrian role model – marriage was seen as a contract with a secular goal, and the rules concerning marriage were determined by state law.

The decision to take the adapted ACC as the basis of the new code, and, later on, not to stray too far from the transplanted model, generated quite a bit of resistance from the professionals in the field. The most unfavourable remarks concerned the poor systematisation of the ACC and its obsolescence, and the critics proposed taking another, more modern code to serve as the basis (most often the Swiss or the French). Some also proposed the General Property Code by Bogišić as an alternative, although its inadequacy – both due to its incompleteness, and the fact that it was made for an economically underdeveloped environment – was quite obvious. Those who supported the transplant of the ACC didn't refute the claims that this model had some serious flaws; they did, however, point out that the ACC was applied in various forms in the better part of the country (pointing out as well that the SCC was mostly a reception of the ACC), and that it was something that both the people and the legal science were familiar with due to its long-standing application. Another argument for taking from the ACC was the urgent need for a unified code. Emphasising that it takes a long time to create a completely new, unique code, they saw the transplanting of the ACC as a temporary solution that would be in force until a new code was created. The same logic guided the decision to make the departures from the ACC mostly towards Czechoslovakian law, which was also reformed Austrian law.¹⁴⁵

---

godina od ujedinjenja – formiranje države i prava, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2020, 267–300; Vesna Radovčić, “Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi* 7, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povjest, Zagreb 1975, 249–307.

- 145 For more details on the debate, see: “Šta govori u korist predosnove novog Građanskog zakonika, a šta protiv: Mišljenja g. g. dr. Dragoljuba Arandelovića i dr. Mihaila Konstantinovića”, *Politika*, no. 10009, from 1 April 1936, p. 8; B. Eisner, M. Pliverić, 3–8; Živojin Perić, *Obrazloženje §§ 1–319 Predosnove građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Ministarstvo pravde, Beograd 1939, 2–3; Mihailo Konstantinović, “Jugoslovenski građanski zakonik: Austrijski ili Crnogorski za-

The Draft never entered into parliamentary procedure, mostly because of the unfavourable climate of the inter-war parliamentary life, which made adopting new regulations quite difficult – but the text itself and the proposed solutions brought about a new wave of debate, the most important parts of which we will summarise here.¹⁴⁶

Marriage was defined as a special contract,¹⁴⁷ casting away the religious notion of marriage as a holy sacrament; however, mandatory church marriage was kept as the proper form of contracting marriage,¹⁴⁸ while the civil marriage was introduced only as a necessity, i.e. in those situations in which the future spouses were not believers, or if the priest, for reasons rooted in canon law and not recognized by civil law, refused to perform a church wedding.¹⁴⁹

Substantive marriage law was regulated by civil law¹⁵⁰ and therefore equal for all citizens regardless of their confession (except for the application of sharia law in marriage matters of the Muslims). The consequence of this would be the repealing of all the prohibitions for interreligious marriages, of marital impediments related to ordination or monastic vows and of all the specific rules for individual confessions (present in the ACC), and the jurisdiction over all marital disputes would go to the state courts.¹⁵¹

---

konik?”, *Pravni zbornik*, 2–3/1933, reprinted in *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3–4/1982: 384–396.

146 The fact that the new code never got adopted is probably the result of a lack of authority that would support the proposition in legislative procedure. Alan Watson pointed out that authority plays an important role in legal transplanting, and in codification as well. From Moses, through Hammurabi and Justinian, and all the way to Napoleon, great undertakings in codification were all, as a rule, tied to the authority of powerful rulers. With the assassination of King Aleksandar Karađorđević, that kind of authority ceased to exist in Yugoslavia. See: Alan Watson, *Pravni transplanti*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010, 97–105; 137–144.

147 Art. 103. of the Draft. *Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1934. Interestingly, the definition of marriage as proposed in the Draft was criticised as being a non-critical transplant of the solution in the ACC (this came in particular from the legal quarters, because the definition was formulated according to the Catholic views on marriage), and it was particularly pointed out that it was not true that the essence of marriage was procreation. In that sense the Draft was behind other contemporary legislations, which did not define marriage, leaving that task instead to the legal sciences.

148 Art. 129. of the Draft

149 Art. 130. of the Draft

150 B. Eisner, M. Pliverić, 119–121.

151 Disputes that were to be solved according to sharia law would be under the jurisdiction of special sharia courts, but those courts would also belong to the system of state courts, the only difference being their application of religious law.

The suggested solutions were fairly conservative, leaving the proponents of mandatory civil marriage unsatisfied, since the form of contracting marriage was still religious¹⁵² – but also the proponents of religious marriage, because the mandatory form of contracting marriage was indeed still religious, but the essence of marriage lost its religious character and became a purely state issue.¹⁵³ Finally, this solution was not optimal even for the proponents of facultative choice of marriage form, because it adopted the religious form of contracting marriage as mandatory without any particular justification.

Unlike for the form of contracting marriage, in which the Draft had remained conservative and did not stray from its model, the ACC, a considerably different solution was taken for the regulation of divorce, where under the influence of Czechoslovakian legislation a more modern, liberal approach was adopted. Norms on divorce were also equal for all the confessions, including the Roman Catholics. Article 165 of the Draft stipulated in great detail the grounds for divorce, those being: adultery; crime committed out of base or dishonourable motives, betraying a deviant character; malicious abandonment; plotting to murder or gravely endanger the life or health of the spouse; severe abuse; mental illness; disordered lifestyle; and mutual divorce due to overwhelming hatred. Grounds for divorce were set a lot wider compared to the previous regulation (although there were suggestions to introduce some other grounds for divorce by people close to the church),¹⁵⁴ but the point that caused the greatest debates and provoked the most attacks from the conservative side was the solution regarding mutual divorce due to overwhelming hatred.¹⁵⁵ The critics of this solution pointed out that this practically introduced consensual divorce – because if the spouses wished to divorce, they could always declare to feel overwhelming hatred for one another.¹⁵⁶

152 T. Pavlović, 69–70.

153 S. Troicki, “Predosnova građanskog zakonika”, 527.

154 B. Eisner, M. Pliverić, 159–161; S. Troicki, “Predosnova građanskog zakonika”, 539–541.

155 This solution was present in the ACC as well (Art. 115), entering it under the influence of the school of natural law, without any religious grounds. Still, in the territory where the ACC applied, the use of this rule was limited by the fact that it only applied to non-Catholics, and only if their religious laws allowed it (which they didn’t, as a rule).

156 However, those same critics state that spouses who wish to get a divorce can do so even with the current regulations – by consenting to organize a fraud, but they really paid no heed to this possibility. Dragoljub Arandelović, “Brakorazvodni uzroci: po Građanskom zakoniku Srbije, Bračnim pravilima Srpske Pravoslavne Crkve i Predosnovi građanskog zakonika”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 51, 2/1937, 110–128. Interestingly enough, this provision was also criticised by the proponents of the mandatory civil marriage. See: T. Pavlović, 68–70.

The institute of guilt for divorce (and also guilt for the separation from bed and board) was kept in the Draft in Articles 169 and 742, but its importance was more or less reduced¹⁵⁷ – guilt was important in the process of choosing the surname that the wife will bear after the divorce, and on the occasion of inheritance of the separated spouses.¹⁵⁸ This was a significant improvement, since guilt for divorce was very vague and often difficult to confirm in practice.¹⁵⁹

Other than divorce, the Draft also takes from Austrian legislation the institute of separation from bed and board, which may be mutual or can be ordered during the divorce proceedings if the court decides that the marriage should not be divorced straight away, leaving a time period in which reconciliation could happen instead. Separation could be ordered for the same reasons stipulated for divorce, but also for other reasons due to which marital relations reached such a point that it would not be justified to ask the spouse (plaintiff) to continue with cohabitation. This institute was criticised as being groundless in a law code which stipulates divorce under equal conditions for all citizens, and for losing its function of being a substitute for divorce in Roman Catholic countries. The new function of this institute was probably an extended attempt to guide the spouses towards reconciliation and renewal of joint life. The time period for separation was set to a maximum of two years if the court ordered it instead of a divorce, according to the Article 165 of the Draft; after the two-year period had passed, and the cohabitation had not been resumed, each spouse could ask for a definite divorce.¹⁶⁰

157 In the ACC, guilt for divorce warranted a more serious punishment – prohibition to contract a new marriage (Art. 119). A similar provision is found in the Marriage rules of the SOC, Art. 113, paragraph 2, prohibiting a person through whose fault two of their previous marriages had been divorced from marrying again.

158 Article 742 of the Draft stipulates that the surviving spouse loses the right to inherit along with the right to previous legacies if they were separated from bed and board through their own fault.

159 For a more detailed illustration of this problem, see: Jovo Davidović, “Jednostrano raskidanje bračne zajednice bez opravdanog razloga jeste navođenje na preljubu ostavljenog ili odstranjenog bračnog druga” (with commentary by S. Troicki), *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 58, 1–2/1940, 112–116.

160 Transplanting the institute of separation of bed and board may seem like inertia at first sight – a non-critical adoption of a completely superfluous stipulation, since divorce was already allowed, but this was not the case here. In this case we have a legal transplant of an adopted institute that begins to function in a completely new way. Instead of the earlier function of providing an alternative to divorce for Roman Catholics, it gained a new function – making divorce more challenging and pointing all citizens towards the renewal of married life, regardless of their confession (not counting, of course, the citizens of Muslim faith, for whom a different set of religious rules applied). The theoretical base of transformation in legal transplants was first set by Alan Watson within his theory of legal transplants – this is what happens when

7. CONCLUDING OBSERVATIONS

The legal regulations that regulated marriage law in the Kingdom of SCS and the Kingdom of Yugoslavia were outdated and inadequate for the social circumstances of the time. With the exception of Vojvodina, marriage law was unreformed and under a great deal of influence of religious law, which worked against reforms. Legal particularism of state law was further complicated by the particularism of religious law. This brought about very complicated cases of conflicting laws that could not be solved due to a lack of rules, and the regulations themselves were so contradictory that it was practically impossible to create adequate rules that would solve internal conflicts of law. All of this was exacerbated by the *contra legem* actions and different practices of religious courts in matters related to marriage.

A reform of the current state of affairs was essential, and the main question was how to remove the shackles of the detrimental religious influence from marriage regulations, making them adequate for life in a multiconfessional state. Religious communities tried to hold on to their social influence through marriage law, and the feuds that existed between the different religious communities unfolded in part through these regulations. One way to make things bearable was to reduce the detrimental and socially unacceptable influence of religious law to a degree that would allow proper functioning of legal traffic. The main issue of marriage law reform was determining the extent to which the influence of churches and religious communities should be reduced. The model of state regulation and mandatory civil marriage offered a uniform regulation and legal security, but religious marriage was in accord with the religious sentiment of the people, more solemn, more economical, and it didn't provoke resistance from the religious communities. It was clear that some of the rules pertaining to religious marriage laws had to change, but it remained to be seen to what extent those rules would be changed. Matters were further complicated due to the fact that the churches and religious communities did not want to reform their marriage laws,¹⁶¹ nor accept state reforms, while the educated lawyers mostly advocated for the complete exclusion of churches and religious communities from marriage law.

---

the legal norm in the receiving system acts in a fundamentally different way than it did in its system of origin. See: A. Watson, 171.

161 In a survey of religions that was organized in 1921, almost every religious community voted for having complete authority over matters of marriage law, showing no intention whatsoever to reform it in any serious way. (In this survey, only the Serbian Orthodox Church refrained from expressing this attitude, probably because they followed the questions of the survey more closely; however, it was something they discussed openly enough in other places.) Rado Kušej, *Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci*, published by the author, Ljubljana 1922.

This situation led to a fiery confrontation that could not end in a constructive manner. A moderate, compromising solution represented by the facultative choice between the civil and the church marriage was repudiated both by the professionals from the field of law – because it was “a solution that nobody was completely satisfied with” – and the religious communities, who disagreed with and deprecated civil marriage on principle. The compromising solution, therefore, was only supported by a small number of renowned lawyers.

With its reforms, the Draft Civil Code combined the conservative preservation of form and the newer, more liberal set of rules. The mandatory form of religious marriage was kept, and civil marriage was introduced only for those cases in which contracting a religious marriage was not possible – which wasn't an optimal solution, but was done as a compromise with the conservative current – while the marriage rules in themselves were completely regulated by state law, and the authority over marriage disputes went to the state courts. This definition of marriage as religious by form and civil in essence met with great resistance from the church circles, who were of the opinion that a religious marriage should be regulated with religious rules; this attitude, however, had no theological legitimacy, since entering into marriage was indeed a sacrament according to Christian teachings – but the regulation of marriage rules was not. On the other hand, the norms of marriage law were quite liberal for that day and age, especially the one regarding divorce by mutual consent. Reforms proposed by the Draft had significantly reduces the possibilities for the arisal of litigious situations that we discussed in the previous chapters, and that presented a threat to legal security.

However, even this moderate and compromising reform failed. The reasons for this should be sought in the harsh and dismissive battle between the proponents of the mandatory civil marriage and the mandatory church marriage, but even more so in the political life and the crisis of legislation in Yugoslavia. The fact that for twenty three years of its existence Yugoslavia had not reformed such an important issue as marriage law speaks of the magnitude of the legislative crisis and the consequences it had upon society.

BIBLIOGRAPHY

PRIMARY SOURCES:

Austrijski građanski zakonik, prev. Dragoljub Arandelović, Geca Kon, Beograd, 1922.

Bračna pravila Srpske pravoslavne crkve, Sveti arhijerejski sinod / Srpska manastirska štamparija, Beograd – Sremski karlovci 1933.

- Građanski zakonik za Kraljevinu Srbiju, *Zbornik građanskih zakonika stare Jugoslavije*, Grafički zavod – Titograd, Titograd 1960, 153–268.
- Dodatak spomenici VI. glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, Merkantile, Zagreb 1935.
- Zakon o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama, Geca Kon, Beograd 1929.
- Josip Vesel, Vladimir Timoškini (ed.), *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije i 343 rešenja svih apelacionih sudova i svih odeljenja Kasacionog suda god. 1930–1935*, Bosanska pošta “Josip Bretler”, Sarajevo 1935.
- Politika*, br. 10009, od 1.4.1936.
- Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1934.
- Ustavi i vlade Kneževine Srbije, Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije*, Nova knjiga, Beograd 1988.

SECONDARY SOURCES:

- Giga Avakumović, *Povodom jedne osude katoličkog ženidbenog suda u Đakovu*, Srpska manastirska štamparija, Sremski Karlovci 1914.
- Sima Avramović, “Mixture of legal identities: case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code”, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 4/2018, 13–37.
- Sima Avramović, “Srpski građanski zakonik (1844) i pravni transplantati – kopija austrijskog uzora ili više od toga?”, M. Polojac, Z. Mirković, M. Đurđević (ed.), *Srpski građanski zakonik – 170 godina kasnije*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2014., 13–46.
- Bertold Ajzner, “Izjednačenje bračnih prava u Kraljevini: koreferat”, Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana 1927, 55–66.
- Bertold Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokalno) i međuvjersko bračno pravo Kraljevine Jugoslavije*, Tipografija, Zagreb 1935.
- Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o predosnovi Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Pravničko društvo, Zagreb 1937.
- Bertold Eisner, “Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik”, *Pravosuđe*, special print-out from vol. 6 for July 1936
- Aleksandar Andrijević, *Naš brak i reforma njegova*, Štamparija Pavla Fer. Ilajca, Veliki Bečkerek 1919.
- Dragoljub Arandelović, “Brakorazvodni uzroci: po Građanskom zakoniku Srbije, Bračnim pravilima Srpske Pravoslavne Crkve i Predosnovi građanskog zakona”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 51, 2/1937, 110–128.
- Milan Bartoš, “Locus regit actum u bračnom pravu – Je li ovo načelo primljeno ili odbačeno kod nas?”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 6/1932, 431–445.

- Milan Bartoš, “Mala napomena na primedbu g. Ljub. Radovanovića”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 5/1932, 370–375.
- Milan Bartoš, “Tolerancija u bračnim odnosima”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 4/1932, 280–283.
- Mehmed Begović, “Forma islamskog braka”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 47, 1/1935, 50–57.
- Matija Belić, “Bračno pravo i konkordati”, *Mjesečnik*, 11–12/1934, 532–543.
- Matija Belić, “Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka – referat”, *Spomenica VI glavne skupštine Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, *Merkantile*, Zagreb 1934, 7–22.
- Velimir Blažević, *Mješovite ženidbe u pravu Katoličke Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975.
- Hafiz Abdulah Bušatlić, “Nešto o nadležnosti za sklapanje brakova pomuslimanjenih lica”, *Mjesečnik*, 1/1923, 22–26.
- Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*, published by the author, Sarajevo 1926.
- M. M. Vlajić, “Promena vere bez ubedenja”, *Ženski pokret*, 11/1932, 154–157.
- Alan Votson, *Pravni transplantati*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010.
- Ivan Z. Galić, “Interkonfesijsko bračno pravo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Mjesečnik*, 6–7/1921, 268–277.
- Jovo Davidović, “Jednostrano raskidanje bračne zajednice bez opravdanog razloga jeste navođenje na preljubu ostavljenog ili odstranjenog bračnog druga” (with commentary by S. Troicki), *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 58, 1–2/1940, 112–116.
- Samuilo Demajo, “Uništaj i razvod braka po jevrejskom bračnom pravu”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 36, 1–2/1929, 58–74.
- Gordana Drakić, “Formiranje pravnog sistema u međuratnoj jugoslovenskoj državi”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, vol. XLII, 1–2/2008, 645–655.
- Dalibor Đukić, *Interkonfesionalno zakonodavstvo u Jugoslaviji i Srbiji 1919–2006*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2022.
- Dalibor Đukić, “Ustrojstvo Srpske pravoslavne crkve i bračno pravo u Kraljevini SHS – Jugoslaviji”, Dejan Mirović (ed.), *Pravo u funkciji razvoja društva: zbornik radova*, Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Kosovska Mitrovica 2019, 258–260.
- Simo Ilić, “Položaj vanbračne dece u prvoj Jugoslaviji”, *Vesnik pravne istorije*, 1/2020, 248–282.
- Simo Ilić, “Pravni položaj žene u Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Vesnik pravne istorije*, 2/2020, 194–247.
- Vitimir Jeličić, *Kanonsko ženidbeno pravo Katoličke Crkve*, Hrvatska tiskara, Sarajevo 1930.

- Jovan Jeremić, *Za obaveznost crkvenog braka*, special print-out from “Pravosuđe” for the first half of 1940, Napredak, Beograd 1940.
- Slobodan Jovanović, “Nestajanje zakona”, *Iz istorije i književnosti I*, BIGZ, Beograd 1991, 399–409.
- Marko Kalogjera (ed.), *Naputak o starokatoličkoj crkvi*, Štamparija “Gaj”, Zagreb 1927.
- Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918–1941*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo 2005.
- Mihailo Konstantinović, “Jugoslovenski građanski zakonik: Austrijski ili Crnogorski zakonik?” *Pravni zbornik*, 2–3/1933, reprinted in *Analni Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3–4/1982: 384–396.
- Tibor Koršoš, “Bračno pravo protestanata u Jugoslaviji”, *Pravnički glasnik*, 4/1940, 100–107.
- Rado Kušej, *Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci*, published by the author, Ljubljana 1922.
- Mihajlo Lanović, “Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni”, *Mjesečnik*, 1/1912, 31–46.
- Edo Lovrić, *Studije iz ženidbenog prava II – Ženidba i njezini bitni momenti*, printed from “*Spomen-knjiga*” by Pravničko društvo u Zagrebu, Dioničke tiskare, Zagreb 1900.
- Edo Lovrić, “Izjednačenje bračnih prava u Kraljevini: koreferat”, Metod Dolenc, Rudolf Sajovic (ed.), *Spomenica na Drugi kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Pravnik, Ljubljana 1927, 66–83.
- Edo Lovrić, *Ženidbeno pravo (obzirom na Codex)*, pravnički repetitorij, Štamparija Jugoslavenskog kompasa, Zagreb, after 1917, no year.
- Lazar Marković, *Porodično pravo*, Knjižara Gece Kona, Beograd 1920.
- Zoran Mirković, “Kodifikovanje građanskog zakonika nove države i njegovo mesto u istoriji evropskih kodifikacija”, Boris Begović, Zoran Mirković (ed.), *Sto godina od ujedinjenja – formiranje države i prava*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2020, 267–300.
- Čedomilj Mitrović, *Crkveno pravo*, Knjižara Gece Kona, Beograd 1921.
- Dragan Novaković, “Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2012, 939–965.
- Esin Özücü, “What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”, *Electronic Journal of Comparative Law*, 12(1)/2008, 1–18.
- Toma Pavlović, “Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito s obzirom na zaključenje braka: referat”, *Spomenica VI glavne skupštine Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije*, Merkantile, Zagreb 1934, 35–74.
- Marko Pavlović, “Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3–4/2018, 493–523.

- Vernon Valentine Palmer, “Mixed Legal Systems... and the Myth of Pure Laws”, *Louisiana Law Review*, 67(4)/2007, 1208–1211.
- Živojin Perić, *Lično bračno pravo po Srpskom građanskom zakoniku*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon a.d., Beograd 1934.
- Živojin Perić, “Locus regit actum u bračnom pravu”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 38, 1–2/1930, 129–139.
- Živojin Perić, *O sukobu zakona u međunarodnom privatnom pravu*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926.
- Živojin Perić, *Obrazloženje §§ 1–319 Predosnove građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Ministarstvo pravde, Beograd 1939.
- Ljubomir Radovanović, “Neke primedbe na Malu napomenu g. d-ra M. Bartoša”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 6/1932, 456–460.
- Ljubomir Radovanović, “Tolerancija u bračnim odnosima – Povodom članka g. Dr. M. Bartoša, u „Arhivu“ od 25.oktobra 1932 g.”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 5/1932, 365–370.
- Vesna Radovčić, “Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi 7*, Sveučilište u Zagrebu / Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1975, 249–307.
- Eugen Sladović, *Ženidbeno pravo*, Narodne novine, Zagreb 1925.
- Eugen Sladović, *Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926.
- D. N. Stanković, “Da li propis § 290. Kriv. zak. ukida bigamiju i poligamiju naših građana muslimanske veroispovesti?”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, vol. 41, 4/1932, 324–326.
- Ivan Steinmetz, “Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini”, *Mjesečnik*, 2/1934, 71–81.
- Dragutin Tomac, “Jurisdikcija duhovnih sudova u bračnim sporovima”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3/1933, 227–231.
- Dragutin Tomac, *Ustav i bračno pravo*, published by the author, Zagreb 1925.
- Sergej Troicki, “Obavezni ili fakultativni građanski brak”, special print-out from *Letopis Matice srpske*, vol. 307, b. I–II, 85–93.
- Sergej Troicki, “Predosnova građanskog zakonika i naše versko zakonodavstvo”, special print-out from *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušēju i Škerlju*, Jugoslovenska tiskarna, Ljubljana 1937, 507–580.
- Sergije Troicki, *Hrišćanska filozofija braka*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1934.
- Olga Cvejić-Janičić, “Bračno pravo u Vojvodini između dva svetska rata”, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 125/2008, 33–52.
- Milan Špehar, “Uredba o konvalidaciji brakova u Vojvodini”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1/1929, 46–52.

Симо М. ИЛИЋ*

БРАЧНО ПРАВО У КРАЉЕВИНИ СХС /
ЈУГОСЛАВИЈИ: СТАЊЕ ЗАКОНОДАВСТВА И
ПОКУШАЈ РЕФОРМЕ

Сажетак

По уједињењу у Југославији је постојао правни партикуларизам између шест правних подручја на којима се примењивало предратно право. На пољу брачног права ситуација је била додатно сложена, јер је постојао додатни партикуларизам између верског брачног права шест конфесија.

У чланку се сумарно приказује стање државног и верског законодавства са посебним освртом на застареле норме, а у наставку се излажу проблеми правне несигурности и сукоба закона који су проистекли из таквог уређења. У стручној јавности постојала је општа сагласност да је постојеће стање било веома нефункционално и да су биле потребне реформе, али сагласност око конкретних решења није постојала. Спорно је било колики утицај верске заједнице треба да имају у будућем уређењу, и зависно од тога предлагана су три модела: обавезни црквени брак, факултативни грађански или црквени брак, или обавезни грађански брак. Напоследку се приказује званичан предлог умерене реформе у Предоснови грађанског законика, као и разлози због којих она никад није била спроведена. Посебно се анализира преузимање страног права и адекватност трансплантираних норми у оквиру домаћег правног система.

Кључне речи: *брачно право, државно-црквено право, црквени брак, грађански брак, правни трансплантацији*

Рад приспео / Paper received: 25. 2. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 18. 3. 2023.

---

* Студент мастер студија Правног факултета Универзитета у Београду, email: *simolic@hotmail.com*

Isidora FÜRST*

Andrea Rapini, *A Social History of Administrative Science in Italy: Planning a State of Happiness from Liberalism to Fascism*, Palgrave Macmillan, 2022, 178.

Књигу „Друштвена историја науке о управи у Италији: планирање државе среће од либерализма до фашизма“ написао је Андреа Рапини (*Andrea Rapini*), професор на предмету Савремена и друштвена историја, на Катедри за образовање и хуманистичке науке Универзитета у Модени и Ређо Емилији.

У наведеном делу Рапини анализира институционални положај науке о управи у Италији у контексту историјског оквира и друштвенополитичких утицаја на знања. У структуралном смислу, књига се састоји од увода и четири поглавља, у којима се обрађују узроци настанка дисциплине и представљају промене у академској средини тог времена.

Аутор у уводном делу наводи да је, петнаест година након стварања италијанске државе (1875. године), наука о управи уврштена у програм италијанског Правног факултета као изборни предмет, да би коју годину касније била уписана у велику италијанску правну енциклопедију – Дигесто Италијано (*Digesto Italiano*) – и то као засебна научна дисциплина, са посебним предметом, границама и сврхом. Ослањајући се на радове и мишљења теоретичара, Рапини посебно наглашава да је у зачетку наука о управи виђена као одговор на модерне тенденције и да се њена садржина разликовала од садржине управног права (с којим је свакако била повезана). У задатак јој је дато изналажење решења за проблеме модерне државе и утврђивање

---

* Аутор је студенткиња четврте године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду, isidora.first@gmail.com

начина за учвршћивање положаја државе те је, између осталог, требало да изучава и открива методе за најповољнију расподелу друштвених погодности свим слојевима друштва. Рани период развоја ове дисциплине, почев од њене институционализације, обележен је анализирањем државних интервенција у различите сфере друштва, да би се у каснијој фази наука о управи посветила јавној управи, односно организацији администрације. Коначно, у последњој фази, дошло је до оспоравања њеног метода и деинституционализације 1935. године.

Аутор констатује да се развој науке о управи мора посматрати у контексту стварања уједињене италијанске државе. У том смислу, Рапини објашњава утицај три значајна фактора на институционализовање и процес разграничавања науке о управи од управног права у Италији. Ти фактори су се преламали преко и унутар Универзитета, и то тако да је, по мишљењу аутора, процес стварања државе био нераскидиво повезан са Универзитетом и успостављањем (нових) правних и политичких дисциплина.

Као први, веома важан фактор, аутор наводи потребу владе уједињене земље да створи знање које би јој омогућило ефективно управљање становништвом. Задатак науке о управи, поред теоријског сагледавања сврхе државе, био је стварање учења о апаратури и особљу ради реорганизације државе, а све у циљу осигурања друштвене кохезије и легитимитета државе. По мишљењу аутора, институционализација дисциплине је погодовала одређеној елити и њеном политичком циљу који се огледао у обезбеђивању теоријских и практичних алата за руковођење администрацијом, полицијом, војском и пореским системом.

Други фактор, по оцени аутора, биле су социјално-економске промене везане за процес индустријализације, које су превасходно биле приметне у друштвеним односима у Италији, а посредан је био утицај филозофских и политичких ставова Париске комуне у Француској. У том смислу, било је значајно питање положаја радничке класе, расподеле друштвеног богатства и формирања средње класе која је настала у периоду индустријализације. Према тадашњим теоријским гледиштима, расподела друштвеног богатства у ери индустријализације потенцира могућност стварања и ескалације сукоба класа, те је задатак државе да највишим правним актом и интервенцијама јавне управе гарантује друштвене и економске услове за активирање класе која је у неповољнијем положају. При томе, истиче Рапини, таква схватања не треба да се тумаче као социјалистичка, већ као увиђање потребе за реформисањем државе ради очувања њеног легитимитета.

Аутор надале анализира појам средње класе, који у Италији није био дефинисан до краја 19. века. Почетком новог века постављено је питање организовања, представљања и односа средње класе према држави. Тако је 1906. године основана Италијанска трговинска и индустријска федерација (*Federazione commerciale e industriale italiana*) у Милану, коју су чинили многи субјекти – мали власници земље, занатлије и трговци, све до мањих индустријалаца; а након тога формирана је и Економска странка. То је указало на потребу државе да друштвени слој чија су друштвена улога и економски значај потенцијално расли, заштити административном и законодавном интервенцијом. Истовремено, Рапини упућује на појаву одређене друштвене групације у јавном и приватном сектору – уочену у германској пракси – коју су чинили запослени у великој индустрији, а који су због својих високих прихода имали значајан друштвени и политички утицај. Аутор, поред тога, указује и на економске промене у државној структури почетком двадесетог века које се одликују већом улогом државне бирократије. Напослетку, учвршћивању и хомогенизацији средње класе у Италији допринела је Комисија о средњим класама политичара Луиђија Раве (*Luigi Rava*), чијим је предлогом добила статус и легитимизацију од стране државе.

Економске и политичке промене у оквиру либералног капитализма у Италији после Првог светског рата Рапини објашњава и у склопу доношења и усвајања пропорционалног закона, проширења изборног тела и улоге политичких странака, што је било пропагирано од стране Луиђија Рава. Међутим, по речима аутора, Комисија за реформу друштвене легислативе Луиђија Рава се показала као неуспешна, из разлога незаинтересованости друштвене елите за велике правне и политичке реформе. Спроведене реформе нису биле довољне и у земљи су биле продубљене социјалне борбе, чиме је погоршана криза либералног капитализма.

Аутор у наставку објашњава да је Правни факултет у Италији, све до половине двадесетог века, поштовао традицију образовања елитних кадрова у држави, попут јавних личности, судија, посланика, министара, дипломата, високих службеника и универзитетских професора, који су образовани у циљу да преузму позиције управљања друштвом и државом. Овај елитистички концепт идентификације са државом био је заснован на идеји да се на том факултету образује елита – како би постала (и остала) елита. Свака генерација будућих припадника елите се школовала на универзитетима и потом се укључивала у најутицајније друштвене токове у економским, политичким и академским круговима. Рапини истиче да је вршена репродукција принципа либералне државе, без озбиљног интереса и

бриге за друштвена питања, с тим да су последице Првог светског рата створиле неопходност решавања социјалних проблема, што је резултирало тиме да се одређени алати, технике и знања нађу у оквиру науке о управи.

У време увођења ове науке на студије права, главно место имали су грађанско право и римско право, као и јавно право. Тако Рапини указује на трећи фактор утицаја на њено осамостаљивање од управног права, односно на схватања научника који су заговарали немачки модел науке о управи заснован на комбинацији права и социологије, противећи се улози римског права и сматрајући да га карактерише приступ који повлашћује елиту на врху државе.

У циљу сагледавања односа моћи, аутор се у књизи бави Универзитетом и универзитетским конкурсима, а ради утврђивања ко је од професора уживао највећи утицај, путем социолошко-статистичког метода анализира конкурсне комисије на Универзитету и приказује модел италијанског Универзитета, структуру професорског кадра и њихова именовања.

Рапини представља хронологију одвајања науке о управи од управног права – у почетку су ови предмети могли да се изучавају истовремено, да би временом, под утицајем аутономије Универзитета, растао интерес за управно право, док је наука о управи губила на значају. Од 1931. године предавали су је *liberi docenti*, који нису били наставници на Универзитету, већ су држали курсеве у виду додатне наставе које су обезбеђивале локалне власти. У овом одељку књиге представљене су биографије неколико правника, заговорника науке о управи, међу којима је и Карло Франческо Ферарис (*Carlo Francesco Ferraris*), припадник групе која се противила либералним доктринама. Ферарис је, по Рапинијевим речима, сматрао да држава треба да пружи највећу могућу једнакост, с тим што одређени степен неједнакости треба сачувати јер би његовим укидањем држава бивала одговорна за нарушавање легитимних права појединаца и класа.

Аутор анализира и период који је претходио деинституционализацији науке о управи, од 1925. године (када је основан Факултет политичких наука, у оквиру кога за науку о управи није било интереса, за разлику од корпоративног права које је било фаворизовано од стране фашистичког режима), све до 1935. године (када је укинута на Правном факултету и Факултету политичких наука, основаног ради обучавања фашистичке бирократије). По Рапинијевим речима „однос између науке о управи и фашизма је био замагљен, проблематичан и понекад парадоксалан“ (стр. 99, 100). Фашизам је био рекламиран као режим који ће превазићи проблеме капитализма и социјализма, а Правни факултет и наука о управи су конзервирани

концепт либералне правне науке. Аутор закључује следећим парадоксом: наука о управи се противила концепту државе установљеном у либералној правној науци, да би у периоду фашизма нестала јер се идентификовала са тим концептом. Наука о управи је, пак, у Италији поново успостављена након Другог светског рата.

Андреа Рапини је у приказаном делу представио деловање науке о управи у Италији, од њеног установљења као самосталне дисциплине одвојене од управног права у периоду после оснивања италијанске државе, до времена фашистичког режима у којем је деинституционализована. У циљу разумевања садржаја и значења који припадају науци о управи, аутор је у свом научноистраживачком раду првенствено користио квалитативне методе, посматрајући је као производ сложених историјских, друштвених, економских и академских односа датог периода.

Аутор се у књизи претежно ослања на чињенице које приказују настанак, осамостаљивање и гашење једне науке која је покушала да одговори на питања односа између државе, маса и друштва, и од које се очекивало да пружи решења практичних проблема у оквиру датог система. По својој садржини, обрађеним подацима и изнетим научним мишљењима, приказана књига ће бити корисна научним истраживачима правне историје, управног права и социологије.

Рад приспео / Paper received: 10. 1. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 15. 2. 2023.

Симо М. ИЛИЋ*

МАРИНКО АРСИЋ ИВКОВ, *КРИВИЧНА ЕСТЕТИКА:
ПРОГОН ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА У КОМУНИСТИЧКОЈ
СРБИЈИ*, АУРОРА / ЦЕНТАР ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ
ПРАВНИХ СТУДИЈА (ЦУПС) / АСТИМБО–КЊИГА,
НОВИ САД – БЕОГРАД 2003.

Маринко Арсић Ивков српски је књижевник и филолог. Аутор је романа *Чему нова кријтика* (1975), *Чаруја* (1982), *Бачки Дон Кихот* (1990), приповедака *Смрт у Академији наука* (1998), *Начињана јос-јода* (2004) и књига огледа *Кривична естетика: Пројон интелектуалаца у комунистичкој Србији* (2003), *Водич на онај свет: Култура и субкултура смрти* (2011), *Закиси књижевној историји* (2012). Написао је сценарио за телевизијски филм *Шта се догодило са Филијом Прерадовићем* (1977) у режији Слободана Шијана, који представља један од ретких псеудодокументарних филмова у нашој кинематографији. Поред ауторског рада приредио је и следеће наслове: *Антологија српске удворичке поезије* (1988), *Српска анатемисана историјска* (1989), *Одабрана дела Драшине Васића* (1990), *Чињанка српске историјске поезије* (1999, заједно са Иваном Ивановићем).

Књиге о односу политике и уметности из пера једног писца, никада нису биле добродошле код нас. Овде је одувек владало мишљење да су политичари ти који треба да креирају културну политику, а уметници да гледају своја посла и не мешају се у туђи посао. Овакво мешање могло би бити толерисано или чак похваљено када би писци хвалили званичну културну политику и њене творце, ипак пред нама је књига која има сасвим супротан правац деловања. Маринко Арсић Ивков у Кестлеровој подели писаца¹ сигурно не би био јоги, он би се

* Студент мастер студија на Правном факултету Универзитета у Београду, simoilic@hotmail.com

1 Види: Arthur Koestler, „Jogi i komesar“, *Delo*, 1–3/1989, 337–348.

нашао пре на комесарској страни спектра. Ипак он не би био обичан комесар, већ више антикомесарски комесар, какав је био и сам Кестлер. Слична је и његова позиција у „бављењу политиком“, он се није бавио класичном страначком политиком, већ је истраживао на који начин се политика бавила уметношћу и слободном мишљу уопште.

Већ из наслова књиге *Кривична естетика: прогон интелектуалаца у комунистичкој Србији* може се закључити да се књига бави сузбијањем слободне мисли, науке и уметности у комунистичком периоду, али кроз једну нову категорију – кривичну естетику. Прогон интелектуалаца и слободномислећих људи тешко да је нова појава, и сам аутор наводи да је то појава заступљена кроз целу историју, још од времена Сократа и Овидија (стр. 7). Све досадашње студије на ову тему обично су биле насловљене са „цензура у...“ или „прогон интелектуалаца у ...“, и ову тему су обрађивале на сличан начин. Поставља се питање да ли је прогон интелектуалаца у Југославији и Србији био заиста другачије природе да би било оправдано стварање новог термина за нови вид репресије или је у питању модерна појава да интелектуалци, у немогућности да пронађу или смисле нешто ново, дају ново име старим појмовима и на тај начин истичу своју наводну иновативност?

На самом почетку дела дато је оквирно одређење појма кривичне естетике: „Nonsens ‘кривична естетика’ наш је термин. Мислимо да он најбоље одређује онај чудовишни систем уништавања независне уметности и слободног мишљења који је у Србији и Југославији функционисао пола века. (...) Кривична естетика је комунистички кентаур настао, најупрошћеније речено, спајањем политике, права и естетике, односно силе, правосуђа и уметничке теорије и критике. То је скуп мера и понашања чија је сврха потчињавање уметности и уметника владајућој олигархији, односно њихово одстрањивање из јавности применом свих могућих начина и средстава репресије“ (стр. 7–8). Аутор нам даље даје више разлога због којих категорија кривичне естетике није још једно „измишљање топле воде“, већ адекватан термин за доктрину прогона интелектуалаца примењивану у комунистичкој Југославији и Србији. Систематичност и свеобухватност контроле културе која је реализована, између осталих, и методом прогона неистомишљеника, овај историјски период битно разликује од ранијих епоха. Како је сваки политички плурализам био укинут, и како није било чак ни часописа који би могли да се, макар и у мањој мери, не слажу са приликама у земљи, незадовољницима је остало да своје неслагање и критику изразе кроз уметничку форму. Ипак, власт није била рада да толерише ни такве покушаје. Тако је Јосип Броз, који наводно није био против критике ако је она била доброна-

мерна и конструктивна, изјавио да „онај ко има најпрљавије намјере, тај неће да грди гласно, тај ради некако друкчије. Тај пише, слика, црта карикатуре... Тај није добронамеран и таквом треба једанпут за увијек казати да га не можемо трпети“ (стр. 8).

Осуду увијене критике са политичког врха пратило је и идеолошко стварање нове уметности одоздо, појаве коју је аутор у једном свом ранијем делу дефинисао као *удворичку књижевност*.² Како треба да изгледа та нова књижевност, аутор илуструје речима Милана Богдановића упућеним будућим комедиографима да „су негативне појаве и ликови у социјализму, ако их уопште има, изгубили ружноћу коју су имали у капитализму и да не могу бити предмет подсмеха.“ Поставило се пред творцима нове књижевности и питање шта чинити са аполитичном књижевношћу? Одговор је поново дао Милан Богдановић: „тенденција деполитизације је исто тако политички обојена. Хтети литературу одвојену од политике, политику из литературе удаљити, у суштини је и сама собом једна политичка тенденција, за мене врло провидна и јасна. Литературу удаљују од живота, од стварности, па, према томе, и од политике само она хтења којима одређена политика у даноме моменту смета, и која се одређеној политици супротстављају као противна, па чак и непријатељска“ (стр. 12–13). Где би онда у наведеним околностима припадала она уметност која би поред доктринарне забране проблематизовала социјална или политичка питања у земљи или једноставно по својој форми била провокативнија или слободоумнија од тренутне? Одговор на постављено питање објашњава и суштину кривичне естетике – то не би била уметност (стр. 8).

Основно начело кривичне естетике је дакле одузимање својства уметности оним делима која нису била политички подобна. Она би била проглашена за „лажну“, „тобожњу“, „назовиуметност“, а њихови аутори били би политички делинквенти који се скривају „под плаштом уметности“. У прогонима су, поред политичара и судског апарата, учествовале и колеге и струковна удружења. Аутор доктрину кривичне естетике излаже анализирајући три групе претпоставки за њено постојање: политичке, правне и естетске претпоставке.

Политичке претпоставке (стр. 14–37) свакако су најбитније, али оне нису само важније од осталих претпоставки, оне су и услов без кога остале претпоставке не могу да постоје. Доласком Комунистичке партије на власт, оне су у потпуности испуњене. Њихова имплементација кренула је одмах по ослобођењу када је почела одмазда

2 За више о овом појму види: Маринко Арсић Ивков (прир.), *Анџологија српске удворичке поезије: од Досићеја до наших дана*, Панпублик / Милан И. Арнаут / Маринко Арсић Ивков, Београд 1988.

над свим неистомишљеницима који су окарактерисани као антинародни (или у истом значењу контрареволуционарни) елементи. Међу њима нашло се и немало интелектуалаца и уметника чија је кривица била или у неслагању са идеологијом нове власти или у чињеници да су радили за време окупације. Циљ ових прогона била је елиминација сваке потенцијалне или стварне опозиције, а методи обрачуна су на почетку били брутални – и за ситне ствари људи су вођени на стрељање (у већини случајева и без икаквог суђења), док су касније изрицане затворске казне, казне лишења националне части и, она најбитнија, забране бављења занимањем. Власт је обзнанила нове каноне: за друштвене науке и филозофију то је био марксизам-лењинизам, а за уметност социјалистички реализам. Неки предратни интелектуалци и уметници прихватили су нова учења и пришли партијској интелигенцији, док су они који то нису урадили одмах осуђивани и прогоњени, нарочито стављањем на спискове уметника-непријатеља, који су били чести и јавно објављивани. Најпознатије дело те врсте је *Бела књија*, чије стварање је затражио Стипе Шувар, а у којој су била најсвеобухватније набројана имена „сумњивих“ књижевника, уметника и научника (стр. 18).

Остварење политичких претпоставки било је прилично ефикасно, ипак оно је у почетку било прилично неорганизовано и стихийско. Тај проблем решен је формирањем система комисија за агитацију и пропаганду – Агитпропа. Циљеви овог тела на пољу културе и стваралаштва били су: развијање стваралаштва у духу марксизам-лењинизма; сузбијање рада свих центара који би могли да служе окупљању опозиције сваке врсте, па и на пољу културе; вођење систематске борбе против непријатељских утицаја у културном животу, против безидејности и аполитичности, подизање културног живота на већи идејни и уметнички ниво; указивање свестране идејне помоћи за развитак књижевности и свих грана уметности, борба за високу идејност и квалитет; приступање са више система идеолошком васпитању кадрова; итд. На чело овог веома важног тела постављен је тада веома утицајни функционер Милован Ђилас (стр. 20). Комисије су одмах почеле да раде свој посао, контрола над школским системом је брзо преузета, а потом се прешло и на ревизију литературе у општој циркулацији. Издавачима је било наређивано да треба да објављују „из класичне домаће и светске научне и уметничке књижевности само она дела која су директни претходници марксистичке научне мисли и новореалистичке књижевности, и то она дела која су у марксистичкој литератури већ објашњена као таква.“ Осим објављивања нових дела, комисије су се постарале да се већ објављена дела која нису била адекватна за нови друштвени систем униште или

учине недоступним³ (интересантно је приметити да су за нову власт посебно опасну претњу представљале појаве као што су роман *Прохујало са вихором* или цез музика).

Како би успоставила потпуну контролу над интелектуалним животом, власт је настојала да ограничи или потпуно онемогући рад малих приватних издавача (стр. 21). Ако није могла да их потпуно забрани, она је свакако имала своје агенте међу радницима који би слали обавештења шта се штампа, па би у случају идеолошки „опасних“ књига цензура могла на време да реагује. На овај бруталан начин испуњаване су политичке претпоставке после револуције, али временом репресивни апарат је еволуирао. Уместо комесара који су до јуче носили пушку, па су своје ратно искуство примењивали и на пољу „културне борбе“, временом ће на место креатора културне политике доћи млађи, образованији кадрови који репресију над неистомишљеницима неће спроводити грубом силом, већ интелектуално и завијено у уметничку форму. То наравно не значи да је та репресија била мање ефикасна, напротив, била је подједнако ефикасна, само перфиднија и теже уочљива (стр. 36–37).

Аутор потом анализира правне претпоставке кривичне естетике (стр. 38–58). Заједно са уклањањем неподобних уметничких дела, нова власт је настојала да уклони и ствараоце који јој нису били блиски. После рата велики број интелектуалаца и уметника судски је гоњен из политичких разлога. Санкције су биле различите, непосредно после рата већином су изрицане смртне казне, да би временом репресија попустила, па су изрицане затворске казне, казне губитка грађанских права и губитка српске националне части (стр. 38–39). Временом, као и у случају политичких претпоставки, и правне претпоставке су изгубиле јуришни и стихијски карактер и еволуирале у добро организован систем институционалне репресије.

Први правац деловања правних претпоставки било је законодавство, које је омогућавало директну или индиректну цензуру. Пример за директну цензуру био би филм, који је законски пре приказивања морао да прође комисију за цензуру (стр. 45), док би један од примера индиректне цензуре била штампа која је, између осталих механизма, контролисана и државним монополом на штампарске услуге и

3 Агитпроп је састављао спискове штетних књига које су потом уклањане из библиотека, већи део овог списка била су само набројана дела стваралаца који су већ били стављени на спискове сумњивих књижевника (стр. 21). Треба обратити пажњу на судбину архива предузећа „Увозно филмско“, у ком је по налогу Комитета за кинематографију ФНРЈ уништено око четрдесет тона предратног филмског материјала. Разлог за уништавање овог ретког и вредног архива био је страх од запаљивости филмске траке (стр. 19).

снабдевање папиром. Други важан правац била су суђења ауторима уметничких дела али и самим уметничким делима.⁴ Критеријуми за одређивање кривичних дела били су прешироко постављени, а у пракси још шире тумачени. Тако је дело непријатељске пропаганде могло да учини лице које у приватном разговору саопшти неко политички неприхватљиво запажање, што се косило са самим појмом пропаганде, која у својој бити захтева да буде упућена јавности. Ипак најинтересантнија, уједно и најилустративнија, била је пракса да се уметници кривично гоне за увреду Јосипа Броза после његове смрти. Кривично дело је инкриминисало увреду носилаца највиших власти или врховног команданта ЈНА, али у тренутку извршења наводног кривичног дела Броз није био жив, па према томе није могао да буде носилац власти или командант војске: судови ипак нису обраћали пажњу на ту чињеницу (стр. 47–49).

У оквиру политичких процеса поставило се питање да ли је политички прогон стваралаца у сукобу са уставним нормама о слободи науке и слободи уметности. Овај за тадашњу власт привидан конфликт решаван је најчешће на два начина: или се игнорисало постојање норме о слободи уметничког стварања (у овом случају говорило би се да је уметник „злоупотребио слободу уметничког стварања“) или се уметничком делу одузимало својство уметничког дела (уметник је „само наступао под видом уметности“ па је његово дело било „тобоже уметничко“) (стр. 52–53).

Политичари и правници увелико су радили на стварању нове напредне уметности, али ново социјалистичко друштво очекивало је да и сами уметници дају допринос тој изградњи. И они су га великодушно дали. Аутор чак процењује да је нова власт много брже потчинила уметничку елиту него државни и судски апарат. То нас доводи до естетичких претпоставки кривичне естетике (стр. 58–67), које аутор сумарно дефинише цитатом књижевника Ивана Иванова: „Мени су судије забраниле једну књигу, а уредници све остале.“ Остваривање естетичких претпоставки остављено је самим уметницима, најчешће колегама аутора неподобног дела, које су они вршили некада појединачно, а најчешће и појединачно и колективно, кроз рад разних уметничких удружења и културних институција. Овај рад одвијао се директно – кроз учешће струке у политичким обрачунима са неподобним уметницима и њиховим делом, и индиректно – кроз формирање званичних (и обавезних) уметничких праваца, и сузбијање свега онога што је одступало од званичног.

4 Суђењем делу називани су они судски процеси где би тужилаштво тражило да се одређено уметничко или научно дело због политичког деликта забрани, после чега би и сви примерци тог дела били заплени и потом уништени.

За потоње дискредитовање и прогон уметника на основу аргумената који произилазе из естетичких претпоставки, прво је било потребно одредити званичне узусе стварања уметности, на известан начин кодификовати уметност. После рата, ова кодификација установила је, по угледу на Совјетски Савез, социјалистички реализам као обавезни и једини дозвољени правац у уметности (стр. 59–62). Аутор овде указује на једну малу контрадикторност која у великој мери описује стање духа у послератној Југославији – велики број значајних уметника који су били чланови КПЈ стварали су дела која су припадала модерним уметничким правцима, највише надреализму. Ипак, то их није спречило да после рата величају социјалистички реализам, у чијем духу нису створили ниједно дело ни пре ни после рата, и да нападају уметничке правце у оквиру којих су и сами стварали.

Сам процес наметања званичног стила састојао се из осуде свих оних начина стварања који су различити од званичног, као и наметањем позитивних вредности, тема и начина којима уметност треба да се служи. Тако је на пример Милован Ђилас оспорио кубизам, егзистенцијализам, надреализам и осудио Пикасов „чудовишни“ закључак да је уметност лаж која помаже приближавање истини, а Добрица Ћосић објашњавао младом песнику Бранку В. Радичевићу да је задатак песника да мобилише људске умове и срца да прихвате комунистичку идеологију и да то треба да буде његов петогодишњи план. Ћосић у наставку подучавања песника наводи да је сваки песник који се придржава овакве петољетке изједначен са генералом (види фн. 172).

Ипак, ова кодификација није успела да издржи ни једну петољетку, сукоб Совјетског Савеза са Југославијом 1948. године доноси потребу за одбацивањем свега што је преузето од дотадашњег патрона и за стварањем новог идентитета који би могао Југославију делимично приближити и западним демократским земљама. Решење је нађено у улепшавајућој апстракцији (стр. 62–64), која је постала нови званични уметнички правац. Претходно забрањени модерни и апстрактни правци су дозвољени, чак и подстицани. Аполитичност такође. Једино није било дозвољено критиковати власт или приказивати лоше прилике у друштву. Увођење улепшавајуће апстракције било је двоструко адекватно за нову политичку ситуацију: из спољнополитичких разлога – западним земљама Југославија се приказивала као другачија и слободнија од осталих социјалистичких земаља, а из унутрашњих јер је удаљила уметност од реалности свакодневног живота. Како се друштвене прилике нису кретале у складу са датим

обећањима, било је веома важно скренути пажњу јавности са њих: тако је до јуче пропагирани социјалистички реализам постао веома опасан, јер би или изложио неповољну реалност јавности, или би терао уметнике да лажно приказују стварност, што би такође било опасно. Све ове околности допринеле су томе да се као нови званични правац утврди улешшавајућа апстракција, која ће то остати до краја комунистичке владавине, а у великој мери и после ње. Дотадашњи уметници и теоретичари социјалистичког реализма нашли су се у веома неповољној ситуацији, нови званични уметници применили су њихове методе прогона, а они су сада заузели место прогоњених. Неки су на време прешли на другу страну, други су били скрајнути, док су неки претрпели и значајно тешке последице; аутор наводи тужну судбину сликара Боже Илића⁵ као пример (стр. 29).

Ове претпоставке омогућиле су укључивање уметничких кругова у обрачун са њиховим политички неисправним колегама: ипак, и начин и интензитет овог учешћа су временом еволуирали. У почетку, главни задатак спроводилаца естетичких претпоставки била је дискредитација уметника и одузимање уметничког карактера његовом делу. Тако би одређени кругови стручњака, најчешће пре почетка кривичног поступка, осуђивали ауторе и њихова дела истичући да њихова дела немају уметнички карактер, већ да су њихова значења искључиво политичка. Уз ово политичко тумачење и осуђивање дела, они би најчешће и искључили аутора из чланства у релевантним удружењима или организацијама и јавно се ограђивали од њега. Овако је у великој мери припреман и сам кривични поступак, где се суд неретко позивао на овакве закључке приликом изрицања забрана дела и евентуалних казни за његовог аутора.

Ствар је почела да се мења доласком периода улешшавајуће апстракције, јер се тада ипак отворио значајан простор за друштвену критику, а појавио се и нови непријатељ, реализам у спонтано насталом покрету коме је наденут назив *црни џалас*. Задужење тадашњих културних радника и институција није више било само пружање подршке приликом судских процеса (мада та пракса никада

5 Божа Илић био је један од најдаровитијих студената Ликовне академије. Његова склоност ка реализму јако добро се уклапала у социјалистички реализам, па је он преко ноћи постао највеће сликарско име Србије (веома је позната његова слика из 1948. године „Сондирање терена на Новом Београду“). Након сукоба са Совјетским Савезом и напуштања социјалистичког реализма у корист улешшавајуће апстракције, Божа Илић је избрисан са уметничке сцене, а нека дела су му касније и уништана. Делимично је рехабилитован за време руководства Марка Никезића (који је и сам по образовању био вајар), али је ово кратко трајало с обзиром на то да је убрзо и Никезићево руководство смењено.

није обустављена, напротив била је у константном успону), они су почели да делују превентивно тако што би на време препознали потенцијално проблематичне ауторе и сами онемогућили наста-нак или дистрибуцију потенцијално неподобног дела. У овом послу нарочито су се истакли уредници, који нису допуштали штампање потенцијално непогодног материјала, али ова пракса добила је највиши и најапсурднији облик у неприказивању – бункерисању⁶ филмских дела. Потенцијално непогодним филмовима није суђено (била су само три таква процеса филму *Град* Марка Бабца, Војислава Ракоњца Кокана, Живојина Павловића, филму *Пластични Исус* Лазара Стојановића и филму *Рани радови* Желимира Жилника),⁷ док остали многобројни „цензурисани“ филмови нису ни на који начин забрањивани, уместо тога само нису били нигде приказивани. Тако се постигао исти ефекат као и приликом суђења, само овде наизглед није било никаквог сузбијања слободе уметности, чиме је овај метод сузбијања уметности био још опаснији. Аутор посебно истиче економски парадокс бункерисања филма у „Неопланта филму“, где је само једне године самостално одлучено да се не приказује двадесет филмова који су снимљени средствима предузећа, па је тако „Неопланта филм“ дошао у веома тешку финансијску ситуацију од које се никада није опоравио (стр. 63). Ипак, тај пример осликава и још једну карактеристику извршилаца естетичких претпоставки: незамерање политичком врху било је важније и од економског опстанка сопственог предузећа.

6 Бункерисање је био незванични вид цензуре који је масовно примењиван у Југославији. Уместо званичне забране, неподобни филмови би после завршетка уместо у биоскопе били послати у бункер и били приказивани евентуално само полазницима полицијских школа, како би будући полицајци знали да препознају уметнички криминал. На овај начин спровођена је ефективна цензура, а да формално није донет ниједан акт којим се филм забрањује. За више информација о овој појави види: Милан Никодијевић, *Забрањени без забране*, Филмски центар Србије, Београд 2022. Такође види и истоимени документарни филм Милана Никодијевића и Динка Туцаковића доступан на линку <https://www.youtube.com/watch?v=yIQ3ZWIGMYI>.

7 Забрана филма изречена је само за филм *Град* и то је био једини судски забрањен филм у Југославији. Лазар Стојановић је због свог филма, као и због одређених политичких испада у војсци, осуђен на три године затвора, али сам филм није формално забрањен, мада је заплењен и није нигде приказиван све до почетка деведесетих. Процес *Раним радовима* био је једини где су и филм и аутор били ослобођени, али после тога филм је неформално забрањен (обустављена му је дистрибуција без обзира на међународни успех), а аутор приморан на емиграцију. Судија Љубомир Радовић, који је донео ову смелу одлуку, касније је због ње и неких других смелих одлука трпео партијске притиске и било му је заустављено напредовање у каријери.

Напоследку аутор анализира економске и моралне претпоставке кривичне естетике које су биле битна подршка раније наведеним чиниоцима, а потом даје методе и систематизацију деловања кривичне естетике као и своје виђење њеног утицаја и на ствараоце и на друштво уопште. После тога следи летопис (стр. 118–145) из којег се може хронолошки сагледати остваривање кривичне естетике и који обилује интересантним и парадоксалним примерима режимске репресије над уметношћу. Наведимо један пример: „1959. – Документарни филм Воз 4686 Живојина Павловића београдска полиција одузела и уништила зато што је аутор снимео таблу на железничкој станици с натписом Зајечар (снимање железничких станица било је забрањено и оне су сматране војним објектима)“ (стр. 124).

На самом крају књиге, аутор даје посебан речник кривичне естетике са око 1.500 одредница (стр. 147–470). Прикажимо овде пример једне случајно одабране одреднице:

ШТА ДА СЕ РАДИ

Пићање које → уредници поштаваљају → тужиоцима, а тужиоци себи самима.

„Недавно се телефоном јавио један уредник да ме пита шта да се ради...“ (Милош Алексић, тужилац)

„Шта да ми тужиоци радимо са чланом 133, кад и председник Савезног савета за заштиту уставности храбро каже: Ја сам против члана 133!“ (Милош Алексић, тужилац) (стр. 420).

Ова, као и све остале одреднице неупућеном читаоцу делују иронично и преувеличано, ипак, када се боље погледа, види се да у речнику ниједној одредници значење није дао сам аутор, већ га је преузео из низа примера/цитата који стоје као пример употребе дате одреднице. Те цитате аутор црпи из преко 350 различитих извора кривичне естетике чији је списак дат на крају књиге. У овим изворима наилазимо на различиту и разнородну грађу: књиге, чланке, законске акте, судске списе, новине, недељнике и часописе, које повезује једино чињеница да је кроз њих на различите начине спровођена кривична естетика. Овај речник даје нам дакле увид у само функционисање кривичне естетике на великом броју примера, али описује и како је кривична естетика повратно деловала на друштво, што се најлакше уочава преко језика који је створила. Описујући преображај језика и нова значења великог броја појмова, аутор нам објашњава дух епохе и размере одступања од нормалности које је са собом донео комунистички режим и кривична естетика као његов саставни део.

„Кривична естетика је за собом оставила пустош. Пометња на пољу уметности траје и данас, иако време комунистичке диктатуре већ одавно личи на ружан сан. Вредности које је кривична естетика тако радикално истумбала још увек нису на свом месту. Поновно вредновање, нарочито дела насталих под комунистичком влашћу, не само што није извршено него није ни отпочело“ (стр. 110). На овај начин аутор је сумирао деловање кривичне естетике, истичући да потпуне размере штете коју је проузроковала није могуће ни утврдити, јер никада не можемо знати колико је младих, талентованих и неафирмисаних аутора што због аутоцензуре, што због одбијања издавача, спречено да ствара у комунистичком времену.

Објављивање ове књиге било је веома шокантно за тадашњу културну сцену. Њено деловање можда најбоље описује пољски дисидент Адам Михник, који је овакве кораке у суочавању са прошлосту поредио са ударом гранате у септичку јаму: неки људи би погинули, неки би били повређени, али сви би остали попрскани. Уочљиво је да аутор никога није штедео приликом писања ове књиге, у њој су документована разна дела која су служећи кривичној естетици учинили бројни културни радници: Милан Богдановић, Ели Финци, Добрица Ћосић, Зоран Мишић, Антоније Исаковић, Иво Андрић, Исидора Секулић, Вељко Петровић, Борислав Михајловић Михиз и низ других. Како у књизи поменути нису били срећни због расправљања о њиховим старим заслугама, на ову књигу примењени су стари опробани методи кривичне естетике – већина ју је прећутала и понашала се као да не постоји.

Било је и оних који су отишли и корак даље и осетили потребу да књигу нападну. Као пример можемо навести једног њеног јунака, Саву Даутовића (о коме је говорено на страницама 65, 66, 155, 171, 187, 216, 235, 258, 329, 346, 382, 390, 394, 412, 425, 454, 455 и 468). Даутовић је књигу напао приказом у НИН-у под насловом „Српска књижевна лаж“.⁸ Иако из наслова делује да ће аутор демантовати тврђења изнета у књизи (јер ако је нешто лаж онда то треба демантовати и рећи истину), у приказу се аутору пребацује избор издавача, што би по аутору приказа било довољно да потпуно дискредитује аутора.

Премда се аутор највише концентрисао на уметност, методи које излаже и детаљно анализира примењивани су и у свим осталим пољима интелектуалног стваралаштва, а изразито у друштвеним на-

8 Сава Даутовић, „Српска књижевна лаж“, *НИН*, број 2735, од 29. 5. 2003. доступно на <https://www.nin.co.rs/2003-05/29/29078.html>.

укама.⁹ Ова књига због тога може да послужи и за изучавање целокупног духа социјалистичког времена, јер су се сви битнији друштвени процеси одразили и на уметност, и обрнуто, политичке реакције на уметност су биле сличне и политичким реакцијама на слична дешавања у друштву (само су дешавања везана за уметност, нажалост или на срећу, у већој мери истражена и документована). Значај ове књиге за правну историју је двострук. Прво, она нам открива на који начин су злоупотребљавани правни прописи и правосудни органи за обрачун са ствараоцима који нису желели да стварају по званичним канонима. Друго, она нам открива и друге неправне методе које су коришћене за гушење слободе мисли и слободе уметничког стваралаштва, као и осталих слобода које су тадашњим уставним прописима биле зајемчене и чије остваривање је држава била у обавези да омогући.

Кривична естетика и по речима самог аутора није постојала у писаном облику, она формално није постојала уопште, ипак она је била нормативна, имала је снагу прописа који су морали да поштују и ствараоци, и тумачи, и корисници уметничких дела. Зато не изненађује да је готово увек примењивана. Њеним проучавањем можемо схватити природу и размере сузбијања слободе уметности и слободе мисли у социјалистичкој Југославији и Србији. Аутор се није одлучио ни за искључиво теоријски, а ни за класичан документарни приступ овој теми, већ је синтетички изложио своју теорију коју је поткрепио бројним илустративним примерима. На тај начин он је материју којом се бавио изложио систематски и извео јасне закључке, али ипак њих није наметао читаоцима, већ им је оставио велики број веома различитих примера како би могли сами да формирају своје судове и наставе даље истраживање. Обимом документарних извора и њиховом кохерентношћу, аутор се ограддио и од једине рационалне оптужбе изнете на његов рачун – да је догађаје и изјаве њихових актера извукао из контекста, јер је тешко да се стотине примера који се садржински и стилски подударују „извуче из контекста“. Значајан теоријски и документарни допринос изнет прецизним, концизним и убедљивим стилем чини ову студију незаобилазним штивом за изучавање наше тоталитарне прошлости.

9 На самом почетку књиге аутор илуструје границе „нове“ комунистичке мисли на примеру биологије, гране науке у којој неупућен човек никада не би очекивао екстремну политизацију. Супротно том здраворазумском ставу, аутор нам скреће пажњу на мисао Т. Д. Лисенка, која је у СССР-у довела до великих проблема у пољопривредној производњи (последица којих је била глад), али и до прогона његових „политичких“ неистомишљеника – генетичара (стр. 5).

ЛИТЕРАТУРА:

Маринко Арсић Ивков (прир.), *Анџологија српске удворичке поезије: од Досићеја до наших дана*, Панпублик / Милан И. Арнаут / Маринко Арсић Ивков, Београд 1988.

Сава Даутовић, „Српска књижевна лаж“, *НИН*, број 2735 од 29. 5. 2003. доступно на <https://www.nin.co.rs/2003-05/29/29078.html>.

Arthur Koestler, „Jogi i komesar“, *Delo*, 1-3/1989, 337-348.

Милан Никодијевић, *Забрањени без забране*, Филмски центар Србије, Београд 2022.

Рад приспео / Paper received: 19. 3. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 12. 4. 2023.

Isidora FÜRST*

ИНТЕРВЈУ:
ПРОФЕСОР ДР ВЛАДИМИР СИМИЧ
(VLADIMIR SIMIČ)

Професор др Владимир Симич (Vladimir Simič) је професор правне историје у пензији, са Правног факултета у Љубљани. Дипломирао је на Правном факултету у Љубљани 1974. године, магистрирао 1982. године на тему „Велика породица међу Словенцима (*Velika družina pri Slovencih*)“ и докторирао 1990. године са докторском дисертацијом „Задружно законодавство у 19. веку на данашњем југословенском простору (*Zadružna zakonodaja v 19. stol. na današnjem jugoslovanskem ozemlju*)“.

Током своје академске каријере проф. др Симич се бавио разноврсним темама из правне историје, међу којима највише античким грчким правом и делима античких мислилаца, словеначким правом из различитих периода, средњовековним словенским правом и развојем европског права и људских права.

Професор др Симич је велики пријатељ Правног факултета Универзитета у Београду, гостујући предавач и чест посетилац конференција из правне историје.

1. О ПОЧЕЦИМА И О ПРАВНОЈ ИСТОРИЈИ

Исидора Фирст (Isidora Fürst): *Поштовани професоре Симичу, дозволиће ми да Вас најпре поздравим и да Вам се у име нашеј часописи-*

* Студенткиња четврте године основних академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, *isidora.first@gmail.com*.

са Весник правне историје захвалим на частји и њажњи коју сће нам указали њрисџанком на овај инџервју. Ви сће уважени њрофесор на Правном факулџетџу у Љубљани и велики сће њпријатџељ нашеџ факулџетџа. Сџарије колеџе су моџле и лично да Вас уџознају њриликом Ваших долазака у Беоџрад, а ми млађи имали смо више њрилика да Вас видимо и чујемо у њоследњих неколико џодина, међуџим, збоџ њандемије, само онлајн. Реџиџе нам њрво колико дуџо нисџе били у Беоџраду, односно када сће њоследњи њуџи били овде.

Проф. др Владимир Симиџ (Vladimir Simić): Ја сам покушао да се сетим, али нисам сигуран – [има] најмање пет година од тога. То је било пре короне, а оно пре короне већ, онако, осећам као да је негде далеко, па нисам ни проверавао када сам био последњи пут, премда сте ми унапред дали та питања. Претпостављам да Вас то интересује због тога колико се променио Београд. Страховито се променио, нисам доста ту да знам да ли набоље, али надам се да је набоље.

I. F.: *За њочетџак, волели бисмо да чујемо о Вашем раном школовању, Вашим сџуденџским данима; да нам кажеџе које су Вас обласџи нарочитџо инџтересовале њриликом школовања и како сће се уџиџиџе оџределили за академску каријеру.*

V. S.: Ја сам заменио [џроменио] три основне школе јер смо се селили, али ишао сам само у једну гимназију јер смо [тада] све време живели у Љубљани. И морам да кажем да сам погрешно са избором – не због тога што та гимназија није била добра, баш напротив, имали смо неколико одличних професора – али погрешно сам што нисам ишао у класичну гимназију, и чим сам уочио ту грешку узео сам латински који је био необавезан предмет, али то је друга ствар, знате. Кад кажем да је ова моја гимназија била исто одлична, нарочито су два професора имала велики утицај на мене. Прва је била одлична професорка словеначког са књижевношћу, Марта Возлић – обоје вреде да их споменем по имену – а други је био професор историје Бранко Аусенак. Они су били ти професори коју су у великој мери одредили моја интересовања за касније. Али морам да кажем, када сам већ почео да хвалим: наш разредни старешина, професор математике Багаја, био је одличан, само што ја нисам био тако добар у математици да би све то што ми је било понуђено искористио; али једна наша колегиница се ипак одлучила за математику. Тако да смо сви имали одличне основе за шта год смо хтели касније да студирамо. Моје интересовање, пре свега, за антику почело је са једном реченицом професора Аусенака, када је он цитирао некога ко каже [да] „студирати грчку историју због политичке важности Грчке не би вредело, него

што су они остварили на духовном плану, то је оно што највише вреди“, премда политички нису били тако јаки. Наравно, ту није мислио на Александра Великог, који је и политички био важан, али то је већ друго време за Грке саме.

I. F.: *Ви сте изузетно цењен професор права и познати сте у широким научним круговима, а посебно сте, као што сте рекли, изучавали тековине права, темеље првих правних зајиса. Бавили сте се античком, бавили сте се другим темама. Па, можеће ли нам рећи како доживљавате значај правне историје данас – правне историје као области којом сте се бавили током целе своје академске каријере.*

V. S.: Ту прво морам да Вас исправим. Ја нисам широко познат у научним круговима, ја нисам широко познат ни у Словенији. Само неколико људи зна за мене. То су студенти права који неки исто тако заборављају. А друга ствар, зашто је мени правна историја тако интересантна и зашто мислим да је тако важна. Прва ствар је то да је правна историја, поред социологије права, најопширнија правна наука, а ја понављам ту – правна историја је правна наука, наука о праву; па су многи студенти изненађени када чују сасвим неку друкчију историју када дођу на факултет. И, како колега Кранц каже: „Па није проблем римско право – него је проблем право, за оне који имају проблема.“ Друга ствар због чега је историја за мене толико важна је да ја мислим да је историја оно што је експеримент за друге науке. То не може да се понови и, у ствари, кад се понавља увек испада некако мало друкчије; али ми барем знамо што се у прошлости десило, и друга ствар је ако желимо нешто од тога да научимо или научимо нешто сасвим друкчије. Наиме, једна ствар која се може научити из историје јесте да било какав злочинац да си и што год урадио, твоје време ће ти проћи, ти ћеш ићи у памћење као лош човек, али биће ти добро за оно време, боље него што би ти било ако си радио нешто друго. И ту смо сад код тога што мислим да је највећа вредност ове правне историје. Полазимо од нечега што је причао Сократ, а он каже да се њему онај *гајмон* никад није јављао како нешто да уради, него је увек рекао само „немој то да урадиш“. Кад би ми избегли неке ствари што су се дешавале у прошлости, које се још даље дешавају и дешаваће се – не знам колико дуго, док буде оваква природа човека мислим – кад би ми успели избегнути неке ствари, ја мислим да би био бољи и свет. И то ми је оно што је најважније у историји, а нарочито правна историја, што се бави правом. А ја верујем у право, мислим да је нешто метафизичко у праву, и ја мислим да је то чак највеће умеће правног регулирања: како одржати једну равнотежу између моћних и слабих. Јер, наравно, треба слабе заштити од моћ-

них, али је и природно да неки што су моћнији од тога нешто имају. И ту, кад се питамо о друштвеним наукама уопште, о друштву, ми се понекад питамо да ли има неких законитости у томе. И Тојнби, један угледан теоретичар историје, наглашава да таквих закона нема. Ја ћу се мало направити важан, па ћу рећ' да мислим да ипак има један закон, а тај закон је у томе да у сваком раздобљу наступа време да неки јачи добију нешто више због тога што је њихов допринос за друштво толико важан. Али, закон је у томе да кад тај разлог престане, нико се сам не одриче привилегија – и то је она ствар, како смањити привилегије оних којих су их заслужили у неко време, па сада не заслужују више такве привилегије. И то мислим да је главна задаћа права, потражити тај баланс, видети што се може и ову моћ ограничити толико да профитира цело друштво, а не само они који су у близини моћника и који су моћни.

I. F.: *Хвала Вам. Поред њравне истјорије, о којој сјте сада јоворили, Ви сјте јредавали и грује јредмејте. О којим је јто јредмејтеима реч?*

V. S.: Ја сѐм [се] тим предметима не бих хвалио. Ти предмети су били Историја цивилноправних кодификација и Историја европских правних интеграција. Нажалост, ти су предмети почели када сам ја отишао у пензију, па они студенти који би можда изабрали тај предмет мене више нису знали, па су оба предмета одумрла јер није било интереса, престали су да их уписују. Али, мени је било веома драго што су они који су изабрали та два предмета били веома интересантни људи, тако да је тај рад са њима био страховито пријатан. Био је то рад где су се они унапред припремили, па ја мислим да су те дискусије биле интересантне и њима и мени.

2. О ХОМЕРУ И О ПТУЈСКОМ СТАТУТУ

I. F.: *Сијурно. То је и веома инјтересанјна мајтерија. А када смо јоворили о анјици – Ви сјте се анјиком бавили и са јравној сјановишјта, али и са сјановишјта књижевностји, кулјуре и рејторике. Пуно сјте јисали о Хомеру. Па, шјта је за Вас оно најважнјје, најзначајнјје, шјто су Хомерова дела остјавила цивилизацији?*

V. S.: Па, ја би требало да потражим неке боље речи да нахвалим тога који је сабрао ту мудрост у Хомерске епове. Ви знате да постоји Хомерско питање, али држимо се Хомера. Кад сам почео да га читам, читао сам га у више наврата, прво у средњој школи па онда кад сам већ радио правну историју и изненадио сам се чега све има у њему. Тада сам био изненађен да нешто има. Сада ако читам нешто, сад се

чудим ако нема већ код њега, да не спомиње барем у неком веома једноставном облику, да је уочио тај проблем. Па то је све што су Грци домислили! Неко паметан је рекао да сва литература о друштву након Грка, то су само фусноте уз њихове радове. Човек је једноставно одушевљен. А ствар је и у томе да, јер нема човек времена да само старе ауторе чита, па кад се вратиш њима, онда видиш колико тога си већ читао код неких других људи који су то некако прерадили. Па се ја тако шалим за неке ствари на које сам и сам дошао, на те идеје, па кажем да је и Платон од мене крао идеје. Због тога јер је то толико уопште урасло у културу и мисао људску, да то је један непресушни извор мудрости. Али, треба уз то знати и нешто друго – да је у свим тим старим народима, као и данас, било и људи који су били зли, глупи, необразовани, примитивни. Тако да не смемо да мислимо да су сви Грци – или неки други народ, Јевреји, Кинези, Индијци – да су сви били паметни. Далеко од тога. Мноштво је сасвим нешто друго. Али толико су били паметни да су те ствари сачували. То је оно да су знали да то нешто вреди. Јер зна се да је то некад било преписивање, да је то био веома замарујући рад. Не знам да ли знате да понекад у рукописима читамо кад онај који преписује, преписивач, стави „баш сам уморан“ или нешто тако. Познатији су они цитати кад негде пише: „Graecum est, graeca non leguntur“. Али и тога има, и због тога дивимо се тим што су преписали и било им је важно да то очувају. И даћу Вам још једну илустрацију важности тога: арапска држава, арапско друштво, арапска култура – они су на свом почетку били страховито гладни мудрости и искуства, тако да су они скупљали драгоцене рукописе из грчких библиотека. Па се развио чак и неки посао – то је пљачкање библиотека, јер су се те књиге тако добро продавале онда у Багдаду или у Дамаску. И то исто тако показује колико је то вредело, та жеља да се сазна и да се очува.

I. F.: *Поред антике, Ви сте се бавили и грађанским правом и привредним правом, односно развојем привредне делатности. Можете ли да нам кажете по чему је у тој области значајно Плињско право и Плињски стављење о којем сте писали, и да нам у том смислу украјко представите своју тему за предавање „Ко са градом не прии, нек са градом и не расије“ које ћемо овог петка, односно вечерас, слушати на Форуму Романуму?*

V. S.: То што кажете да сам се бавио и грађанским правом, то је истина, али у веома малом обиму. Наиме, ја сам почео са питањима из права породице. Мој магистарски рад и докторски рад, оба су о породичној задрузи. Тако да је то мој контакт са цивилистиком. Али даље, мене то није толико интересовало. Ја сам се бавио свиме

и свачим, јер сам имао наставу Опште историје права. Ми немамо посебан предмет, само је правна историја, и ми покушамо онда студентима да прикажемо оно што је опште, па се нађе и код Словенца, кроз словеначке примере, јер то је најближе. Али мој први рад је био из области грађанског права, први који је био објављен, а то је „Упоређење Птујског статута са Швапским огледалом“. Тада сам био млад, па сам био веома храбар. Тада нисам ни знао да је негде око 900 рукописа Швапског огледала, па сам мислио да је оно што је објављено у *Monimenta Germaniae*, да је то све, али то је само један део. Тамо сам се збиља бавио грађанским правом, јер је добар део Птујског статута посвећен грађанском праву. Али ја о томе данас нећу причати. Ја ћу покушати на примеру Птуја објаснити оно правило „тко са градом не трпи, тај нек са градом и не расте“ – значи, шта је значило „трпети у граду“ и шта је значило „расти у граду“. То је тај моменат. Премда то има и извесних последица на подручју приватног права, пре свега монополи који су из тога излазили, али то неће бити пре свега грађанскоправна тема.

3. О КОНФЕРЕНЦИЈАМА И О ФОРУМУ РОМАНУМУ

I. F.: *Добро. Хвала Вам. Е, сада о једној конференцији. На конференцији њоводом 1700 година од Миланској едикција, на Правном факултетју у Нишу, Ви сје имали излагање о Михајлу Јасинском и њравној историји Јужних Словена. Можеће ли детаљније да ми кажете о њиом Вашем исјраживању? Веома је инјересанјна њема.*

V. S.: Мени је било заиста изненађење што сте све о мени нашли, да сте чак и то нашли. Разлог да сам причао о Јасинском је био у томе што је он умро у Нишу. Он је био у Љубљани веома кратко време, али ја опет мислим да је важан, премда не могу оценити колико је важан. Прво што се мени страшно допало је да је он на почетку објавио један рад о томе шта треба урадити за историју словеначког права, и то је један рад који даје директиве која су питања и како ићи ка томе. И тај рад, што се тога тиче, још стоји. Друга ствар што ми се страшно допала код Јасинског, и то се још налази у семинару за правну историју, то је материјал за вежбе. Види се да је тада био поглед на правну историју сасвим другачији. Наиме, он је за вежбе припремио неки свешчић Каставског статута. То је везано за Словенију јер је неко време Каставштина била под властима за које би се данас, условно речено, могло рећи да су словеначке власти. Па се чак и Моштенички статут, једна копија, налази у архиви у Љубљани. Текст Каставског

статута је умножен у рукопису. Мени су те књижице страшно драге, драго ми је и то што се неко бавио са нечим што није тако директно словеначко. Али, нисам баш много причао о Јасинском, јер његов траг у Словенији није тако дубок као [траг] остала три професора. Ми смо имали четири руска професора у Словенији, и наглашава се у историји Правног факултета какав је њихов допринос био; ту се наглашава да је то, пре свега, био неки енциклопедијски поглед на право, а нарочито, што се тога тиче, истицао се професор Спекторски. Он је своју *Државу* објавио на ћирилици, али онда је дошао у Љубљану и објавио један рад који је веома, веома цењен код неких људи, а неки га и не знају... Нажалост, тај човек је требао још једном да бежи, на крају Другог светског рата. Онда су били Билимовић и Маклецов. Маклецов је једини остао у Словенији. Тако да, Јасински није био онај који је оставио најдубљи траг, али он је био историчар, па због тога и нешто о њему.

I. F.: Хвала Вам. Хвала Вам што сте поменули и остало. То све осећаје у сећању. А када смо поменули уочиште конференције, да ли бисте моли да издвојите неку нарочиту усмену или искуство са неке од конференција на којима сте учествовали, а учествовали сте заиста на бројним конференцијама. Па један неки моменат...

*V. S.: Па, ја сам покушао да се сетим неког збиља интересантног момента, али ништа такво се није десило пошто сам ја досадан човек, па не дружим се много, тако да не могу ништа такво да Вам споменем. Једна ствар која се мени веома, веома допадала је била летња школа Бољњског универзитета у једном градићу у Италији. Ту школу води једна изнимно марљива професорка Де Николо, Марија де Николо (*De Nicolo, Maria de Nicolo*). И што се мени тамо највише свиђало је да она није позивала само академике, него и неколико људи који су збиља имали шта да кажу из свакодневног живота. Пре свега, теме су биле уз море, па су људи који су познавали и пловидбу и живот морнара. И то се мени страшно допадало, јер тамо смо чули неке ствари о којима академици не причају баш много. Иначе, мени је било увек драго кад смо били ту у Србији, јер гостопримство Срба, то је збиља нешто дивно. Па могу споменути још један пример, кад смо причали о Константину. Одвели су нас тамо у Рајас [Рајац], у Рајачке пивнице. То је било мени веома интересантно, премда смо изгубили пуно времена на путу тамо и онамо, али никад не бих то видео, а то је опет један од образа Србије [који] је мени симпатичан. Премда је један професор рекао: „Па има [ли] још која вукоје*ина ту у Србији!“*

I. F.: Неколико деценија сће иријашељ и иосейтилац Форум, клуба љубишеља римској ирава и анџике, и у иреџходне две иодине смо чули два Вашиа веома инџересанџна иредавања: ирво иод називом „Хомер као извор за иравну истџорију“, када сће иоворили о Хомеровим ейовима и друшџиву иџој доба, и друџо „Ако наџазиси моју кокошку, иосџајеш мој иейџао“, о иоложају зависних сељака у Словенији. Ваше иредавање овој иейџка иџакође с несџирџењем ишчекујемо. Међуџим, сада неиџо друџо, када иоворимо о иџоме. Ви дуџи низ иодина неџујейџе иријашељсџиво и колеџијалне односе са Правним факулџетџом у Беоџраду и нашим насџавницима. Волели бисмо да чујемо како је иџо све иочело и када сће, на иример, иџознали ирофесора емериџуса Симу Аврамовиџа.

V. S.: Па, та прича је веома једноставна. Мало је неприродно да ја имам боље везе са Београдом него са суседним Загребом или Ријеком, што су ми ближе. Али почело је овако. И професор Аврамовић и ја били смо сасвим на почетку и тада се одржао у Новом Саду један међукатедарски састанак свих правних историчара из Југославије, готово свих. И тада, кад смо се представили један другом, он каже „Ја сам Аврамовић“, а ја сам рекао „А, Ви сте написали овај рад о Благарици?“ Не знам како се то наглашава српски – словеначки је БлагарИца. И тада је почео тај контакт. Он ме је након краја тог састанка позвао код себе у Београд и ми смо се тако нашли на истој дужини. Тако да, кад год сам ја долазио у Београд ја сам се њему јављао. Па је то била и она прилика кад ме он, ако је било у такво време, он ме је водио у амфитеатар да предајем вашим студентима. Ја нисам нарочито посебан на та предавања, јер сада бих их сасвим друкчије испричао, са садашњим искуством. Добро је што се многи и не сећају што сам рекао. Али Сима се не јавља много, тако да наш је контакт веома повремен. Сад, преко Симе наравно, сам упознао и професорку Кршљанин. И онда, када ме је она звала на тај Форум мени је било веома драго, јер први који је рекао неколико одабраних речи о Форуму, мислим да је то било 2003. године, он је похвалио тај Форум, [и] шта се ту дешава. И онда је професор Аврамовић, на једном скупу у Сплиту, исто тако поменуо тај Форум и нагласио је као посебну вредност оно што студенти спремају – ону симулацију суђења у Атини. Ја сам једном то лично видео и ја сам се исто тако одушевио тим. Ја морам да кажем да ми је нарочито драго због студената и сад ми је драго да ћу и студенте лично упознати, јер то што су они тамо урадили, то је збиља вредно сваке похвале. Није чудо да је Сима и то изабрао да представи. А онда, хвала Богу за корону јер сад је то прешло на интернет, тако да могу последњих година пратити тај Форум. Због тога ми је толика част да ме још увек зову, и ту сам захвалан професорки Кршљанин, јер сад она то води даље и

мислим да је она на једном великом тесту, јер она наставља – то што ја видим, одлично наставља – једну традицију која збиља вреди сваке похвале. Свака част, и то је и мени велика част да сте још спремни да ме слушате.

4. О ЕНЦИКЛОПЕДИЈАМА И О РАДУ СА СТУДЕНТИМА

I. F.: *Хвала. Поред Ваших радова и свећа што сће набројали, писали сће и за многе речнике, лексиконе и енциклопедије. Нарочито сће писали за Енциклопедију Словеније – словеначку националну енциклопедију. Па, шта бисте рекли о енциклопедијама уопште и њиховом значају за правну науку, правну културу, правну историју, и уопште за науку, историју и културу?*

V. S.: Па, ја енциклопедије веома ценим. Само ћу Вас ту исправити. Мој допринос ка Енциклопедији Словеније није баш значајан. Мени су дали неке ствари које нису други хтели. На пример, ја сам писао о правној науци у Словенији. И то је мени допало јер то је посао којим можеш некеме јако да се замериш ако га не споменеш. То су ми чак и цензурирали за ову енциклопедију. Ја од енциклопедија мислим да је мој најважнији рад био за Етнографски лексикон. Иначе, енциклопедије су моја љубав. Зашто толико волим енциклопедије? Мени је, мало након тога кад сам научио да читам, било међу најомиљенијим читање енциклопедија. Па сам ја ишао од једне натукнице ка другој, јер ме је једна довела до друге. А почело је то тиме јер ја сам у основној школи – у другом, трећем, можда још и четвртном разреду – са великим одушевљењем читао историјске романе Мишела Зевакоа. То је аутор кога данас мало тко зна, али је писао веома популарне романе. Он је био, наиме, анархиста, па није добио посао, и онда је требао да пише пуно романа. То што је мене изненадило, на пример, је да он тамо пише у романима о љубавницама француских краљева. Ја одем у енциклопедију; ја сам то што сам читао контролисао енциклопедијом – да ли је то истина или не. Ја сам био изненађен да то није било нешто што је он измислио, него се тамо збиља појављују ове жене; и добро је тако, јер су биле, неке од њих, изузетно значајне, њихов је утицај био важан. Ту је почела моја љубав са енциклопедијама. Ја сам из енциклопедија научио и језик. Ја сам тада читао ове енциклопедије Лексиконографског завода на, тад се рекло, српско-хрватском језику. Ја мислим да је енциклопедија оног времена била садашњи Гугл. А Ви знате како је значајан Гугл. Само што сада то нешто брже иде. Али, ја сам почео са, не знам да л' се и српски то

каже, срфати на интернету – ја сам почео с тиме са енциклопедијама. И остајем код те љубави. А још једна ствар је, коју сам сад уочио, да нам енциклопедија каже што је било некое важно у оно време кад је енциклопедија писана. Није толико важно што друге ствари које се тамо нађу, него ми из енциклопедија видимо што су савременици сматрали важним, што су хтели да поруче. И то је исто као и у историји, знате. Мени је веома драго да сам ја сам дошао до тог закључка – неки су ауторитети то након тога рекли – да историјске књиге нам увек више кажу о времену кад су те књиге писане него о времену о коме аутор тамо пише. Тако да је и због тога енциклопедија страховито важна. Јер нам приказује што су људи желели да се запамти из њиховог времена.

I. F.: *Изучавали сће ње бројне и разноврсне ѡеме из различиих ѡериода ѡравне историје, али ѡосѡји ли нешиѡ ново шѡо у овом ѡпре-нуѡку ѡланираѡе да изучаваѡе, да се ѡиме бавиѡе?*

V. S.: Ја сад у овим годинама не правим никакве планове више. Нарочито сад кад ми се жена разболела, тако да... Ми што стигнемо то урадимо. Мени је сад доста пратити оно што други пишу. Па нисам ја наишао на ништа тако важно да би ја желео сад то да целом свету испричам. Моја је сређа у томе да ја кад нешто истражујем, истражујем толико времена док не нађем некога ко је то већ написао и објавио, и ако је то добро, мени је то сасвим доста, за човечанство не треба још мој глас. Желео бих да завршим неке ствари, али са плановима сам престао. Али то је веома лоше. Знате, кад кажем „Немам више планова“, то је као оно кад кажемо: „Ако не знаш где ћеш, онда ће те сваки пут довести тамо“. То је мудрост из ове *Алисе у земљи чуда*. Нажалост, ту негде сам ја.

I. F.: *Добро. А ѡоред научноѡ и академскоѡ рада о којем смо ѡричали, Ваша ѡедаѡишка и насѡавна акѡивносѡ је изузетно обимна, јер сѡе Ви били менѡор у ѡреко сѡо – ѡо сам видела у Вашој библиѡграфији – у ѡреко сѡо докѡторских, маѡстерских и дипломских радова. И шѡа је из Вашеѡ искуства ѡо нешиѡ на шѡа један сѡуденѡ-ѡочетѡник, бруцош нарочииѡ, ѡреба да обраѡи ѡажњу ѡри изради научноѡ и сѡручноѡ рада, ѡри одабиру ѡеме, ѡри избору литератѡуре?*

V. S.: Опет морам мало да Вас исправим. Ви сте питање поставили као да сам био ментор у многим случајевима. Ја сам био ментор само једној докторантки и мислим да сам био ментор [за] само два магистарска рада. Јер, толико људи из ове области ради код нас магистерије и докторате из области правне историје. То су само људи који остају код нас на факултету, јер они морају докторирати. Сад ће

можда бити мало боље. Али, они не узимају правну историју, него неке друге теме. Тако да ја ту не могу да се похвалим. А то што сте рекли велики број – то су дипломски радови. Сада, какав би савет био студентима. Пре свега да запишу све што мисле да ће им требати, да не мисле да ће запамтити нешто, јер онда то негде ишчезне. Што се метода тиче, ја не бих дао неко нарочито упутство... јер, ја се сећам, био сам ментор једној веома талентованој студенткињи и она је радила једну тему из 1848; на крају – јер је она радила по изворима, а извори су јој биле новине из тог времена – она запише нешто веома паметно. Она каже: „Штета што сам читала раније литературу о тој години, јер сам у грађи нашла ствари које су можда и важније од тога што сам читала у литератури“. То се је много свидело и професору Вилфану, који је био у комисији, да сам каже: „Да, то је баш паметно“. Значи, прво треба истражити изворе и представити изворе. Тек након тога, само због контроле, погледати шта теорија о томе каже. Иначе, ако сувише читате теорију онда ћете – словеначки један рек овако звучи: „Онај који тражи, тај ће и наћи“ – јер Ви ћете онда под утиском литературе наћи оно што сте читали раније, па ћете превидети нешто што би Вам било важније да нисте то раније читали. То је за историчаре итекако важно – држати се извора. Са интерпретацијама је проблем, мислим, бити што се тога тиче самосталан. А иначе, што се препорука студентима тиче, моја препорука би била... знате, једна прича о шпијуну којег су вратили Руси Американцима кад су разменили шпијуне, па су онда Американци питали овог шпијуна шта је најважније за шпијуна; а он каже: „Учити, учити, учити. Јер ако не знаш – бију, бију, бију“. Али, што ћу ја ту да кажем. Сви знају да треба да се учи. Баш ми је моја жена рекла: „Па шта нам каже професор на почетку `Учите!`, па ми сви знамо да треба да учимо.“

И. Ф.: Добро, хвала Вам. Иако сīе сад у њензији Ви сīе још увек анїа-жовани у раду са сїуденїима, и с обзиром на њо Ваше вишеїодишње, дуїоїодишње искусїиво, како оцењујете моїућносї и учесїалосї међународне међусобне сарадње између сїудената и Ваших колеїа у реїону и шире? Да ли њосїоје ѡриликe за размену сїудената, за ѡсїујућа ѡредавања, за међународне конференције? Да ли је њо најредовало у ѡследњих неколико їодина, или обрнуїо? Па еїо, ако можеїе нешїо о њоме да нам кажеїе.

V. S.: Ја једино искуство што имам са овим студентима и међународним контактима је то што ја све време држим предавања за Еразмус студенте. Мени је веома драго, нарочито пошто сад других предавања немам, а мени је драго предавати, па ми је тај контакт са младим људима који одржавам сада преко међународних контакта веома

драг. Ја мислим да је овај програм Еразмус веома, веома важан, јер људи се упознају са другачијим срединама. Сад кад се вратим у Словенију сазнаћу, јер постоје сада неки облици у које су уклопљени и наши студенти. Колегиница, садашња наставница правне историје, Катја Шкрубеј је у томе и у петак ћемо се видети, тако да ћу сазнати нешто више. Али сам одушевљен овом вашом *Јусторијом* што радите, и ова прилика што дајете младим научницима за *Весник*. Ја сам упозорио на ту прилику оба наша студента, али не знам шта ће ту бити. Било би ми драго да се и они укључе. Али ја сам, мислим, једини на катедри био који сам се окретао и према Истоку. Иначе, наши су све време окренути према Западу. А ја мислим да је сарадња са свим странама од велике важности. Само што ја осим ових Еразмус студената неког искуства што се тога тиче немам. То што видим мислим да је добро и надам се да ће се то наставити.

5. О ПОЕЗИЈИ И О ПУТОВАЊИМА

I. F.: *А сада два питања која су ван ове академске теме. Па, прво, љознајто је да Ви читајте и читајте савремену и класичну поезију. И коју песму бисте сад посебно истакли за наше читаоце и препоручили је?*

V. S.: Ја сам заволео поезију у гимназији и то у првом разреду, кад смо ступили у контакт са најстаријом поезијом. Тако да је мени страховито драго и интересантно да су сами почеци лирике били један од врхунаца. Сапфо, на пример. То је чудо. Она је написала нешто што стоји још увек. Ја сам понекад и овако усмерен, па увек тражим и да ли има неке везе и са правном историјом. Могу и то да кажем. Ја сам чак и једну студенткињу наговорио да је узела за дипломски рад Десанку Максимовић, онај њен лирски разговор са Душановим законом – „Тражим помиловање“. Ја сам стекао и велике симпатије једног судије Врховног суда кад сам приликом једног скупа о владавини права цитирао Десанку Максимовић, ону њену песму о судијама царским, и шта судије значе, шта би требало да значе. И он је након тог мог предавања дошао код мене и рекао: „Баш сте ме обрадовали што сте те лепе ствари о судијама рекли“. Иначе, кад сте рекли, сад кад би ме Ви питали које Вам песме могу напамет рећи, не би то биле песме од оних песника које највише волим. Наиме, ја од српских песника веома ценим Васка Попу, Миодрага Павловића. Нажалост, ове модерније, млађе и не знам више. Али Миодраг Павловић, онај његов „Шта је то у људском бићу што га води према бићу“, то је фантастично. Онда, од аутора баш са ових простора мени је најдражи Изет

Сарајлић. Исто тако ми је страшно драг и Мак Диздар, нарочито онај његов роман што је спевао у две песме: *Горчин* и *Косара*. Баш ми је драго да сваки дан прочитам барем две песме. Једну добијам сваког дана, то је „*A poet a day*“ јер сам се прикључио томе, и ту ми је највише драго не толико што су те песме толико добре него ширина – о чему све песници пишу. А мени је осим тога што су то осећаји, [а] веома волим љубавну лирику... поезија је и мисао. То је нешто драгоцено јер се у кратком облику нешто веома важно може рећи. Мене, да кажем, да ме загрејава. Али није само поезија, мени је драго све што је лепо. То је и музика, и литература уопште, не само поезија. Али литература – можда сам унеколико узак – јер ме литература, опет, занима пре свега као мисао. Нешто мање као искуство, али као мисао свакако. Премда, оно што сте ми рекли за план, можда ћу то успети... Има једна збирка – сто романа на словеначком. И ја сам приметио, који год роман да узмем, има и неку мисао о праву и неку правну илустрацију. Па ћу то можда у један рад да ставим. Јер мени је литература важна и због нечег другог. Наиме, ми из литературе видимо какав је правни осећај. Неки то истражују, неки то изостављају из истраживања. Али, мени се чини страшно важно – какав је правни осећај у једном друштву, шта то друштво сматра да је праведно, шта је неисправно. Та слика исто тако ми пуно каже о једном друштву, и тако пратим литературу. Кажем, ту сам ја помало и фах идиот. Да тражим и нешто што није. Мени моји пријатељи који су историчари литературе, кад разговарамо, кажу: „Па како ти то чудно читаш“. Сад и Ви знате како ја чудно читам.

I. F.: *А поред књижевности, и уметности уопште, волиш и да иштујеш. И шта је прво што обиђеш када посетиш неку земљу? Да ли, ево ојеш, иланирати да посетиш неке нове крајеве?*

V. S.: Па, видите, то зависи од тога да ли идем сам или са женом. Кад идем са женом, идемо тамо где њу интересује. Па због тога и ја волим путовати са агенцијама, јер онда они одлучују, а не ја. Али, иначе, ја обилазим прво оне духовне храмове – цркве. Можда ће неко и рећи како је Симич водио антирелигијску пропаганду. Јер, кад смо били мали, породица – наша породица и породица мог ујака – ишли смо заједно. Онда ја прво идем у цркву, а то је толико изнервирало мога брата од ујака да је рекао: „Дај Боже да се све цркве сруше“. Па видите какво је моје дејствовање! Иначе, волим у музеје прво да идем, и сад ћу ићи опет у Народни музеј јер је пуно година био затворен. Кад сам први пут био у Београду, а тада сам био једно месец дана, био сам на радној акцији, и највише сам одлазио у Народни музеј, па желим да проверим шта сам упамтио и како сам упамтио, како сам то запамтио. Значи, музеји, галерије. То је оно што прво идем [да посетим].

Често обилазим и гробља, јер ту има веома интересантних података. Један такав податак који [ме је] дотакао је... Ја сам неколико пута био у Планковом институту у Франкфурту, и стара зграда института је била преко пута гробља. И тамо сам нашао прилику – једна породица, отац и син, оба су погинула. Отац у Првом светском рату, син у Другом светском рату, оба на Руском фронту. Тако да су такве приче... И ту ћу поменути једну мени веома драгу књигу поезије – то је „*Spoon River Anthology*“. То је једна књига где је свака песма о неком споменику са гробља. То су одличне песме. Та су гробља интересантна. Онда пијаце, свакако. Мрзим, мрзим трговине. А [волим] и онако, што се каже француски, фланирати. Једноставно, без циља ићи по граду исто тако може бити интересантно.

I. F.: *Јесће. И њре нећо шћћо закључимо разјовор, само желим да Вас ићћћам – шћћа бистће њоручили стјуденћћима Правноћ факулћћейћа у Беоћраду, на Правном факулћћейћу у Љубљани и свима онима којћ уче и баве се њправном истћоријом учећи од Вас?*

V. S.: Моја једна порука би била да је добро што су изабрали право. Јер, ја сам имао, док сам још био учитељ – а то нисам ја почео, то је млађа колегиница почела, па сам видео да је то добро, па сам ја поновио – на првом састанку са студентима ја сам их питао: „Зашто сте дошли на Правни факултет?“ И многи су признали да и нису знали због чега су дошли. Ја сам такав случај. Ја им кажем: „Онда сте одлично одабрали да сте дошли на Правни факултет, јер је право тако широко да ћете сигурно унутар права наћи своју нишу“. И то би онда поручио: да једнаку пажњу посвете свим предметима јер неће знати која ће им ниша ту доћи. Због тога, што више знају, лакше ће открити што их више интересује и лакше ће наставити ка том правцу. То би била можда порука. Ту се сећам [да је] један паметан човек рекао: „Боље дати новце него савјет, јер новце сви примају, а савјет нико“.

I. F.: *Али хвала Вам.*

V. S.: Нема на чему. Хвала Вама што сте се потрудили за тако интересантан интервју. Ја се само надам да ће бити читаоцима толико интересантан.

I. F.: *Хоће. Сићурна сам да ће чћћћаоци уживаћћи у ићћћервјуу и у Вашиим будућћим њредавањима. И да ћемо Вас њоново видећћи овде као јосћћа.*

V. S.: То бих и ја желео.

Симо М. ИЛИЋ*
Душан Б. ЈОВИЋ**
Ђорђе СТЕПИЋ***

ЈУСТОРИЈА 2023: ПРАВО И КАЗНА (23–25. МАРТ 2023. ГОДИНЕ)

Као и претходних година, у организацији Правног факултета Универзитета у Београду одржана је међународна студентска конференција из историје права, Јусторија (*Iustoria*). И овом приликом, она је окупила десетине студената из различитих крајева света, као и из различитих области друштвених наука, како би саопштили своје радове. Овај пут кровна тема је била „Право и казна”, посвећена јубилеју – 150 година од укидања телесних казни у Србији. Конференција је одржана у мешовитом формату: уживо и онлајн.

ПРВИ ДАН

Први уводничар, проф. емеритус Сима Аврамовић, јавио се окупљенима из Рима. Истакао је да је радостан што је правноисторијска катедра, која је веома посвећена ваннаставним активностима, организовала један овакав скуп, напоменувши да ће Јусторија имати свој први јубилеј већ наредне године. Овакав формат је важан да се студенти науче не само да уче, већ и да научно истражују. Честитао

---

* студент мастер студија на Правном факултету Универзитета у Београду, simolic@hotmail.com

** студент друге године основних студија на Правном факултету Универзитета у Београду, dusanjoviccc@gmail.com

*** сарадник у настави и студент докторских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, djordje.stepic@ius.bg.ac.rs

је организаторима, особито оснивачу скупа доц. др Нини Кршљанин, и пожелео учесницима срећан рад.

Одмах за њим, проф. др. Зоран Мирковић, професор Српске правне историје и декан Правног факултета Универзитета у Београду, изразио је задовољство што је толико младих окупљено око изучавања теме кажњавања, једне од најинтересантнијих тема правне историје, особито кривичног права, којом се и сам бавио, те је учесницима пожелео пријатаностанак у Београду.

Као последњи уводничар, проф. др Милена Полојац, шефица Катедре за правну историју и професорка Римског права, напоменула је да је Јусторија постала скоро традиционална, те да су све досадашње конференције биле мултидисциплинарне и интернационалне. Она је подсетила и на јаке везе између римског права и савременог казненог права: од терминолошких (*crimen, poena, delictus*), преко разликовања грађанскоправних и кривичноправних деликата, до развоја различитих казнених појмова у самом римском праву и даље, од времена Закона XII таблица. Као и претходни говорници, захвалила се свима, најпре учесницима, те предавачима и колегама из организације скупа.

Прво предавање, на енглеском језику и у онлајн формату, одржао је проф. др Томазо Беђо (*Tommaso Beggio*) са Правног факултета Универзитета у Тренту, на тему „Смртне казне и облици лишења слободе у старом Риму: Напомене о утицају неких појмова римског кривичног права на западну правну традицију”. Предавач публику најпре упознаје са најранијим поменима смртне казне у Риму и појединим облицима њеног извршења – попут чувеног бацања са Тарпејске стене. Најранија замена за смртну казну било је прогонство (*aqua et igni interficio*). Њега не треба мешати са *exilium*-ом из времена Корнелија Суле: потоња је казна по свом праву, а не алтернатива смртној казни. Следеће казне по тежини су биле казна губитка слободе и казна губитка грађанства. Посебно тешки облици казне губитка слободе били су: осуда на игре (*damnatio ad ludum*), осуда на мач (*damnatio ad gladium*) и осуда на рад у руднику (*damnatio ad metala*). Код прве казне осуђени је морао да проведе одређени период као борац у арени, као роб-кажњеник (*servus poenae*), чега се могао ослободити – за разлику од другог облика (*ad gladium*), где је морао бити погубљен најкасније у року од годину дана. Код осуде на рад у руднику, три могућа облика ове казне, одређена према тежини учињеног дела, доносе различит степен тежине услова под којима се казна издржавала. У свом излагању проф. Беђо објашњава сваку од ових казни, позивајући се на изворе, као и касније интерпретације угледних правника, попут Улпијана и Модестина (махом сабране у D. 48. D. 50).

За овим је уследила **прва студентска сесија** на енглеском језику, посвећена праву и казни у класичној антици, којом је председавала проф. др Милена Полојац. Први излагач, Иван Арамбашевић са Правног факултета Универзитета у Београду, говорио је о формама кажњавања у римском праву у време Римског царства. Он уочава шароликост система казни од почетка принципата надаље, због веће дискреције царева и управних власти. Наводећи низ примера кажњавања, попут колективних казни према породицама учинилаца или оштрије кажњавање хришћана упркос њиховом римском грађанству, аутор закључује да ће тај систем своје варијације видети и у средњовековном и доцнијем праву.

За њим, Кацпер Жоховски (*Kasper Żochowski*) са Факултета за право и администрацију Универзитета у Варшави наставља сесију са духовито насловљеним саопштењем: „*They stole my pig*” – *crime reports to epistates phylakiton in papyri from 1st century Roman Egypt*. Његов рад се тиче 32 притужбе из периода до 42. године, из Арсиноита (данашњи Фајум). Дело које доминира јесте крађа, а честе су и (*inuiria*), као и међусобна рањавања животиња. Честа обраћања епистатима (начелницима страже), додаје он, не треба да чуде, пошто се оштећени често обраћају блиским, иако ненадлежним органима, тражећи правду – за шта наука даје различита објашњења. Наставак његовог излагања посвећен је анализи појединих папируса, особито опредељењу правних захтева оштећених.

Следећи је био Матео Кристинели (*Matteo Cristinelli*) са Правног факултета Универзитета у Тренту, који је излагао на тему „*Princesps qui delatores non castigat, irritat*” *Accusatores and delatores during the early Principate between law and politics*. Уводећи у своју тему, излагач наводи да су у кривичном поступку приватни тужиоци водили поступке, а да су државне власти, како би подстакле пријављивање и процесуирање окривљених, често додељивале „награде” успешним тужиоцима – што је механизам који је често злоупотребљаван. Он наводи низ примера поменутих у историјским изворима, где проблематични акузатори и делатори уживају заштиту царева и добијају високе награде (које је Сенат настојао да ограничи). Најпосле, најучинковитије средство против несавесних акузатора и делатора био је гнев јавног мњења, што доводи до промена у раду државног апарата.

Викторија Сарацин (*Wiktoria Saracyn*), са Факултета за право и администрацију Универзитета у Варшави, наставља сесију са рефератом „*Guideline on crime and punishment: a systematic approach towards Libri Terribiles*”. У фокусу овог саопштења стоји глава 48. Јустинијанових Дигеста, која се тиче јавног казног права. Она уочава општи систем првих фрагмената ове главе, у којима се говори о врстама де-

ликата, укључујући оне који се сматрају најтежим (кажњивим смртном казном или прогонством), а који наликују доцнијим класификацијама општег и посебног дела кривичног права.

На самом крају сесије излагала је Исидора Фирст са Правног факултета Универзитета у Београду, са радом „*Ostracism – „punished” by democracy*”. После кратког увода о остракизму као политичком, демократском егзилу, уведеном за Клистенових реформи, ауторка чини разлику од санкције егзила: саставни део остракизма је повратак осуђеног у град, без било каквих даљих реперкусија. Описавши поступак остракизма (гласање еклесије), она посвећује пажњу институту за који се мисли да га је потиснуо: *graphe paranomon*, познатом од времена Перикла.

Другом сесијом, такође на енглеском језику, на тему кажњавања вештичарења, председавала је доц. др Ивана Марковић. Ово кратко заседање отвара коауторски рад мср. Ђорђа Степића и мср. Марка Ромића са Правног факултета Универзитета у Београду, са темом о кажњавању кривичног дела мађијања у праву средњовековне Србије. Аутори су најпре подвукли разлике између различитих облика мађијања у релевантним општим изворима: Законоправило Светога Саве, Душановом законуку и Скраћеној синтагми Матије Властара. Затим су упоређивали разлике у кривичноправној реакцији: на пример, тровачи и „мађиници” су кажњавани смртном казном – и дела и казне су преузети из ромејског права, док су „ресници”, који спаљују мртве из страха од вампиризма, плаћали вражду, што упућује на обичајноправно порекло дела. Санкције су нарочито строге, закључују излагачи, због вишеструке опасности дела – према конкретној жртви, те према вери и/или држави.

Други и последњи излагач ове сесије била је Катарина Ана Дудек (*Katarzyna Anna Dudek*), која се прикључила из Варшаве, са излагањем „*Witchcraft in law of the First Republic of Poland (16th-18th century) – causes and effects, occurrence, trials, penalties*”. Она нотира већи степен верске толеранције у Пољској, што ипак није искључило суђења вештицама. Злочин вештичарења је вређао најпре лична добра жртве, тек доцније црквени поредак, а поступак је углавном вођен пред световним судовима, све до декриминализације 1776. године. У даљем делу излагања ауторка наводи низ познатих суђења вештицама, и из свега расположивог закључује да, за разлику од западне традиције – у Пољској, слично другим земљама на истоку Европе, није било системског прогона вештица.

Трећа сесија, последња овог дана а прва на српском језику, под председавањем доц. др Нине Кршљанин, тицала се казни у српском средњовековном праву. Прва је излагала Драгана Милошевић са

Правног факултета Универзитета у Београду. Свој реферат, насловљен „Казне за кривична дела против личности и имовине прописане Душановим закоником”, поделила је у два велика дела: навођење врста кривичних дела против личности (убиства, телесне повреде, силовање и увреда) и против имовине (крађа, разбојништво, паљевина, потка и попаша), и навођење расположивих казни (новчане, смртне и телесне, тамнице...). За сва дела, зависно од облика, казне се разликују: под ромејским утицајем, код дела против личности доминирају смртна и телесне казне, а код имовинских новчане.

Затим следи излагање Данке Реновице, са Правног факултета Универзитета у Београду, о кажњавању прељубе у Душановој кодификацији. После кратког историјата прељубе као кривичног дела, она се осврће на ромејско кажњавање овог дела, пре него што се фокусира на примере из Душановог законика (чл. 53. и 54). Ово ауторка чини кроз анализу правних формулација о статусу учиниоца (властелин(ке)/себра), од чега умногоме зависи и тежина казне. Директни утицаји ромејског права су садржани у Скраћеној синтагми. У сваком случају, нагласак је на заштити властеоске части, као и ширег, сталешког друштвеног поретка, пре него верског.

На претходно се наставља и последња презентација првог дана, „Кажњавање прељубе у српском праву у средњем и новом веку”, аутора Душана Малетића са Правног факултета Универзитета у Крагујевцу. Као и претходни излагач, почиње од библијског концепта брака и прељубе, те уређења ових питања у ромејском праву. Даље, он анализира норме Законоправила Светога Саве и санкционисања прељубе у канонском праву (у правилима светих отаца) и световном праву (у Закону градском). У потоњем се прељуба третира и као бракоразводни узрок и као кривично дело – које се кажњавало батинањем, шишањем и одсецањем носа. Како не би понављао претходно изложено, референт завршава са анализом прописа о прељуби у Србији у раном 19. веку.

ДРУГИ ДАН

Други дан студентске конференције *Iustoria* отворио је професор др Томас Зимон (*Thomas Simon*) са Правног факултета Универзитета у Бечу, са темом „Корени средњовековног кривичног права у Западној Европи“ (*The Medieval Roots of Penal Law in Western Europe*). Своје излагање професор је поделио у две велике целине – (I) Улога кривичног права у раном средњем веку, и (II) Високи средњи век: Друштвено-политички контекст у којем се развијало кривично право. Предавач је

најпре указао на дисконтинуитет у правном смислу између античког кривичног права и средњовековног кривичног права, током такозваног мрачног периода. Извори кривичног права у раном средњем веку били су ретки, а у периоду између VIII и XI века практично и нема сачуваних историјских извора који би нам приближили кривичну праксу у раном средњем веку. Када говоримо о изворима права уопште, па и кривичног, у раном средњем веку, превасходно се ослањамо на тзв. *Leges Barbarorum* – *Lex Ribuarica*, законик германских Рипуарских Франака, и *Pactus Alamannorum*, законик германског племена Алемани, оба из прве половине VII века. Ситуација је другачија када је у питању касни средњи век. Издвојене су три полазне тачке из којих се развило кривично право и сам инквизиторски кривични поступак, а то су: *Canon Law* (канонско право католичке цркве), *Urban Statutory Law* (градски законици) и *Gottesfrieden/Lanfrieden* (прописи којима се племић обавезује цркви да ће на свом поседу одбацити употребу насиља). Циљ свих ових прописа био је стварање адекватног система сузбијања криминалитета.

Након уводног предавања професора Зимона уследила је **четврта сесија** конференције, на енглеском језику, посвећена средњовековном кривичном праву, којом је председавао професор Зимон. Први излагач је била др Нере Јоне Инћауштеги Хауреги (*Nere Jone Intxaustegi Jauregi*) са Универзитета Деусто (Шпанија), која је учесницама приближила право и казну у баскијском праву. Кривичноправне норме које су биле на снази између XII и XVIII века важиле су посебно за територију Баскије, која је у том периоду била део Краљевине Кастиље. Иако део веће правнополитичке заједнице, баскијски прописи су се разликовали од осталих кастиљских прописа, а неки од њих су и данас на снази.

Затим је Лусиана Алеишо (*Luciana Aleixo*), са Правног факултета Универзитета у Лисабону, говорила о женама и криминалитету у старопортугалском праву. Она је најпре истакла разлику у опхођењу и посматрању мушких и женских учинилаца кривичних дела од стране правнополитичких субјеката. Жене су најпре посматране кроз призму породице и мајчинске улоге која им је додељена, а тек потом као извршиоци кривичних дела из групе дела против морала и личности. Такође, излагач се осврнуо на велику аутономију и моћ суда током вођења кривичног поступка у класичним инквизиторским поступцима, која је некада ишла и на штету окривљених, не узимајући у обзир крхкост и нежну природу жена.

Затим је излагач Ђорђе Тимотијевић, са Правног факултета Универзитета у Београду, говорио о настанку и развоју казне затвора у европским земљама. Затварање људи почело је да се практикује још

у првим организованим људским заједницама. Готово сви правни системи познавали су затвор као начин ограничавања слободе који се остваривао кроз затварање људи у најразличитије просторе, попут подрума, тамница, бунара... Први затвор отворен је у Енглеској средином XVI века, а убрзо су затвори почели да „ничу“ и у другим европским државама. Затвори су најпре коришћени за затварање скитница и просјака а тек потом за затварање лица која су извршила кривично дело, што је условило и формирање више различитих система извршавања санкције затварања, попут заједничког затварања, хелијског затварања и система самица.

Антони Ципријански (*Antoni Cypriański*), са варшавског Правног факултета, говорио је о улози казне у политичкој и правној мисли чувеног француског филозофа Монтескјеа. Иако је Монтескје остао упамћен по његовој теорији о подели власти, која је своје отелотворење доживела у неким од највећих правних аката XVIII века, у другом плану остало је његово интересовање за кривицу и кажњавање преступника. Залагао се за увођење блажих казни у односу на доста строге и често несразмерно изречене казне у том периоду. Критиковао је честу употребу смртне казне и учесталу примену мучења и тортуре, који су били усмерени на насилно признање од стране осумњиченог.

Последњи излагач из ове сесије био је Пјотр Стефан Ромањук (*Piotr Stefan Romaniuk*), са Правног факултета у Варшави, који је разматрао улогу санкције у психолошкој теорији правног социолога и филозофа Леона Петразицког. Као социолог, анализирао је улогу санкције у правном систему једне државе. Довео је у питање потребу друштва за изрицањем санкција и неопходност санкција за правилно функционисање једне правнополитичке заједнице. Петразицки је санкцију посматрао са етичког и емоционалног гледишта, а управо из тих етичких потреба проистекле су санкције. Указивао је на пролазност и кратковечност закона, наводећи као разлог немогућност довољног прилагођавања људске психе друштвеном животу, указивајући на то да ће право (па и кажњавање) нестати када буде достигнут одређени циљ – а то је да се створи друштво које неће имати потребу да буде нормирано.

Пета сесија овогодишње конференције специфична је из разлога што је у потпуности посвећена кривичном праву у Пољској. Сесијом је председавао проф. др Милош Станковић. Први говорник у овој сесији био је Франћишек Игнаци Фортуна (*Franciszek Ignacy Fortuna*) са темом „Еволуција казне у кодексима Конгресне Краљевине Пољске у првој половини XIX века“. Предмет проучавања су две пољске кодификације – Кривични законик Пољске из 1818. године и Кодекс о

главним и споредним санкцијама из 1847. године, као и све касније измене ових аката. Аутор је указао на политички контекст стварања Краљевине Пољске на Бечком конгресу 1815. године, као и на утицај француског, пруског, аустријског и руског законодавства на стварање пољских прописа. КЗ из 1818. године садржао је и модерне елементе, попут троеобе кривичних дела на злочине, прекршаје и преступе, али су били присутни и реликти архаичног телесног кажњавања, попут бичевања. Стога се овај КЗ сматра прелазним кодексом између феудалистичких и капиталистичких кодификација. Каснији Кодекс из 1847. године био је првенствено усмерен на санкционисање побуњеника против државне власти, што је резултирало увођењем великог броја нових санкција, попут конфискације и прогонства.

Наредни излагач, Александер Швијерч (*Aleksander Świercz*), говорио је о смртној казни за време Друге пољске републике, која је постојала у периоду од 1918. до 1939. године. Ова држава је већи део свог постојања функционисала без јединственог кривичног законика, који је добила тек 1932. године. По КЗ била је прописана и смртна казна која је извршавана вешањем. Међутим, смртна казна је на простору Пољске извршавана и пре ступања КЗ на снагу а на основу прописа који су били на снази у различитим деловима државе. На жалост, због непостојања статистичких података, не може се утврдити тачан број изречених и извршених смртних казни у периоду 1918–1939. године.

Кацпер Пашински (*Kacper Paszyński*) говорио је о помиловању у Пољској. Према пољским уставима између два светска рата (1921, 1935) право помиловања припадало је шефу државе – председнику, док је по окончању Другог светског рата и у времену комунизма право помиловања припадало Државном савету као колективном органу (Устав из 1952). Аутор истиче и велики број намештених случајева и извршених смртних казни уз честу злоупотребу права на помиловање током комунистичког режима. Према садашњем уставу Пољске из 1997. године право помиловања такође је припало председнику Републике.

Последњи излагач из ове сесије била је Агата Старковска (*Agata Starkowska*), која је говорила о функцији кажњавања и историјском развоју система кажњавања у Пољској током XX и XXI века. Излагање је посвећено указивању на разлике у циљевима кажњавања који су били предвиђени у три различита пољска КЗ током прошлог века – КЗ из 1932, 1969. и 1997. године. КЗ из 1932. године био је продукт настојања да се створи јединствени законик и усмерен је на јачање државног и националног јединства. Власт је користила

кривичне прописе као средство у борби против опозиције. Наредни КЗ, из 1969. године, увео је у кривични систем новине у виду строжих казни и увођења нових казни попут неплаћеног рада и одбијања од плате, а често је било осуђивање за кривична дела против државе и јавног реда. Важећи КЗ из 1997. године одликује се идејом либерализма и жељом за што мањим бројем затвореника. Специфично је да је напуштена подела на главне и споредне санкције и установљена подела на казне и казнене мере. Међутим поједине казне су и поштрене, а уведен је и доживотни затвор без права на условни отпуст.

Шеста и последња сесија другог дана конференције била је посвећена модернизацији кажњавања у Европи. Сесијом је руководио проф. др Далибор Ђокић. Први излагач ове сесије, Тијана Кнежевић, говорила је о казнама у доба шпанске инквизиције. Тема је посвећена заједничком циљу цркве и правосудног система, а то је одржавање мира и усклађивање понашања људи са неким вишим друштвенополитичким вредностима. Управо тај заједнички циљ својствен је периоду инквизиције, који је обележио шпанску историју између 1478. и 1834. године. Инквизиција је била усмерена на кажњавање нехришћана, јеретика, а кажњавање је било разнолико – од одрицања од свог дотадашњег живота и потпуног посвећивања католичкој цркви, преко прогонства, па све до јавног понижења и излагања насиљу од стране заједница, и на крају до спаљивања на ломачи. Један од симбола инквизиторског периода био је и генерал инквизиције Томазо де Торквемада, који је спроводио најбруталнији прогон нехришћана током XV века. Такође, овај период био је познат по многобројним справама за мучење, попут виљушке за јеретике, шпанске чизме и јудине столице.

Наредни излагач, Мила Конатар, приближила је тему гиљотине, симбола Француске револуције. По избијању Француске револуције Жозеф Гиљотен предложио је увођење *ејалишарне смртне казне*, која ће се брзо извршавати над припадницима свих сталежа. Гиљотина, замишљена као брз и безболан начин погубљења, прву жртву је живота лишила 1792. године, да би касније и сам француски краљ Луј XVI и његова супруга Марија Антоанета били погубљени на гиљотини, а укопан број погубљених помоћу овог сечива у Француској је око 17.000 жртава. Гиљотина је своју употребу нашла и у нацистичкој Немачкој, у којој је између 5.000 и 16.000 људи погубљено на овој справи. Последњи пут је јавно смакнуће на гиљотини извршено 1977. године у Француској. Гиљотина је доказ црне стране идеје о једнакости и хуманости.

Марко Кнежевић говорио је о казнама у законнику Петра I Петровића Његоша. Патријархална и теократска Црна Гора је на прелазу из XVIII у XIX век добила законик који је оставио велики траг у правној историји српског народа. Законик донет 1798. године имао је 16 чланова, да би 1803. године био допуњен са још 17 чланова. Акт који је почивао на обичајном праву и косовском миту предвиђао је доста строге кривичне санкције. Владика је кроз законик покушао да сузбије крвну освету и уједини племенски разједињену државу у јединствену, која би се као таква лакше сукобила турској власти. Санкције које је Законик познавао су: смртна казна, инфамија, новчана казна, конфискација имовине и казна затвора. Специфично је и коришћење клетве, која је стварала страх и подозривост код преступника.

О телесном кажњавању у Србији током XIX века говорио је Денис Кнежевић. Србија, која је 1804. године почела са изградњом своје нововековне државе, убрзо је добила и Карађорђево законик који се одликовао великом строгошћу, а строгошћу су се одликовали и остали акти који су регулисали кривичноправну материју пре доношења Кривичног законика. Недостатак затворских капацитета и још увек неорганизовано судство условили су све већу примену телесног кажњавања, а први акт који је регулисао ово питање био је Устројење судова окружних из 1840. године. Убрзо је Полицијском уредбом из 1850. године регулисан начин кажњавања у зависности од пола и старости преступника. Многобројним уредбама је круг лица која су телесно кажњавана временом сужаван, да би телесно кажњавање коначно било укинато 1859. године, непосредно пре доношења Кривичног законика. Телесне казне које су примењиване у овом периоду су бој, камџија, рогоза и шиба.

Последњи излагач другог дана конференције био је Филип Новковић са Правног факултета Универзитета у Сарајеву, који је говорио о одмеравању казне у Казненом законнику Босне и Херцеговине од 26. јуна 1879. године. Овај законик рађен је по узору на Војни законик и Кривични законик Хабзбуршке монархије. Кривични законик је прихватио дихотомију казних дела на злочине и преступе, док су иступи били у надлежности управних судова. Забрањена је била судијска самовоља а казне су биле доста строге, али су се могле у одређеним случајевима и ублажити, али и отежати. Занимљива отежавајућа околност била је давање лажног исказа, а казна је била тежа и ако је неко долазио из добре, угледне и образоване породице, јер је тим пре морао бити упознат са државним прописима.

ТРЕЋИ ДАН

Треће предавање, на енглеском језику, одржао је проф. др Колман Денехи (*Coleman Dennehy*), наставник Технолошког института у Дандалку и Универзитетског колеџа у Даблину, на тему „Злочин, казна и кривично право у ирским колонијалним условима“. На почетку, предавач је сумарно објаснио историју односа Енглеске и Ирске, као и компликовани утицај енглеског права на ирско право који је био непрестано присутан још од дванаестог века, али је постао преовлађујући од Енглеског освајања Ирске 1600. године. Кривично право било је слично данашњем, постојала су стандардна кривична дела. Ирско право ипак није било потпуно идентично енглеском, јер Енглези нису хтели да дају сва права колонизованом народу. Кривично право било је регулисано различитим изворима: писаним прописима које су доносили парламент и краљ, обичајним правом које су утврђивали и спроводили судови, приоритетним правом круне (прерогативом) и ратним правом. Иако су извори права били идентични, ирско право никада није било идентично енглеском праву, делимично због специфичних потреба ирске средине, али и због неспремности Енглеске да призна колонијалним народима сва права и слободе које су уживали Енглези. Кривична дела су била рационално одређена и слична данашњем законодавству, али су казне биле доста строге, тако да је за свако теже кривично дело (*felony*) или издају била предвиђена смртна казна. Енглези који су дошли у Ирску да „цивилизују“ становништво користили су многе антицивизацијске методе зарад постизања тог циља. Осим широке употребе смртне казне, у кривичном поступку коришћена је тортура, а примењивано је и ратно право (иако је био мирнодопски период), које је служило за принудно пресељење сиромашних и непослушних Ираца (у тежој варијанти, ако би осуђени био пресељен на неку ванправну територију као што су Карипска острва, то би значило и његово погубљење). Ови репресивни методи нису били коришћени у Енглеској, а њихова употреба у Ирској може се објаснити како уобичајеном репресивношћу колонизатора, тако и чињеницом да су по ирском праву у кривичним предметима судили поротни судови, па би пороте често ослобађале оптуженог. Напоследку предавач се осврнуо и на практичну примену оваквих прописа. У пракси су коришћени (или тачније речено: злоупотребљавани) бројни механизми како би се избегло кажњавање (неки од њих су бенефит свештенства и бенефит трудноће), као и једноставне ослобађајуће пресуде пороте (без обзира што је оптужени учинио кривично дело). Тако је удео осуђујућих пресуда износио свега око пет процената. Супротност

радикално репресивног законодавства и праксе у којој су ретко доношене осуђујуће пресуде – предавач објашњава управо претераном репресивношћу закона, која је довела до неспремности грађана који би били чланови порота да изричу драконске казне, као и неспремности енглеских колониста да се изрицањем претераних казни замахрају локалном становништву.

Потом је уследила **седма сесија**, на енглеском језику, посвећена казни, рату и политици, којом је председавао проф. др Колман Денехи. Први излагач, Јакуб Новак (*Jakub Novák*) са Правног факултета Масариковог универзитета у Брну, говорио је на тему „*Dishonourable discharge from the army in the military criminal law of the Czechoslovak legion in Russia*“. Како је Чехословачка била у саставу Аустроугарске, њени становници борили су се на страни сила Осовине у Првом светском рату. Ипак, постојале су и алтернативне чехословачке легије састављене од добровољаца које су се у рату бориле на страни Антанте, а чинили су их највише чехословачки емигранти и ратни заробљеници. У периоду између 1918. и 1920. године Чехословачка легија у Русији је формирала сопствени управни апарат, укључујући и кривичне прописе и војне судове. Излагач анализира казну нечасног отпуста, која је заједно са смртном казном била најтежа у новом кривичном систему (дакле тежа и од затворске казне). Разлоге због којих је ова казна била сматрана толико репресивном излагач налази, са једне стране, у чињеници да се радило о добровољачкој војсци, па се нечасно отпуштање из ње доживљавало као веома срамотно – и, са друге стране, у чињеници да би отпуштени легионари били спроведени у кампове за ратне заробљенике, што је такође представљало тешку санкцију.

После њега, Андреј Андрејевич Киосов (*Andrey Andreyevich Kiosov*) са Правног факултета Државног универзитета у Санкт Петербургу излагао је на тему „*Coercion, punishment, violence in the Russian history of legal and political doctrines of the XX century: general trends and cross-cutting themes*“. У излагању се даје широк осврт на однос руских правних филозофа и теоретичара према темама принуде, казне и насиља у праву, а посебно места и оправдања смртне казне у њему. Излагач се осврће и на Кривични закон Совјетског савеза из 1926. године, у коме смртна казна није била набројана у листи кривичних санкција, али је за време важења тог закона била коришћена као ванредна казна у великом броју кривичних предмета.

Јан Транжик (*Jan Tranžik*), са Правног факултета Масариковог универзитета у Брну, изложио је свој рад на тему „*The trial of Jozef Tiso*“. Јозеф Тисо био је католички свештеник и словачки националиста. Иако, бар у почетку, није био фашистички опредељен, постаје

значајан после немачке окупације Чехословачке 1938. године. После окупације Чешка бива анектирана у састав нацистичке Немачке, а Словачка добија независност и Тисо постаје њен први председник. После ослобођења Чехословачке образован је Народни суд у Братислави да суди колаборационистичким вођама Словачке Републике, који га осуђује на смрт. Иако су постојале политичке иницијативе за преиначење казне Тисоу, смртна казна је на крају ипак извршена. После успостављања комунизма званични историчари сваљивали су сву кривицу на Тисоа (а преко њега и на Католичку цркву), да би после пада комунизма дошло до повратка словачког национализма који га рехабилитује. Излагач закључује да чак и данас ово суђење дели словачко друштво.

Симо Илић са Правног факултета Универзитета у Београду потом је излагао на тему *“Punishment as a means of oppression against free media”*. Излагач је анализирао и поредио коришћење казне као метода за сузбијање слободе медија у Краљевини Југославији и потоњој социјалистичкој Југославији. Истиче се да је у периоду парламентарне краљевине у Југославији постојала одређена цензура, али да је она била ограниченог домета и да није имала за циљ потпуно уништење политичких противника, већ њихово сузбијање. Период социјализма, пак, доноси нове методе, званичне цензуре и суђења били су изузетно ретки, али је владајући режим све покушаје покретања слободних медија и изражавања слободне мисли кроз уметност спречавао ванинституционалним методама. Као пример наводи се часопис Демократске странке „Демократија“ и покрет у књижевности и филму познат као Југословенски црни талас, који су ефикасно сузбијени чисто економским методама. Излагање се завршава закључком да је казна била знатно слабији метод контроле медија од ванинституционалних метода.

Осмом сесијом на енглеском језику, на тему савремених перспектива кажњавања, председавала је проф. др Валентина Цветковић Ђорђевић. Сесију је отворило излагање коауторског рада Анастасије Рудак (*Anastasiya Rudak*) и Ксеније Таранове (*Kseniya Taranova*) са Правног факултета Белоруског државног економског универзитета, на тему *„Punishment as a measure of salvation of „inner self“*. У раду се указује на могућност побољшања ефеката извршења казни индивидуалним радом на менталном здрављу осуђених лица. Казне се извршавају једнако над свим осуђеницима, чиме се пропушта деловање на индивидуалној основи, које је веома важно јер сваки учинилац кривичног дела има одређено ментално стање које је допринело чињењу кривичног дела, а то стање се не третира адекватно самом казном. Да би се тај проблем решио, предлаже се увођење психолош-

ког дијагностификовања затвореника, као и дугорочни психолошки третман који би осуђеника припремао за ресоцијализацију.

Следећи излагач био је др Денеш Легеза (*Denes Legeza*) са Правног факултета Универзитета у Сегедину, на тему „*Criminal law consequences of copyright infringements*“. Излагач анализира кривичне последице кршења ауторског права према мађарском Закону о ауторском праву из 1884. године. Како Мађарска у време доношења овог закона није имала процесни законик, сам закон је регулисао и процесна правила за своју примену, доносећи новине као што су принцип слободе доказивања, принцип слободне оцене доказа као и надлежност цивилних судова да одлучују у кривичним предметима везаним за повреду ауторског права. Као интересантну новину истиче и формирање Комитета експерата за ауторско право у Будимпешти и Загребу, чији задатак је био да по налогу суда утврђује да ли је у конкретном случају прекршено ауторско право. Излагач завршава своје излагање анализом више занимљивих судских спорова.

Сесију је наставила Сара Ана Кубицка (*Sara Anna Kubicka*) са Факултета за право и администрацију Универзитета у Варшави излагањем на тему „*Deprivation of liberty and mental health – contemporary challenges and standards, and the historical path to their formation*“. Излагање преиспитује третман осуђеника са психичким болестима примарно у пољском праву (с тим да су изнети аргументи и универзално примењиви). Даје се историјска перспектива развоја института кривице као и развоја и еволуције затворске казне, али се наводи да се препознавање значаја менталног здравља за успешну реинтеграцију осуђеника десило тек шездесетих година двадесетог века. Иако је потреба за психотерапијом затвореника препозната у Пољској, прептерећеност психолога (на једног психолога долази две стотине затвореника) знатно умањује њену ефикасност.

Осму сесију затворила је Катерина Вајда (*Katsiaryna Vayda*) са Факултета за међународно право Међународног универзитета „*MITSO*“ у Минску излагањем на тему „*International responsibility for the violation of the refugees' rights*“. Како је положај избеглица изразито тежак, и како су оне изложеније кршењу људских права, потребно је да постоји међународни закон који ће их посебно штитити. Иако је положај избеглица регулисан Конвенцијом о избеглицама из 1951. године, дефиниција избеглице не одговара у потпуности савременим потребама, па је исказана потреба за њеним проширивањем. Излагач наводи обавезе државе усмерене на заштиту права избеглица, као и међународни механизам да се преко Међународне комисије за људска права утиче на државе које ове обавезе не испуњавају.

Конференција је настављена **деветом сесијом** на српском језику о санкцијама у Совјетском Савезу и Русији. Сесијом је председавао проф. др Далибор Ђукић. Сесију је отворио Ђорђе Гојковић са Правног факултета Универзитета у Београду излагањем на тему „Законитост политичког терора – Пример Совјетског Савеза у међуратном периоду“. У излагању се анализира кривичноправно законодавство СССР-а које уводи нове категорије у кривично законодавство: место кривичног дела заузео је друштвено опасан акт, а уместо буржоаске казне одређене су социјалистичке мере друштвене заштите. Нова одређења кривичноправних категорија и одбацивање претходних тековина буржоаског права (нпр. одбацивање начела *nullum crimen, nulla poena sine lege*) довели су до нејасних и неодређених норми које су у пракси најразличитије тумачене, а излагач се посебно задржао на озлоглашеном члану 58. Кривичног законика РСФСР-а. Излагач наводи како је у очеку званични судски систем заиста покушавао да примени ново хуманије социјалистичко кривично право, док је обрачун са политичким непријатељима спроводила специјална полиција Чека у ванинституционалним условима, да би се постепеним изменама арбитрарност и репресивност вратиле на велика врата и у званични систем судова.

Потом је сесију затворио други излагач, Јегор Вјачеславович Крамаренко (*Ејор Вячеславович Крамаренко*) са Правног факултета Московског државног универзитета, излагањем на тему „Смртна казна у Русији од Октобарске револуције до почетка 21. века“. Смртна казна није довођена у питање у предсоцијалистичкој Русији, али са Октобарском револуцијом долази прва иницијатива за хуманизовање кривичног права и њено укидање. Декретом о укидању смртне казне од 1917. године она први пут бива укинута, али се због грађанског рата поново уводи 1918. године. У социјалистичком периоду постојао је двосмислен однос према смртној казни, али је она у већем делу социјалистичке историје примењивана. Излагач износи и податак да је у периоду од 1918. до 1940. године изречено милион и девет стотина хиљада смртних казни (од тога седамсто хиљада само у периоду од 1937. до 1940. године). У ову статистику нису укључена вансудска политичка „суђења“ која је изводио НКВД, а у којима је изречено још додатних шесто хиљада смртних казни. После рата 1947. године смртна казна поново бива укинута, али је опет враћена у употребу 1950. године (примењивана и ретроактивно на преиод када је била укинута). Употреба смртне казне временом је опадала, да би одлуком Уставног суда 1999. године била проглашена неуставном.

Конференција је затворена **десетом сесијом** на српском језику о српском и југословенском кривичном праву. Сесијом је председа-

вао проф. др Иван Ђокић. Сесију је отворио Алекса Дамњановић са Правног факултета Универзитета у Нишу излагањем на тему „Уставноправни основ смртне казне у уставној историји Србије“. Излагач анализира уставне одредбе о смртној казни као ограничењу права на живот у српској уставној историји. У прва три устава – Сретењском, Турском и Намесничком – нису постојале одредбе о забрани или ограничењу смртне казне. Ограничења се први пут јављају у Уставу од 1888. године када је забрањена смртна казна за политичке кривце, али уз предвиђене изузетке. Изрицање смртне казне додатно је ограничено Октроисаним уставом из 1901. године, али се после Мајског преврата враћају одредбе Устава из 1888. године, које бивају задржане и у Видовданском уставу. Излагач истиче да је корак назад представљао Септембарски устав, којим је одређивање смртне казне дерегулисано чиме је законодавству остављена потпуна слобода по овом питању, а ово питање остаје нерегулисано и Уставом ФНРЈ од 1946. године. Устави СФРЈ из 1963. године и 1974. године ограничавају смртну казну само за најтеже облике тешких кривичних дела, а ово ограничење преузео је и Устав СР Србије из 1990. године. Ратификацијом Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама 2003. године смртна казна се званично забрањује, а ова забрана подиже се на уставни ниво у Уставу из 2006. године.

Сесију је наставила Милица Пашалић са Правног факултета Универзитета у Бањој Луци излагањем на тему „Кривични законик из 1929. године“. На почетку излагања указује се на проблем правног партикуларизма у Краљевини СХС где су, због недостатка унификованог права, важила предратна права на различитим правним подручјима. Почетак унификације права почео је доношењем владиних уредби, а онда се приступило и изради пројеката кодификација. Тако је и кривично право привремено унификовано доношењем Указа из 1919. године којим се на територију целе државе проширило важење КЗ-а Србије из 1860. године. Излагач истиче сукобе између србијанских и пречанских правника око појединих будућих решења, посебно истичући спор око начина извршења смртне казне. Коначно 1929. године донет је нови КЗ Краљевине СХС, који излагач оцењује као веома напредан за своје време. Даље наводи казне које су донете у новом законнику, истичући новине као што су једнакост полова, индивидуализација казне, мере безбедности, посебна регулација малолетничког кривичног права.

Следећи је излагао Душан Б. Јовић са Правног факултета Универзитета у Београду на тему „Насилнички криминалитет и кривичне санкције у Краљевини Југославији“. Излагач је изложио статистичке податке везане за насилнички криминалитет у Краљевини СХС

и Краљевини Југославији за период од 1929. до 1940. године. Анализирајући статистичке податке излагач наводи да је у периоду истраживања постојао изражени тренд насилничког криминалитета, обзиром да се његов удео у укупном криминалитету кретао између 33% и 41% (док је, на пример, данас његов удео у просеку око 10%). Овај тренд излагач објашњава лошом економском ситуацијом изазваном економским кризама. У наставку излагања анализира се структура насилничког криминалитета, као и структура преступника по полу, старости, писмености, времену извршења, да би се напоследку изложила статистика изречених кривичних санкција.

Огњен Бојанић са Правног факултета Универзитета у Београду излагао је на тему „Затворска казна у *Закону о заштити јавне безбедности и поретка у држави* Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године“. Излагач истиче нестабилност послератне Краљевине СХС, за коју се најчешће криви хрватско-српски сукоб, али аутор истиче да је главни дестабилизујући фактор ипак по његовом мишљењу била комунистичка партија која је интензивним антисистемским акцијама угрожавала стабилност нове државе. Њена политика радикализована на Вуковарском конгресу 1920. године, када је усвојен програм који је између осталог предвиђао и укидање демократије ради успостављања диктатуре пролетеријата – донео јој је завидан изборни резултат. Реагујући на антисистемске активности и изборне успехе Комунистичке партије, Министарски савет на ванинституционални начин доноси Обзнану којом забрањује рад Комунистичке партије. Комунисти на Обзнану одговарају покушајем атентата на краља и убиством министра унутрашњих послова, што доводи до доношења Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави из 1921. године. Излагач је детаљно изложио казне предвиђене новим законом, и закључио да је предвиђао најрестриктивније казне из тадашњег кривичног законодавства. Коментаришући модерне ставове према овом Закону, излагач истиче да се није инкриминисало комунистичко политичко опредељење, већ недеморатски методи борбе за реализацију комунистичких уверења, као и да су веома слични закони постојали у већини тадашњих земаља Западне и Средње Европе.

Након тога излагала је Маша Марковић, са Правног факултета Универзитета у Београду, на тему „Старосна граница кривичне одговорности у југословенском кривичном праву“. На почетку излагања се наводи да се старосна граница кривичне одговорности може одредити на два начина: или ће је суд одређивати у сваком случају посебно према особинама учиниоца, или ће законодавац одредити јединствену границу која ће важити за све оптужене. Југословенски законодавци одлучили су се за другу опцију, приоритизујући опш-

тост нормe у односу на околности сваког посебног сличаја. У Кривичном законнику Краљевине СХС из 1929. године малолетност (па самим тим и кривична одговорност) одређује се као узраст између четрнаест година и двадесет једне године старости. Закоником су такође раздвојене категорије млађих и старијих малолетника (млаћи су били они до седамнаест година старости), али је проблематично што Законик није дефинисао основ неодговорности малолетника. У послератном периоду Уставом из 1946. године смањена је горња граница малолетности на осамнаест година, да би се потоњим Кривичним закоником из 1951. године увела нова категорија млађих пунолетника, којима се могла изрећи васпитна мера ако је у време извршења дела њихова душевна развијеност одговарала душевној развијености малолетника.

На самом крају, председавајући сесијом је захвалио свим излагачима на саопштењима, као и свим учесницима на плодним дискусијама, предајући реч доц. др Нини Кршљанин. Затварајући конференцију, она је поновила ове изразе захвалности, хвалећи ангажовање свих студената у току сва три дана, организационог одбора, а посебно професора – модератора са кривичноправне катедре.

Рад приспео / Paper received: 15. 4. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 1. 5. 2023.

Мср. Кристина ГАВРИЛОВИЋ*

ИЗВЕШТАЈ СА НАУЧНОГ СКУПА
„КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ
– ВЛАДАР, ЛИЧНОСТ И ДЕЛО“

Поводом обележавања 200 година од рођења и 155 година од смрти једног од најзначајнијих српских владара XIX века — кнеза Михаила Обреновића (Крагујевац, 1823 — Београд, 1868; владао 1839—1842; 1860—1868), Правни факултет Универзитета у Београду и Филозофски факултет Универзитета у Београду, у сарадњи са Историјским музејом Србије, организовали су научни скуп са међународним учешћем под називом „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“, који је одржан од 19. до 21. априла 2023. године у Београду.

Скуп је свечано отворен 19. априла у Великој сали Историјског музеја Србије, обраћањем министра за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, господина Николе Селаковића. У оквиру церемоније отварања приређен је музички програм у извођењу пијанисте др Александра Сердара (међу композицијама је била и „Што се боре мисли моје“, чији се текст приписује кнезу Михаилу), као и стручно вођење кроз музејску изложбу „О Обреновићима“. Директорка Историјског музеја Србије, др Душица Бојић, нас је спровела кроз поставку под називом „Чекајући сталну поставку“.

Први радни дан скупа (20. април) одржан је у Конференцијској сали Правног факултета Универзитета у Београду, док је други радни дан (21. април) организован у простору Милошевог конаку у Топ-

---

* Ауторка је мастер економиста и студенткиња прве године основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, *kristina.gavrilovic216@gmail.com*

чидеру. Учесници који нису могли да присуствују скупу могли су да га прате и да излажу посредством видео линка.

Поред пленарног заседања, уприличеног на почетку првог радног дана, укупно је одржано 7 седница, на којима су излагани радови посвећени разноликим истраживачким темама. После сваке сесије вођене су садржајне и динамичне дискусије. Од 49 учесника предвиђених програмом скупа, њих 41 је узело учешће у конференцији. Међу њима је било и 8 страних излагача из еминентних иностраних институција. На скупу је учествовао и велики број реномираних домаћих стручњака из разних научних, образовних и културних установа из земље.

ПРВИ РАДНИ ДАН

СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ НАУЧНОГ СКУПА И ПЛЕНАРНО ЗАСЕДАЊЕ

На почетку првог радног дана декан Правног факултета Универзитета у Београду и председник Организационог одбора научног скупа, проф. др Зоран Мирковић, поздравио је учеснике и одржао уводни говор чиме је скуп свечано отворен. Након тога је уследило пленарно заседање у коме је учествовало петоро излагача у чијем фокусу су биле различите теме.

Професор др Радош Љушић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) у свом излагању под називом „Богатство кнеза Михаила“ говорио је о богатству које је кнез наследио од свог оца, кнеза Милоша Обреновића, за кога се сматра да је био један од најбогатијих људи на Балкану у своје доба. Поред тога, анализирано је и колико је кнез Михаило потрошио новца и материјалних средстава на себе и супругу Јулију, колико је утрошио на разне јавне потребе, а колико је новца дато на државне питомце и културне делатнике, односно какав је био његов допринос развоју културног живота као мецене. Један од истраживачких аспеката био је и иметак који је кнез самостално стекао током своје владавине, а на крају је указано и колико је имовине оставио својим наследницима.

Излагање доц. др Људмиле Васиљевне Кузмичеве (Московски државни универзитет „М. В. Ломоносов“, Историјски институт „Кнез Михаил Српски у руској књижевности и уметности“, настало као коауторски рад са др Анатолијем Анিকেјевим (Институт за словенске студије Руске академије наука), било је посвећено перцепцији

кнеза Михаила у руским новинама и часописима, као и у ликовној уметности. Великим делом презентовање истраживачких резултата односило се и на активности руског уметника и новинара Михаила Микешина, који је на кнежев позив дошао у Србију 1868. године ради израде споменика посвећеног Првом српском устанку. У закључку, констатовано је да је од свих владара из династије Обреновића кнез имао највећи углед и поштовање у Русији, упркос разним критичким оценама.

У саопштењу „Закон је највиша воља у Србији“ проф. др Зоран Мирковић (Универзитет у Београду, Правни факултет), полазећи од те познате мисли из Михаилове прокламације објављене поводом његовог другог ступања на престо (1860), анализирао је законодавну активност у периоду кнежеве друге владавине (1860—1868). С тим у вези, оцењени су значај и вредност више усвојених закона који су се тицали кривичног и грађанског поступка, судова, адвоката и др. Истакнуто је, такође, да је услед тзв. „пропасти Великог суда“ (1864) принцип законитости у великој мери био нарушен, али и да су законодавне тековине Михаилове власти, упркос својим недостацима, представљале темељ успостављања модерне правне државе, посебно у околностима тадашње опште заосталости земље.

У фокусу рада проф. др Сузане Рајић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Кнез Михаило Обреновић и наследство престола у Кнежевини Србији – обичаји, закони и пракса“ било је једно од најважнијих државних питања које се наметнуло након атентата на кнеза Михаила 1868. године. Реч је о проблему одређивања кнежевог наследника, које је компликовала чињеница да он није имао законитих потомака. Полазећи од постојеће законске регулативе, обичајног права и актуелних политичких прилика, у којима су доминирали различити и супротстављени интереси домаћих и страних политичких актера око избора кандидата за српски престо, реконструисан је начин доласка на власт Милана Обреновића, унука Јеврема Обреновића, брата кнеза Милоша.

Последњи говорник током пленарног заседања био је проф. др Данко Леовац (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју), који је свој рад „Кнез Михаило — конзервативац или либерал?“ посветио факторима који су утицали на формирање кнежевих идеолошких схватања током живота, као и његових идејних поставки у вези са развојем државе и друштва. У значајној мери, такође, стављен је нагласак на питање у којој мери је Михаило мењао своје ставове и који су разлози утицали на то.

ПРВА СЕДНИЦА: ДРЖАВА И ПРАВО I

По завршетку паузе након пленарног заседања уследила је прва седница скупа која је била посвећена теми „Држава и право“, а у којој је учествовало шесторо излагача (5 радова). Први говорник био је проф. др Игор Милинковић (Универзитет у Бањој Луци, Правни факултет), који се у раду „О доношењу Закона о давању судија под суд (1864) и његовим посљедицама: деструкција судијске независности и имунитета“ осврнуо на питање постојања независности судства, као фундаменталног предуслова владавине права, током власти кнеза Михаила у периоду 1860—1868. године. У том контексту анализирана је афера позната као „пропаст Великог суда“ из 1864. године када су судије тог суда, због својих одлука у вези са тзв. „Мајсторовићевом завером“, осуђене на затворске казне и губитак грађанске части, у складу са новоусвојеним Законом о давању судија под суд. У закључку, констатовано је да је афера показала ауторитарност кнежевe власти, али и да је тај случај у јавном мњењу и међу интелигенцијом подстакао развој свести о неопходности заштите судијске независности.

У излагању „Верско законодавство кнеза Михаила“ проф. др Далибор Ђукић (Универзитет у Београду, Правни факултет) настојао је да утврди какве су односе између цркве и државе успоставили закони донети за време друге кнежевe владавине. С тим у вези, сагледана су два акта усвојена 1862. године — Устројеније централне државне управе (којим је уведено Министарство просвете и црквених дела) и Закон о црквеним властима православне вере. Иако често критиковани, ти прописи, који су мање-више остали на снази до настанка југословенске државе, допринели су, како је оцењено, модернизацији црквено-државних односа, упркос својим манама, а степен тада успостављеног државног надзора над верским установама био је у границама, а у појединим сегментима и напреднији у односу на ондашње европске стандарде.

Мср Ђорђе Степић (Универзитет у Београду, Правни факултет) своје саопштење „Кнез у *парламенту*: Правнополитичке теме у прес-тоним беседама кнеза Михаила“ посветио је анализи тема које су биле присутне у кнежевим говорима приликом отварања трију Народних скупштина одржаних за време његове власти 1860—1868. године — Преображењске (1861), Великогоспојинске (1864) и Михољске (1867). Те теме, како је сумирано, првенствено су се односиле на планиране законодавне пројекте, извештаје о постигнутим резултатима у претходном периоду и смернице за вођење државне политике. У великој мери мср Степић се, такође, посветио и разматрању на

који начин су народни посланици прихватили кнежеве беседе, ради чега су анализирани скупштинске адресе и посланички предлози.

У излагању проф. др Маше Кулаузов (Универзитет у Новом Саду, Правни факултет) „Кнез Михаило и кривично законодавство његове друге владавине у записима савременика“ дат је преглед низа закона који су усвојени током Михаилове власти у вези са кривичним правом. Истовремено, указано је и на велики степен интересовања, личног залагања и иницијативе кнеза Михаила да се ти законски прописи донесу, о чему постоје сведочанства његових савременика. Као споран чин издвојено је доношење Закона о давању судија под суд, око чега се Михаило најдиректније и највише ангажовао, али, према оцени излагача, то није могло поништити велике резултате који су постигнути у домену кривичног права током његове власти.

У последњем саопштењу прве седнице доц. др Нина Кршљанин (Универзитет у Београду, Правни факултет) и доц. др Ивана Марковић (Универзитет у Београду, Правни факултет) анализирале су „Прве измене Казнитељног законика за Књажество Србију“ које су донете веома брзо, већ током 1861. године, односно само годину дана након усвајања самог Казнитељног (Криминалног) законика (1860), који је ступио на снагу непосредно пре другог доласка кнеза Михаила на престо. Истичући брзину којом је кнежева власт законодавно реаговала на криминалитет присутан у друштву, доц. др Нина Кршљанин настојала је да објасни и шири контекст доношења измена Казнитељног законика, помињући, такође, и поједине прописе који су томе претходили. У фокусу доц. др Иване Марковић била је, пак, анализа самих измена законика, при чему је, кроз појединачне примере, вршена успоредба са ранијим одредбама и оцењивана вредност и значај новоусвојених.

ДРУГА СЕДНИЦА: ДРЖАВА И ПРАВО II

У наставку је одржана друга седница, која је била посвећана истој теми као и претходна — „Држава и право“. У овој сесији учествовало је исто шесторо излагача (са 5 радова), а први међу њима је био др Радомир Ј. Поповић (Историјски институт, Београд), који је говорио на тему „Војно уређење Србије за време прве владавине кнеза Михаила 1839—1842. године“. Истичући кључну важност војске за развој српске државе у XIX веку, др Поповић најпре је реконструисао промене које је Намесништво извршило у вези са војном организацијом после одласка кнеза Милоша са власти (1839), а потом и измене које је спровео кнез Михаило после доласка на престо марта 1840. године, како би војску ставио под свој непосредан утицај. Посебна

пажња посвећена је анализи мало проученог закона Устројеније гарнизона војинства, усвојеног 1841. године.

Професор др Милош Јагодић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) у излагању „Број чиновника у Србији од 1853. до 1877. године“ презентовао је резултате својих истраживања у вези са заступљеношћу и структуром чиновништва у српској држави од средине XIX века до 1878. године, када долази до територијалног проширења земље. Као изворни материјал коришћени су службени подаци објављивани у годишњим *Календарима са шемајизмима Књажевства Србије*, а добијени резултати презентовани су кроз табеле према различитим критеријумима — апсолутни број чиновника по годинама, према државним ресорима, у односу на укупан број становника Србије, по политичким периодима и др. Иако је процентуални удео чиновника у односу на укупно становништво земље био изузетно мали (око 0,2%), он је, како је закључено, почео приметно да расте у време друге владе кнеза Михаила због реформи које су у то време спровођене.

Своје саопштење „Допринос кнеза Михаила Обреновића развоју културе и социјалног законодавства Кнежевине Србије“ доц. др Филип Бојић (Универзитет у Београду, Правни факултет) поделио је, у складу са насловном темом, на два дела. У првом сегменту предочена је првенствено кнежева делатност у вези са развојем позоришног живота у Србији током оба периода његове владавине, с тим што је посебан нагласак стављен на Михаилова залагања око изградње Народног позоришта у Београду током његове друге владавине. Други сегмент био је посвећен утицају кнеза Михаила на формирање социјалног законодавства у доба његове прве и друге владе, што је нарочито анализирано кроз Уредбу о пензији чиновника (1841), Закон о установљењу инвалидског фонда за изнемогле и у служби осакаћене војнике (1863) и Рударски законик (1866).

Истраживачке резултате у вези са радом „Положај Јевреја трговаца за време друге владавине Михаила Обреновића“ представило је двоје коаутора — др Маја Васиљевић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) и проф. др Харис Дајч (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју). Напомињући да је рад настао као наставак истраживања јеврејског идентитета у Србији у XIX веку, др Васиљевић је истакла методологију којом је приступљено теми (студија случаја), аспекте са којих је она сагледавана, издвојене кључне процесе и догађаје, као и коришћене изворе, да би на крају прочитала Декрет о ограничењима за Јевреје од 4. новембра 1861. године. Професор др Харис Дајч настојао је да у кратким цртама представи положај, по његовим речима, најзначај-

није и најбројније јеврејске заједнице у Србији — београдских Јевреја (око 1.800 лица), у три фазе: до бомбардовања Београда 1862. године, непосредно након бомбардовања Београда 1862. године (када је страдала јеврејска махала на простору Дорћола, због чега је дошло до пресељења Јевреја у Земун), као и од лета 1862. године.

Последњи говорник друге седнице био је доц. др Урош Шешум (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју), који излагао на тему „Парохије и пароси Београдске епархије у време прве владавине кнеза Михаила Обреновића“. Полазећи од новопронађене документарне грађе, доц. др Шешум презентовао је, кроз анализу статистичких података табеларно представљених, своја истраживања у вези са променама у броју парохија и пароха Београдске епархије у периоду између 1836. и 1841. године. Како је закључено, смањивање поменутог броја било је у вези са тадашњом сменом генерација православног свештенства, али и са формирањем нове административно-територијалне организације православне цркве која се одвијала у том периоду.

ТРЕЋА СЕДНИЦА: СРБИЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

У наставку је одржана трећа и последња седница првог радног дана, на којој су презентовани радови на тему „Србија у међународним односима“. Учествовало је шесторо излагача, а прва је била др Нурбану Дуран (Универзитет у Истанбулу) чије је саопштење носило назив „Крај османске владавине у Србији и Ферик Али Риза Паша, последњи мухафиз Београда“. На основу извештаја које је последњи командант београдске тврђаве, Али Риза Паша, слао у Истанбул у периоду када се налазио на том положају (1864—1867), сагледане су његове активности по питању изградње турско-српских односа, као и односа са кнезом Михаилом до тзв. предаје градова 1867. године, када османска војска у потпуности напушта градска утврђења у Србији. Као закључак, истакнуто је да се Али Риза Паша, после инцидента из 1862. године код Чукур чесме, обазриво трудио да унапреди турско-српске односе, да је имао добру вољу у том погледу, да је, у одређеној мери, успоставио добре односе са кнезом Михаилом, као и да је генерално оставио позитиван траг.

Излагање које је доц. др Наталија Туригина (Универзитет у Санкт Петербургу — Историјски институт) саопштила преко видео линка на енглеском језику било је посвећено теми „Балканский вопрос через призму деятельности Славянских комитетов Российской империи в период правления Михаила Обреновича (1860—1868)“. Доцент

др Наталија Туригина анализирао је руско-српске односе за време друге владавине кнеза Михаила из угла словенофилских гледишта Московског словенског комитета (настао 1858) у вези са решавањем балканског питања. Као закључак, истакнуто је одбијање српске политичке елите да прихвати панславистичке идеје Комитета, оцењене као закаснеле, с обзиром на чињеницу да кнез Михаило усмерава развој државе ка западном, европском моделу.

Др Љубодраг П. Ристић (виши научни сарадник у пензији, Београд) у саопштењу „Србија 1862. и 1867. године: британска виђења и оцене“ упоредо је разматрао ставове британских дипломата у Србији према политици и личности кнеза Михаила након његовог другог ступања на престо и опште правце тадашње британске политике према српској кнежевини. Наглашавајући традиционално заштитнички став Велике Британије према Османском царству, др Ристић је своју тему махом сагледао кроз призму два најзначајнија догађаја у српско-турским односима за време друге кнежеве владавине — турско бомбардовање београдске вароши и ради тога сазвану међународну конференцију у Канлици из 1862. године, као и тзв. предају градова 1867. године. С тим у вези, констатовано је постојање промене у британској политици према Кнежевини — од 1862. године, када Британци на конференцији у Канлици врше снажан притисак да се Србији не дају било какви уступци, до 1867. године када они, због својих унутрашњих и спољних разлога, прихватају да турска војска напусти градска утврђења у Кнежевини и да се она предају на управу кнезу Михаилу.

Излагање др Уроша Татића (Историјски институт, Београд) „Помоћ Француске Србији у добијању градова 1867. године“ било је посвећено разматрању сложених дипломатских преговора европских сила око турске предаје градова Србији 1867. године, са посебним освртом на позицију Француске у томе. Тема је посматрана кроз призму односа Француске, Аустрије и Русије и њихових супротстављених интереса око тзв. Источног питања, односно судбине Османског царства на Балкану. Нагласак је стављен на реконструкцију процеса који је довео до тога да Француска, због тежње да предупреди даље урушавање Турске, прихвати српски захтев о предаји градова и тиме помогне да се он реализује.

Рад др Александра М. Савића (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Покровитељство и уточиште — Србија и Срби у Босанском ејалету за време прве владавине кнеза Михаила (1839—1842)“ односио се на покушаје Срба да организују устанак против турске власти у Босанском ејалету почетком 40-их година XIX века. Историја тих догађаја сагледана је у

контексту кризе настале у османској држави услед неродних година (1838, 1839), тзв. Друге египатске кризе (1839—1841) и прокламовања Хатишерифа од Гилхане (1839), којим је започет период реформи у Турској — тзв. Танзимат (1839—1876). Нагласак је стављен на однос који су имали српска влада и кнез Михаило према устаничким припремама и српским пребезима, а др Савић је разматрао и узроке њиховог бекства и конкретне примере с тим у вези.

Последњи говорник треће седнице и, уједно, првог радног дана скупа био је мср Денис Кнежевић (Универзитет у Београду, Правни факултет) који је, посредством видео линка, излагао на тему „Кнез Михаило и његово залагање за формирање балканског савеза“. Акцент је стављен на период изгнанства кнеза Михаила (1842—1858) и гледишта која је он тада формирао, на основу личних контаката и искустава, у вези са питањем подршке појединих великих европских сила око ослобађања Србије од турске власти. На крају излагања је, због мањка времена, само у кратким цртама разматрано стварање Балканског савеза, а изнети су и закључци који се тичу односа између идеје Балканског савеза и апсолутизма кнеза Михаила.

ДРУГИ РАДНИ ДАН

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА: КНЕЗ И САВРЕМЕНИЦИ

На почетку другог радног дана скупа, који је одржан у простору Милошевић конака у Топчидеру, директорка Историјског музеја Србије и чланица Организационог одбора скупа, др Душица Бојић, обратила се учесницима поздравним говором, после чега је одржана четврта конференцијска седница на тему „Кнез и савременици“, на којој је своје радове презентовало троје говорника. Саопштење др Јелене Пауновић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Филип Христић и кнез Михаило“ било је посвећено односу и ставовима које је према кнезу Михаилу имао један од најзначајнијих актера политичког и дипломатског живота Србије у XIX веку, Филип Христић. У фокусу саопштења била је њихова сарадња за време друге Михаилове владавине, када кнез Христићу поверава обављање више важних државних послова. С тим у вези, посебно су разматране ситуације када Христић врши дужност председник владе 1860—1861. године, као и његова дипломатска мисија (са кнегињом Јулијом) у Лондону 1863. године, чији циљ је био промена негативног британског става према Србији.

У саопштењу др Данијела Радовића (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Кнез Михаило Обреновић

и Карло Пацек (1842—1859)“ анализиран је Михаилов однос са лекаром Карлом Пацеком, по пореклу Словаком, који је, након кнежевог обарања са власти 1842. године, са њим отишао у емиграцију, где је, радећи као лични Михаилов лекар, постао и његов најзначајнији повереник. Најпре су презентовани биографски подаци о Пацеку до 1842. године, а потом су побројане и разматране све активности које је он обављао за Михаила током његовог емигрантског периода, да би на крају била поменути и његова судбина по другом доласку кнеза на власт и након његове погибије у атентату. Безрезервно Михалово поверење у свог лекара илустровано је, између осталог, и Пацековом посредничком улогом у старању око кнежевог ванбрачног сина Велимира Теодоровића, док је, с друге стране, на Пацекову искрену оданост Михаилу указано и кроз његове записе о Обреновићима.

Последње излагање четврте седнице био је рад др Јоване Блажић Пејић (Историјски институт, Београд) под називом „Иван Сергејевич Аксаков и Србија (1860—1868)“. У њему су представљени личност и дело руског словенофила и једног од предводника Московског словенског добротворног комитета, Ивана Аксакова (1823—1886), кроз његов однос према питању ослобођења Србије и српског народа од османске власти. Полазећи од схватања руских словенофила који су, након повратка Обреновића на власт 1858. године, гледали на Србију као на балкански Пијемонт, др Блажић Пејић између осталог разматра Аксаковљева становишта о владавини кнеза Михаила, његове покушаје да утиче на политичке прилике у Србији, гледишта на начине решавања српског националног питања, улогу у формирању Балканског савеза кроз повезивање кнеза Михаила и бугарских емиграната, те везе са мисијом Николаја Рајевског (1867) ради припреме устанка на Балкану против Османског царства.

ПЕТА СЕДНИЦА: НАУКА И КУЛТУРА

У раду пете седнице, посвећене теми „Наука и култура“, учествовало је четворо излагача, а прва међу њима била је проф. др Ценка Иванова (Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, Велико Трново), која је представила рад „Српско-бугарске културне и научне везе за време кнеза Михаила Обреновића“. У саопштењу је разматрана изградња и неговање културних веза између српског и бугарског народа од времена прве владавине кнеза Милоша Обреновића (1815—1839) до краја друге владавине кнеза Михаила, у вези с чим су поменути различити видови међусобне сарадње: финансијска помоћ Србије око обнове бугарских верских објеката, питања формирања заједничког језика словенских народа на Балкану, штампање

бугарских књига у Србији, давање српских стипендија за школовање бугарских ђака у Србији и другим земљама, превођења српских књига на бугарски и др. Истовремено је, међутим, и истакнуто да је друга владавина кнеза Михаила период када се врши преокрет и преусмеравање развоја бугарске културе према руском утицају.

У излагању доц. др Људмиле Васиљевне Кузмичеве (Московски државни универзитет „М. В. Ломоносов“, Историјски институт) „Велимир Обреновић (Теодоровић) као кандидат на српски престо — по извештајима руске дипломатије“ анализирани су идеје руских власти из 80-их година XIX века о замени Милана Обреновића (кнез 1868—1882; краљ 1882—1889) на месту српског владара кандидатом који би био у складу са интересима Русије. Најпре су коментарисани предлози о потенцијалним кандидатурама црногорског кнеза Николе Петровића и Петра Карађорђевића, наследника кнеза Александра Карађорђевића, а потом и замисао о постављењу на владарску позицију ванбрачног сина кнеза Михаила, Велимира Теодоровића, рођеног 1849. године, у време Михаиловог боравка у емиграцији. Као закључак, наведено је да је та идеја разматрана врло кратко и да се од ње одустало јер је закључено да Теодоровић не би био одговарајуће решење.

Мр Данило Брајовић (Бечки универзитет, Правни факултет, Институт за правну и уставну историју) излагао је на тему „Помени и перцепција кнеза Михаила у аустријској науци 20. и 21. века“, у оквиру које је анализирано са ког аспекта, у ком обиму, квалитету и нивоу објективности се о личности кнеза Михаила писало (првенствено) у историографији и правним делима насталим у Аустрији током 20. и 21. века. У складу са резултатима истраживања, мр Брајовић је уочио постојање пет различитих периода (1900—1913 предратна публицистика; 1914—1918 ратна пропаганда; 1919—1945 међуратни период и немачка доминација; 1945—1999 послератни период; 21. век) и указао на главне карактеристике сваког од њих.

Последњи (ванредни) говорник пете седнице био је виши кустос Александар Марушић (Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац), који је презентовао рад „Кнез Михаило Обреновић — владар који је задужио рудничко-таковски крај“, у коме се анализира кнежев однос према том делу Србије и локална заоставштина коју је он иза себе оставио. У излагању је, између осталог, поменуто изградња цркве Свете Тројице у Горњем Милановцу (1860—1862) — задужбине Милоша и Михаила Обреновића, као и три Михаилове посете рудничко-таковском крају: 1841, 1861. и 1865. године. Посебан акценат стављен је на посету из 1865. године, када је у Такову свечано обележена 50-годишњица Другог српског устанка, приликом

које кнез обнавља знаменити Таковски грм, симбол сећања на тај догађај, и оставља у аманет његово очување као знамења националног постојања.

ШЕСТА СЕДНИЦА: ДВОРОВИ И УМЕТНОСТ

Шеста седница је оджана на тему „Дворови и уметност“, и у овој седници је учествовало шест говорника. Прва је излагала музејска саветница др Снежана Цветковић (Музеј у Смедереву) на тему „Дворови кнеза Михаила Обреновића 1860—1868: архитектура, уметност и дворска култура“. Наводећи да је време Михаилове друге владавине доба великих трансформација, др Цветковић је указала и на промену која се тада десила у домену изградње владарских резиденцијалних објеката, њиховог унутрашњег уређења и конципирања дворског протокола. Те промене су илустроване кроз примере новосаграђених здања за потребе владарске породице у Београду, Смедереву, Крагујевцу и Аранђеловцу, а указано је и на факторе, узоре и кључне личности који су утицали на те новине.

У излагању историчара Златана Стојадиновића (хонорарни сарадник Аустријске академије наука, Беч) обрађен је „Приватни живот кнеза Михаила у Бечу 1843—1860“. У првом делу саопштења дат је преглед адреса и објеката где је кнез живео, као и одређених места које је посећивао, попут православних цркава и гостионица. У другом делу акценат је стављен на Михаилове односе са српским и страним културним делатницима са којима се у Бечу сусретао и које је новчано помагао, али и на поједине детаље из заједничког живота са кнегињом Јулијом.

Излагање музејског саветника Владимира Томића (Музеј града Београда) „Живот кнеза Михаила Обреновића у Старом конаку у Београду“ било је посвећено историји владарског резиденцијалног здања Старог конака, првобитно изграђеног као породична кућа Стојана Симића, са посебним нагласком на период када је, по повратку на власт, у њему живео кнез Михаило. Истакнуте су промене које су тада Михаило и кнегиња Јулија увели око двора, дворског протокола и јавног живота који се у њему одвијао, а говорено је и о приватном животу владарског пара у њему, као и о важним догађајима повезаним са тим објектом. У закључку, констатовано је да је у доба кнеза Михаила по први пут установљен репрезентативан владарски двор, који су касније наследили потоњи Обреновићи, краљ Милан и краљ Александар.

Саопштење доц. др Александра Стевановића (Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад) носило је назив „Естетичко ва-

скрснуће кнеза Михаила“. Полазећи од естетике као филозофске дисциплине, доц. др Стевановић је анализирао извођење прве представе Народног позоришта у Београду под називом „Посмртна слава Кнеза Михаила“, чији аутор је био Ђорђе Милетић. Посебно су издвојени тренутак када се лик кнеза појављује у представи и реакција публике на ту сцену, коју је излагач протумачио кроз призму катарзичног доживљаја, иманентног уметности.

Саопштење мср Марије Пантић (Универзитет у Београду, Факултет музичке уметности) „Новине србске као извор за праћење делатности првог српског оркестра: трансформација истраживања у *иољу сиромашном йодацима*“ било је посвећено најстаријем српском оркестру (европског типа) под називом „Књажеско-србска банда“. Говорено је о настанку и раду оркестра у време прве владавине кнеза Милоша и прве владавине кнеза Михаила, као и о његовом значају за тадашње опште културне прилике у Кнежевини Србији.

Последњи излагач шесте седнице био је мср Дејан М. Вукелић (Математички институт САНУ) који је представио резултате својих истраживања на тему „Осликовљене претензије: субверзивни жетони Ј.П. Бешлина са ликом кнеза Михаила Обреновића из 1867. године“. У презентацији су разматрани догађаји у вези са српско-црногорским односима око тзв. династичког питања из јула 1867. године, који су се десили у тренутку нарушених односа између Кнежевина Србије и Црне Горе. Ти догађаји анализирани су кроз призму жетона (спомен-медаља) чија израда се приписује Јовану Петрову Бешлину, а који су дељени у Боки Которској као пропагандни материјал којим је промовисана идеја да се династија Петровић Његош збаци са власти у Црној Гори и замени владавином кнеза Михаила.

СЕДМА СЕДНИЦА: СЕЋАЊЕ

Последња, седма седница скупа била је посвећена теми „Сећање“ и на њој је своје радове представило четворо излагача. Прва међу њима је била музејски саветник др Душица Бојић (Историјски музеј Србије, Београд), која је говорила на тему „Кнез Михаило Обреновић у збиркама Историјског музеја Србије“. Констатујући да Историјски музеј Србије поседује велики број предмета у вези са кнезом Михаилом, др Бојић је навела у којим збиркама се они налазе, којој врсти музејске грађе припадају, како и када су одређени међу њима набављени, а поменути су и поједини предмети кнегиње Јулије. У презентацији је, такође, скренута пажња и на неке од најрепрезентативнијих предмета који се тичу кнеза Михаила, попут његове гардеробе или уметничког портрета „Млади кнез Михаило Обреновић“, чији је аутор Димитрије Аврамовић.

Излагање проф. др Петра Рокаија (Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју) било је посвећено теми „Кнез Михаило на поштанским маркама“. Говорено је о историји поштанског система у Кнежевини Србији, чији почеци датирају још из времена кнеза Милоша, као и о доприносу кнеза Михаила његовом развоју. Акцент је стављен на појаву првих редовних поштанских марака за време друге Михаилове владавине (1866), које су, између осталог, анализирани и из угла пропагандних намера кнеза, с обзиром на чињеницу да су биле штампане са његовим ликом.

У излагању мср Видана Богдановића (Универзитет у Београду, Правни факултет) „Кнез Михаило у делима Слободана Јовановића и Душана Баранина“ анализирано је како се градила слика о кнезу Михаилу у колективном сећању током времена. Констатујући да су на то највише утицали историјско дело Слободана Јовановића и књижевно дело Душана Баранина, мср Богдановић је разматрао и поредио гледишта о кнезу која се у њима износе. У закључку је наведено да је захваљујући пре свега тим делима Михаило остао упамћен као један од највећих владара у обновљеној нововековној Србији.

Последњи излагач седме седнице и уједно научног скупа био је кустос Борис Марковић (Историјски музеј Србије, Београд), који је говорио на тему „Путовање по Србији у доба друге владавине кнеза Михаила“. Напомињући да рад представља део ширег истраживања о историји путовања у Србији у XIX веку, кустос Марковић је разматрао допринос кнеза Михаила у домену развоја путничког саобраћаја и комуникација након свог другог доласка на власт. С тим у вези, указано је на уредбе које су тада донете о друмовима, поштама и механама, затим на појаву првих иницијатива за изградњу железнице, а на крају је поменуто и да Кнежевина Србија тада добија свој први пароброд.

Након завршетка дискусије која је уследила после седме седнице проф. др Сузана Рајић са Филозофског факултета Универзитета у Београду одржала је завршни говор, чиме је рад научног скупа „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“ званично окончан.

Научни скуп „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“ био је место сусрета научника из различитих области који су имали заједнички циљ – истраживање и представљање различитих аспеката живота и деловања кнеза Михаила. Излагања су била занимљива и интензивна, пружила су свеж увид у постојећа истраживања, али и отворила нове хоризонте за будућа истраживања.

Значај бављења темом кнеза Михаила Обреновића је неспоран. Он представља једну од најзначајнијих личности у историји Србије,

чији је утицај остварен како кроз државне реформе тако и кроз културни и друштвени развој земље. Бављење овом темом не само да обогаћује нашу историјску свест, већ и пружа примере и лекције које можемо применити и данас.

Рад приспео: 10. 5. 2023. године

Рад прихваћен за објављивање: 15. 5. 2023. године

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

1. Профил часописа и врсте радова које се објављују

Весник љравне историје / Herald of Legal History је међународни академски студентски часопис, посвећен проучавању правне историје свих земаља и свих раздобља. Издавач часописа је Правни факултет Универзитета у Београду. Часопис излази два пута годишње, у ограниченом штампаном тиражу и електронски у отвореном приступу.

Радове могу подносити како студенти основних и постдипломских студија права, тако и студенти других друштвено-хуманистичких наука. Прихватају се и радови аутора којима је престао статус студента, уколико су га имали у време истраживања, односно писања рада.

Текстови могу бити на српском или енглеском језику.

Прихватамо следеће врсте радова:

1. Студентске академске чланке; у случају коауторских радова, сви аутори морају да имају статус студента у високошколској установи. Радо примамо како радове који се тичу појединачних правног система, тако и оне који примењују упоредни приступ.
2. Приказе књига; предмет рада могу бити како скорашње, тако и давно објављене књиге, али приступ се мора прилагодити сходно томе. Уколико се ради о приказу старије књиге која је у међувремену доживела поновно издање, аутор прегледа мора дати пуне библиографске податке како о првом издању књиге, тако и о оном које је коришћено при писању приказа.
3. Студентске преводе академских чланака и изворних текстова са српског на енглески и обрнуто, или са било ког другог језика на један од два претходно поменута. Ако је текст већ преводен на дотични језик, мора се радити о приметно бољем и/или савременијем преводу. Преводац је у обавези да, упоредо с преводом, поднесе сагласност аутора или другог носиоца ауторских права (или доказ да је текст у јавном домену, тј. слободан за коришћење), као и оригинални текст. Када год је могуће, оригинал и превод биће упоредо објављени.
4. Интервјуе значајних научника из области правне историје, које спроводе студенти, на академске теме. Упоредо са текстом интервјуа, интервјуиста има обавезу да поднесе доказ о дозволи и сагласности интервјуисаног (лица) да интервју буде објављен (нпр. електронска преписка или копија потписане изјаве о сагласности).
5. Пригодне текстове – извештаје с конференција, некрологе и сл.

AUTHOR GUIDELINES

1. Journal Profile and Types of Submissions

Весник љравне историје / Herald of Legal History is an international academic student journal dedicated to the study of legal history of all countries and periods. The journal is published by the University of Belgrade Faculty of Law. It has two issues per year, in a limited number of physical copies and as an open access e-journal

Both graduate and postgraduate students of law, as well as of other social sciences and humanities, are eligible to submit papers for the journal. Submissions by authors who no longer have student status are also acceptable, as long as they possessed it during their research or writing.

Submissions are accepted in Serbian and English.

We accept the following types of submissions:

1. Academic articles written by students; in case of co-authored papers, all authors must have student status at an institution of higher education. We encourage both papers dealing with individual legal systems and those taking a comparative approach.
2. Book reviews written by students; both recent and older works can be reviewed, but the approach must be adjusted accordingly. If an older book that was later re-issued is reviewed, the reviewer must submit full bibliographical information regarding both the first edition of the work and the one that was used for the review.
3. Translations of academic articles or primary sources from Serbian to English or vice versa, or from any other language to either of these two, done by students. If a translation of the text into the language in question already exists, the translation has to be significantly better and/or more modern. Along with the translation, the translator must also submit the author's or another copyright holder's consent (or proof that the text is in public domain, i.e. free to use), as well as the original text. Whenever possible, the original and the translation will be published side by side.
4. Interviews with renowned scholars in the field of legal history, conducted by students, on academic subjects. Along with the text of the interview, the interviewer must submit proof of the interviewee's authorization and consent to the publication of the interview (e.g. email communication or a scan of a signed statement of consent).
5. Event-related texts – conference reports, necrologues etc.

Пожељно је да студенти који намеравају да поднесу преводе или интервјуе о томе унапред обавесте Уредништво, те да питају да ли текст који ће бити преведен или научник који ће бити интервјуисан одговарају профили часописа. Може се послати и узорак преведеног текста (1–2 странице), како би се унапред проверио општи квалитет превода.

Радови који су већ објављени на другом месту не могу се предавати за објављивање. Ако је радна верзија неког рада учињена доступном на интернету, по објављивању рада је треба уклонити или заменити линком за рад на сајту *Весника*.

Радови предати за објављивање подлежу обавезној анонимној рецензији два рецензента којима није познат идентитет аутора, као што ни аутору није познат идентитет рецензента. Чланке и приказе књига ће рецензирати стручњаци из одговарајућег поља правне историје, док ће преводе прегледати стручњак у чију специјализацију потпада тема на коју се рад односи и филолог специјализован за језик на коме је текст написан. Интервјуи, као и други слични текстови (нпр. некролози) не подлежу анонимној рецензији, али редакција може сугерисати примерене измене.

Радови се шаљу у *Microsoft Word* формату на адресу vesnik@ius.bg.ac.rs или предају онлајн преко сајта часописа: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. Уколико аутор сматра потребним илустрације, табеле или неубичајене фонтове, потребно је да их достави у виду засебних датотека. Оригиниали превођених текстова се такође могу послати у PDF-у.

Видео апстракти за радове или уживо снимљени интервјуи су такође прихватљиви и биће објављени на профилима часописа на друштвеним мрежама (YouTube, Facebook, Instagram, итд.) упоредо с електронском објавом радова на које се односе. Слање видео апстракта или интервјуа не ослобађа аутора обавезе да пошаље писани апстракт с кључним речима, или транскрипт интервјуа. (Уколико интервју није вођен на српском или енглеском језику, превод транскрипта на један од та два језика је неопходан.) Видео снимци и друге крупне датотеке могу се слати преко бесплатних сервиса за дељење датотека (попут *WeTransfer*, *FileMail*) истовремено с подношењем рада или недуго након.

Рокови за подношење радова су: 30. април за први број, и 31. октобар за други. Аутори ће бити обавештени чим њихови радови буду примљени.

Аутори су дужни да се при писању радова придржавају међународних академских и етичких стандарда. Чином предавања рада за објављивање сваки аутор гарантује да рад не садржи никакво кршење ауторских права, плагијат или етички преступ, као и да рад није раније био објављен, није прихваћен за објављивање нити у поступку разматрања за објављивање на другом месту, те да ће евентуалне радне верзије уклонити или заменити линком за верзију објављену у *Веснику* ако рад буде прихваћен за објављивање.

We encourage students intending to submit translations or interviews to inform the Editorial Board of their intentions in advance, and to inquire whether the text to be translated or the scholar to be interviewed fit in with the journal's profile. An example of the translation (1–2 pages long) can also be provided, in order for the overall quality of the translation to be assessed in advance.

Papers that were already published elsewhere cannot be submitted. If a work in progress version has been made available online, once the paper has been published, it should be removed or replaced with a link to the paper on the *HLH* website.

All submissions will be evaluated by two external reviewers. The peer review is double blind. Articles and book reviews will be evaluated by experts in the relevant field of legal history, while translations will be reviewed by one expert in the field of the translated text, and one philologist specializing in the language in question. Interviews, as well as other similar texts (e.g. necrologies) are not subject to anonymous reviews, but the Editorial Board may still suggest appropriate changes.

All submissions should be sent in Microsoft Word format to **vesnik@ius.bg.ac.rs**, or submitted online through our website: <http://ojsnovi.ius.bg.ac.rs/index.php/Vesnik/index>. If illustrations, tables or non-standard fonts are needed, they should be included as separate files. Originals of translated texts can also be sent as PDFs.

Video abstracts for papers or recorded live interviews are also acceptable and will be published on the journal's social media profiles (YouTube, Facebook, Instagram etc.) once the issue they are related to is published online. Sending a video abstract or interview does not eliminate the author's obligation to send a written abstract and keywords, or the transcript of the interview. (If the interview is conducted in a language other than English or Serbian, a translation of the transcript to either of those languages is also required.) Videos and other large files can be sent over free file-sharing services (e.g. WeTransfer, FileMail) together with, or soon after the textual submission.

Deadlines for submissions are the 30th of April for the first issue and the 31st of October for the second. Authors will be notified when their submission is received.

Authors are obliged to follow international academic and ethical standards in the writing of their papers. By submitting a paper for publication, every author guarantees that the paper contains no copyright infringement, plagiarism or ethical misconduct, as well as that the paper has not been previously published, accepted for publication nor is under consideration for publication elsewhere, and that any work in progress versions will be removed or replaced with a link to the version published in the *HLH* if the paper is accepted for publication.

Аутори задржавају ауторско право на своме делу. Међутим, услов за објављивање у *Веснику њравне историје* јесте да аутори издавачу дозволе да објави дело, да гарантују право да ће *Весник* бити наведен као изворни издавач у случају поновног објављивања и да неискључиво уступе овлашћење на умножавање, те овлашћење да се текст учини доступним јавности и да се дистрибуира у свим облицима и медијима. Објављени текстови се дистрибуирају под условима лиценце „*Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)*”.

2. Форматирање и стил писања

Радови се пишу у фонту Times New Roman, величина 12. Текстови на српском се пишу ћириличним писмом. Текстови на енглеском могу да користе било британски или амерички варијетет енглеског језика, под условом да се један користи континуирано кроз цео рад.

Латинске и друге стране речи и изрази, као и интернет адресе, пишу се курзивом (*italic*), уколико је то могуће за писмо које се користи. За језике који не користе латинично или ћирилично писмо (нпр. грчки), молимо вас да користите фонт сличне величине и да фонт доставите уз свој рад.

Страна имена која се помињу у тексту, а која користе другачије писмо или транскрипцију од онога у тексту, треба да се при првом спомињању напишу у оригиналу у загради, курзивом. У даљим наводима користе се само транскрибована имена.

Пример: Као што истиче Игор Медведев (*Игорь Медведев*)...

Кад је цитат преведен с другог језика, треба навести и изворни текст уколико је могуће, било у главном тексту или у фусноти, у зависности од важности цитата. И обрнуто – за све цитате на било ком језику осим оног на коме је рад написан, морају се дати и преводи. Изузетак овоме су опште познате латинске речи и изрази, као што су *mutatis mutandis, de iure, a fortiori, et cetera*.

Не постоји минимална или максимална дужина рада, али рецензенти могу да сугеришу проширивање или скраћивање појединих целина у оквиру рада у зависности од важности за тему.

Ауторима је дозвољено да пишу у првом лицу једнине, првом лицу множине, или неутралним стилем, али би требало да кроз рад континуирано користе стил који су одабрали.

Ауторово име и презиме, са средњим словом, и академска титула се уписују у горњи леви угао. Презиме се пише великим словима – верзалом; може се користити редослед уобичајен у ауторовом матерњем језику. Установа на којој аутор студира или је запослен, ниво студија или друге афилијације и позиције, као и адреса електронске поште аутора, треба да буду написане у фусноти означеној звездицом. У истој фусноти аутор може, ако жели, додати и линкове за своје профиле на академским

Authors will retain the copyright in their work. It is, however, a condition of publication that authors transfer to the *Herald of Legal History* the non-exclusive right to publish the paper, to be cited as its original publisher in case of reuse, to reproduce, to make available to the public, and to distribute it in all forms and media. The published papers will be distributed under the „Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)“ license.

2. Formatting and Writing Style

Papers should be written using the Times New Roman font, size 12. Texts in Serbian should be written in the Cyrillic alphabet. Texts in English can use either British or American English, but one must be used consistently throughout the paper.

Latin and other foreign words and phrases, as well as internet addresses should be written in verso (italic), if available for the script in question. For languages that do not use the Latin or Cyrillic alphabet (e.g. Greek), please use a font of a similar size and include the font with your paper.

Foreign names mentioned in the text that use a script or transliteration different than the one the paper is written in should be given in the original in parentheses (and in verso) when they first appear in the text. In subsequent mentions, only the transliterated name should be used.

Example: As Igor Medvedev (*Игорь Медведев*) points out...

When quotations translated from other languages are given, the original should also be provided if possible, either in the main text or in a footnote, depending on the quotation's importance. And vice versa – translations should be provided for all quotations given in any language other than the one the paper is written in. An exception to this are widely known Latin words and phrases, such as *mutatis mutandis*, *de iure*, *a fortiori*, *et cetera*.

There is no minimum or maximum length for submissions, but the reviewers may still suggest expanding or shortening a section of the paper based on its relevance for the subject.

Authors are free to write either in first person singular, first person plural or in a completely neutral style, but the same style should be used consistently throughout the paper.

The author's first and last name, initials of the middle name(s), and academic title should be placed in the upper left corner. The last name should be capitalized; the order common in the author's native language can be used. The institution of study and/or employment, study level, or other affiliation and position, as well as the author's email address should be given in a footnote indicated by an asterisk. The authors may also include, in the same footnote, links to their profiles on academic websites – the site of the institution

сајтовима – сајту институције где је запослен, некој академској мрежи попут *ResearchGate*, *Orcid*, *Academia.edu* и сл.

Како би се обезбедила анонимност рада, молимо вас да не уписујете своје име нигде осим на страни на којој је наслов. Ако се позивате на неке од својих других објављених радова, молимо вас да приликом навођења поступате са њима као са радовима других аутора, а да их притом не истичете као своје.

Уколико рад представља део семинарског рада, мастер или докторске тезе, ако је резултат истраживања у оквиру неког научног пројекта, или је излаган на некој конференцији, ове податке треба што детаљније навести у истој фусноти у којој је ауторова афилијација, у засебном пасусу.

Уз чланке (за разлику од других врста радова) треба доставити и апстракт, дужине 100–150 речи, са 3–5 кључних речи подесних за потребе онлајн претраживања и индексирања.

У интересу аутора је да наслов и кључне речи што верније и концизније одражавају садржај рада. Цео рад, укључујући и резиме на страном језику, подлежу стручној лектури и анонимним рецензијама. Уредништво задржава право да прилагоди текст стилу и формату часописа.

На крају рада, после библиографије, наводе се на другом језику часописа (на енглеском ако је рад на српском и обрнуто) име аутора са фуснотом, наслов рада, сажетак (који може бити до 500 речи) и кључне речи. Ако нисте у могућности да их преведете самостално, молимо вас да то назначите како бисмо обезбедили превод.

Наслов треба да буде центриран, откуцан великим словима – верзалом, величина фонта 14. Поднаслови би такође требало да буду центрирани и откуцани верзалом, величина фонта 12, и нумерисани консекутивно арапским бројевима.

Уколико поднаслов има више целина, оне такође треба да буду обележене арапским бројевима, и то: 1.1 – малим обичним словима (фонт 12), 1.1.1 – малим словима у курсиву (фонт 11), итд. са мањим фонтом.

Аутори чланака (и приказа, ако имају друге референце осим књиге коју приказују) су у обавези да поднесу библиографију цитираних дела, фонт 11, на крају чланка. Листа треба да буде подељена на изворе (историјске и правне, тзв. примарне изворе) и литературу (тзв. секундарне изворе), по азбучном реду презимена аутора. Извори без (познатих) аутора треба да буду наведени пре оних с ауторима, у азбучном реду по наслову.

Уз преводе треба доставити кратак увод у којем ће се у основним цртама изложити, за изворе, природа, значај и контекст настанка преведеног текста, а за научне чланке основни подаци о аутору и значај преведеног текста. Увод треба да буде на језику на који се текст преводи, и по правилу не треба да буде дужи од једне странице.

where they are employed, an academic network such as ResearchGate, Orcid, Academia.edu, etc.

In order to ensure your paper's anonymity, please do not include your name anywhere except the title page. If you are referring to your other published works, please treat them as you would any other author's, without singling them out as your own.

If the article is a part of a seminary paper, master or doctoral thesis, if it is the result of research within a scientific project, or it has been presented at a conference, this information should be indicated with as much detail as possible in the same footnote with the author's affiliation, in the next paragraph.

For articles (unlike other types of submissions), an abstract 100–150 words long should be included, together with 3–5 keywords suitable for indexing and online search purposes.

It is in the author's interest that the title and key words reflect the content of the article as closely as possible. The entire paper, including the abstracts, shall be subjected to proofreading and peer review. The Editorial Board reserves the right to adapt texts to the journal's style and format.

At the end of the paper, after the bibliography, the author's name with the footnote, title of the paper, abstract (this time up to 500 words) and key words are submitted in the other language of the journal (Serbian if the paper is in English and vice versa). If you are unable to translate them yourself, please indicate so, and we will provide the translation.

The title should be centred, typed in capital letters, font size 14. The subtitles should also be centred, typed in capital letters, font size 12 and numbered consecutively by Arabic numbers.

If the subtitle contains more than one part, they should also be designated with Arabic numbers, as follows: 1.1. – with lowercase letters in recto, font 12, 1.1.1. – with lowercase letters in verso, font 12, etc.

Authors of articles (and book reviews, if sources other than the reviewed book are quoted) are obliged to submit a bibliography of cited references, font 11, at the end of the article. The list should be divided into primary sources (historical and legal sources) and secondary sources (literature), both listed in alphabetic order by the authors' last names. Sources without (known) authors should be listed before those with authors, in alphabetic order by title.

Translations should include a short introduction which should outline in basic terms, for primary sources, the nature, significance and the context in which the translated text was created, and, for scholarly articles, the basic information about the author and the significance of the translated text. The introduction should be in the language into which the text was translated, and, as a rule, should not exceed one page in length.

У интервјуима, пре прве реплике сваког појединачног учесника, треба да буду наведена пуна имена како интервјуисте, тако и интервјуисаног, а потом само у иницијалима. Интервјуи би требало да садрже кратак увод са биографским детаљима о интервјуисаном.

За навођење цитата у чланцима и приказима књига, молимо вас да пређете на упутство за стил навођења литературе који се налази у наставку. Референце у превођеним чланцима треба да остану у стилу који је коришћен у изворном тексту.

3. Стил навођења литературе

1. Књиге: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, наслов – курзивом, издавач (ако је познат) и место издавања – курентом, година издавања.

Ако је број страна назначен, треба га написати без додатака (попут стр., р., рр., ff., dd. и слично).

После места издавања не ставља се зарез.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

Уколико књига има више издања, може се навести број издања у суперскрипту (нпр. 1993²), ако се аутору та чињеница чини битном.

Упућивање на фусноту треба да буде скраћено и нумерисано након броја стране.

Пример: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, фн. 15.

Уколико се у књизи наводи више места издања, максимално се наводе три и раздвајају се цртом.

Пример: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

Уколико постоји више од једног издавача, максимално се наводе три и раздвајају се косом цртом.

Пример: Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига I*, БИГЗ / Југославијапублик / СКЗ, Београд 1990.

2. Чланци у часопису: пуно име и презиме аутора (с другим иницијалима, уколико их има) – курентом, назив чланка – курентом, под наводницима, назив часописа (правних прегледа или друге периодике) – курзивом, број и годиште издавања, распон страна без икаквих додатака (као и код цитирања књига). Ако је назив часописа нарочито дуг, а цитира се више чланака објављених у њему, у загради се наводи скраћеница под којом ће се периодика надаље појављивати.

In interviews, both the interviewee's and the interviewer's full name should be used before each individual's first line, and initials should be used afterwards. Interviews should include a short introduction giving biographical information about the interviewee.

For references in articles and book reviews, please refer to the reference style guide below. References in translated articles should remain in the style used in the original text.

3. Reference Style

1. Books: author's first and last name (with other initials if present) in recto, title written in verso, publisher (if known) and place of publication in recto, year of publishing.

If the page number is specified, it should be written without any supplements (like p., pp., f., dd. or others).

The publisher's location should not be followed by a comma.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26.

If a book has more than one edition, the number of the edition can be stated in superscript (for example: 1993²) if the author finds that information relevant.

Any reference to a footnote should be abbreviated and numbered after the page number.

Example: Alan Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University of Georgia Press, Georgia 1993, 26, fn. 15.

If a publication lists more than one place of publication, a maximum of three should be listed in the reference, separated by dashes.

Example: Jill D. Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2004.

If there is more than one publisher, a maximum of three should be listed, separated by slashes.

Example: Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića, knjiga I*, BIGZ / Jugoslavijapublik / SKZ, Beograd 1990.

2. Journal articles: author's first and last name (with other initials if present) in recto, article's title in recto with quotation marks, name of the journal (law review or other periodical publication) in verso, volume and year of publication, page range without any supplements (as in the book citation). If the name of a journal is particularly long, and multiple articles published in it are cited, an abbreviation should be offered in parentheses when it is first mentioned and used later on.

Пример: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. Када се цитира чланак у зборнику радова, име аутора и назив чланка се наводе као код часописа, а затим се наводе подаци о зборнику радова у истом формату као за књиге, и на крају распон страна, с тим што се после имена уредника у загради ставља скраћеница на истом језику на којем је објављен зборник – „ур.” или „прир.”, на српском, „ed.” (односно „eds.” код више уредника) на енглеском, „Hrsg.” на немачком, итд.

Пример: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. Уколико постоји више аутора или уредника (до три), раздвајају сеarezом.

Пример: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

Уколико има више од три аутора или уредника, наводи се само име и презиме првог, уз додавање скраћенице речи *et alia* (*et al.*) курзивом.

Пример: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Уколико се у раду цитира само један текст одређеног аутора, код поновљеног цитирања тог текста, после првог слова имена и (целог) презимена аутора, следи само број стране и тачка (без додатака *op. cit.*, нав. дело и сл.).

Пример: A. Watson, 65.

Уколико се цитира више радова истог аутора, наслов се скраћује на највише три речи (не рачунајући предлоге, везнике и чланове).

Пример: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Или: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. Уколико се цитира више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после чега следи тачка.

Пример: G. Thür, 238–276.

Уколико се цитира више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву страну наводи се „и даље” с тачком на крају.

Пример: G. Thür, 244 и даље.

7. Уколико се цитира податак с исте стране из истог дела као у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница за *Ibidem* у курзиву, с тачком на крају (без навођења презимена и имена аутора).

Пример: *Ibid.*

Example: Sima Avramović, “Mixture of Legal Identities: Case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code (1844)”, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review* 4/2018, 13–37.

3. When an article from an edited volume is cited, the name and title are written in the same way as for journal articles, followed by the data about the volume in the same format as for books, and a page range, but the names of the editors are followed by an abbreviation in parentheses in the language of the book – “ed.” (or “eds.” for multiple editors) in English, “Hrsg.” in German, etc.

Example: Éva Jakab, “Financial Transactions by Women in Puteoli”, Paul du Plessis (ed.), *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2013, 123–150.

4. If there is more than one author or editor of a book or article (three at most), their names should be separated by commas.

Example: Paul Cartledge, Paul Millett, Stephen Todd (eds.), *Nomos: Essays in Athenian Law, Politics and Society*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne 2002³.

If there are more than three authors or editors, only the first name should be cited, followed by abbreviation *et alia* (*et al.*) in verso.

Example: Michael A. Livingston *et al.*, *The Italian Legal System*, Stanford Law Books, California 2015.

5. Repeated citations of a single work by the same author should include only the first letter of his or her name, last name and the number of the page.

Example: A. Watson, 65.

If two or more references to the same author are cited, the title should be abbreviated to up to three words (not counting prepositions, conjunctions or articles).

Example: A. Watson, *Legal Transplants*, 82. Or: S. Avramović, “Mixture of Legal Identities”, 25.

6. If more than one page is cited from a text and they are specified, they should be separated by a dash, followed by a period.

Example: G. Thür, 238–276.

If more than one page is cited from a text, but they are not specifically stated, the number which notes the first page should be followed with “etc.”

Example: G. Thür, 244 etc.

7. If the same page of the same source was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by a period.

Example: *Ibid.*

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти (али с различите стране) користи се латинична скраћеница за *Ibidem*, наводи се одговарајућа страна и ставља тачка на крају.

Пример: *Ibid.*, 69.

8. Објављени предмодерни правни извори цитирају се у складу са правилима за цитирање савремених издања, као било која друга књига.. Уколико су у питању извори са стандардизованим системом цитирања (нпр. *Corpus Iuris Civilis*, Библија) користе се стандардизоване скраћенице.

9. Закони и други прописи се наводе пуним називом – у куренту, потом се наводи гласило у коме је пропис објављен – курзивом (нпр. *Службени гласник*), а после зареза број и година објављивања, поново у куренту. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања, после црте, наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати.

Пример: Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године, *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, година III, бр. 142/21.

Уколико је пропис измењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измена и допуна.

Пример: Закон о основама система васпитања и образовања, *Службени гласник РС*, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04.

10. Чланови, ставови и тачке прописа се наводе редним бројевима. Речи „члан”, „став” и „тачка” се могу скратити на „чл.”, „ст.” и „тач.”, и ауторима који наводе велики број чланова саветујемо да се тога придржавају.

Пример: члан 5. став 2. или чл. 5, ст. 2, тач. 3. или чл. 5, 6, 9. и 10. или чл. 4–12, итд.

11. Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

12. Навођење необјављених извора (архивске грађе) треба да садржи наслов изворног документа што је могуће прецизније, праћен именом архива у којем се чува, називом фонда, групе списа или збирке, уз одговарајућу ознаку документа коју користи дотични архив (укључујући број фонда, фасцикле и сл.); у случају понављања, приликом првог помињања може се навести акроним или скраћеница под којим ће се извор даље појављивати.

13. Цитирање веб страница, сајтова и електронских књига треба да садржи назив цитираног текста, адресу интернет странице исписану курзивом и датум последњег приступа страници.

Пример: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp), приступљено 24. марта 2020.

If the same source (but *not* the same page) was cited in the preceding footnote, the Latin abbreviation for *Ibidem* should be used, in verso, followed by the page number and a period.

Example: *Ibid.*, 69.

8. Pre-modern legal sources that have been published should be cited according to their modern-day editions, like any other book. In case of sources with a standardized citation system (e.g. the *Corpus Iuris Civilis*, the Bible) the standard abbreviations should be used.

9. Statutes and other regulations published in modern-day official publications should be provided with a complete title in recto, followed by the name of the publication (e.g. official gazette) in verso, and then the number (volume) and year of publication in recto. In case of repeated citations, an acronym should be provided on the first mention of a given statute or other regulation.

Example: Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, godina III, br. 142/21.

If the statute has been changed and supplemented, numbers and years should be given in a successive order of publishing changes and additions.

Example: Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, *Službeni glasnik RS*, br. 62/03, 64/03, 58/04 i 62/04.

10. Articles of the cited statutes and regulations should be denoted as follows:

Example: Article 5 (1); Articles 4–12.

The word “article” can be abbreviated to “art.,” and we advise authors referring to a large number of articles to do so.

11. Citation of modern court decisions should contain the most complete information possible (category and number of the decision, date of decision, the publication in which it was published).

12. Citation of unpublished sources (archive materials) should contain the title of the source document as precisely as possible, followed by the name of the archive in which it is kept, the name of the fonds, record group or collection, and the document signature number used by the archive in question (complete with the number of the fonds, folder etc.); in case of repeated use, an acronym or abbreviation can be provided on first mention.

13. Citations of web pages, websites or e-books should include the title of the text, source address (URL) in italic, and the date of the most recent access.

Example: European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia, [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.asp), last visited on 24.3.2020.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
34(091)

ВЕСНИК правне историје = Herald of
Legal History / главни уредник Нина Кршљанин. -
[Штампано изд.]. – Год. 1, бр. 1 (2020)– . - Београд
: Правни факултет Универзитета у Београду, 2020–
(Београд : Донат граф). - 24 cm

Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Весник правне историје (Online) = ISSN 2738-0963
ISSN 2738-0955 = Весник правне историје
(Штампано изд.)

COBISS.SR-ID 28109833